ΒΟΡΕΙΑ ΠΙΝΔΟΣ ΒΟΪΟ

Ο ΔΗΜΟΣ ΤΣΟΤΥΛΙΟΥ

Με τη Δύναμη του Ανθρώπου & της Φύσης

ΚΟΖΑΝΗ 2010

Ανάθεση Έργου:
Οικολογικής Κίνηση Κοζάνης

Έρευνα
Ευθυμίου Γιώργος
Καλημέρης Πάνος
Κοζιάκης Νίκος
Κοπανίδης Τάσος
Μήσσια Δάφνη
Νίτσας Λουκάς
Νούσκα Πασχαλίνα
Παγούνης Τρύφων

Κείμενα
Κοζιάκης Νίκος

Φωτογραφικό Υλικό
Ζιούζιος Σάκης
Καλημέρης Πάνος
Κοζιάκης Νίκος
Κοπανίδης Τάσος
Μήσσια Δάφνη
Νίτσας Λουκάς
Νούσκα Πασχαλίνα
Παγούνης Τρύφων
Παφίλης Αργύρης

Σύνταξη Χαρτών
Κοζιάκης Νίκος
(Εργαστήριο Τεχνολογίας Περιβάλλοντος/Π.Δ.Μ.)

Συντονισμός
Ρήγας Αντώνης, Παφίλης Αργύρης

Σχεδιασμός – Εκτύπωση: ArtGraphic 2468023218

Αφιερωμένο στους ανθρώπους που έζησαν και αγάπησαν το Βόιο της παλιάς εποχής

"Στο Βόιο η ομορφιά δεν περιγράφεται...αποδεικνύεται! Το Βόιο δεν το προσπερνάς.... το γνωρίζεις, το αγαπάς και μένεις"

Αργύρης Παφίλης

"Έτσι εξηγείται το παράδοξο να αγαπάμε περισσότερο την ιστορία του μικρού μας χωριού στο Βόιο, παρά την περίλαμπρη ιστορία των Αθηνών, της Σπάρτης και κάθε άλλου ένδοξου τόπου, γιατί είναι αξίωμα φυσικό να χαρίζουμε πιο άφθονη την αγάπη μας σε ό,τι βρίσκεται κοντά μας"

Αλέξανδρος Αδαμίδης

"Το κλίμα εδώ είναι ξηρό και υγιεινό, κλίμα που βγάζει ανθρώπους ρωμαλέους στο σώμα, καθαρούς στο μυαλό και αγνούς στην ψυχή"

Λάζαρος Παπαϊωάννου

Αντί προλόγου….

Η περιοχή που γεννηθήκαμε και μεγαλώσαμε είναι η πιο όμορφη στον κόσμο, είναι το σημείο αναφοράς μας σε ό,τι κάνουμε στη σύντομη περιήγησή μας σ' αυτή τη ζωή.

Πέρα από αυτό, το Τσοτύλι και τα γύρω χωριά που αποτελούν σήμερα το Δήμο Τσοτυλίου, είναι ένας πανέμορφος ορεινός τόπος με υψόμετρο από 600 μέχρι 1800 μέτρα, που διεκδικεί μέσα από το πέρασμα του χρόνου να γράψει τη δική του ιστορία με κορυφαία στιγμή την ίδρυση του Γυμνασίου – Οικοτροφείου Τσοτυλίου το έτος 1871, το οποίο αποτέλεσε το πρώτο στο είδος του στη Δυτική Μακεδονία και το τρίτο σε ολόκληρη την τότε σκλαβωμένη Μακεδονία.

Αυτή την περιοχή με την ιδιαίτερη φυσική ομορφιά προσπαθούμε να αναδείξουμε τα τελευταία χρόνια, βάζοντάς την σε ένα δρόμο τελείως διαφορετικό από αυτόν που γνώρισε μέσα από την ερήμωση και την εγκατάλειψη, αναδεικνύοντας τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα και συγχρόνως αξιοποιώντας τις μεγάλες υποδομές που έχει.

Το λεύκωμα και ο ταξιδιωτικός οδηγός προσπαθούν να καταγράψουν και να προβάλουν τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά που περισσεύουν σήμερα στο Άνω Βόϊο και σίγουρα να αποτελέσουν το φάρο στην καλύτερη πορεία που περιμένουμε όλοι για την πατρίδα μας και τη νέα αρχιτεκτονική για την αυτοδιοίκηση.

Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΣΟΤΥΛΙΟΥ
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΧΡ. ΓΚΑΣΗΣ

Ο Νομός Κοζάνης συνήθως ταυτίζεται με το γκρίζο λεκανοπέδιο του λιγνίτη και με τις ρυπογόνες δραστηριότητες της ΔΕΗ. Η Κίνησή μας ξόδεψε πολύ ενέργεια και αγώνες για την αποκάλυψη αυτού του τέρατος.

Όμως εδώ και χρόνια κοπιάζει με περισσή ευχαρίστηση να αναδείξει και να διαφυλάξει την άλλη, τη Δυτική πλευρά του Νομού με τους πανέμορφους ορεινούς όγκους και τα έργα των παλιών μαστόρων της πέτρας. Σε αυτό το μακρινό μέρος του Νομού απλώνεται το γραφικό Βόιο, προπομπός και πόρτα του ορεινού συγκροτήματος της Πίνδου, αποτελώντας ένα από τα ωραιότερα κομμάτια της. Το βουνό μοιράζεται σε τρεις Νομούς (Κοζάνης, Καστοριάς και Γρεβενών) και συμπλέκεται με τα όρη Σμόλικα και Γράμμο στο βορειότερο τμήμα της Ελληνικής Πίνδου.

Είναι ένας τόπος πολύμορφος, με χρώματα, μυρωδιές και ακούσματα, που έμεινε αλώβητος μέσα στους αιώνες (για πόσο ακόμη;) και τραβά σαν μαγνήτης τους «μυημένους», όσους δηλαδή έζησαν ή πέρασαν έστω και για λίγο από εκεί. Είναι οι τυχεροί που δε χρειάζονται έξωθεν καθοδήγηση για να προσεγγίσουν την ψυχή του ξεχωριστού αυτού τόπου ο οποίος δεν προσφέρεται για εύκολη τουριστική εκμετάλλευση.

Η Οικολογική Κίνηση Κοζάνης είχε την τιμή να της ανατεθεί η συγγραφή αυτού του οδηγού για το Τσοτύλι και τα χωριά του σε μια εποχή που ο Αυτοδιοικητικός Χάρτης της πατρίδας μας αλλάζει.

Ελπίζουμε στο μέλλον οι μισοεγκαταλειμμένοι οικισμοί να ξαναμεγαλώσουν με φροντίδα και μεράκι ίδιο μ' εκείνο των φημισμένων μαστόρων που τους πρωτοέχτισαν.

Γνωρίζοντας το Βόιο

Το Βόιο είναι ένα βουνό άγνωστο στον πολύ κόσμο, φαντάζοντας μικρό μπροστά στους γίγαντες του Γράμμου, του Σμόλικα και της Βασιλίτσας που έχει αντικριστά. Όμως γίνεται τεράστιο στις καρδιές των ανθρώπων που το γνώρισαν, το έζησαν και το αγάπησαν. Στην πραγματικότητα πολλές είναι οι κορυφές του που ξεπερνούν τα 1700 μέτρα, με ψηλότερες το Παλιοκριμήνι, τον Προφήτη Ηλία, το Πετρίτσι και τον Πύργο Κοτύλης. Μυστήριο για πολλούς αποτελεί ακόμη και σήμερα η ταυτότητα της υψηλότερης κορυφής. Ο Προφήτης Ηλίας (1810μ.), στη Νότια πλευρά, λόγω του όγκου, του σχήματος και των γκρεμών του, δείχνει από παντού αυτός ο άρχοντας του βουνού. Όμως, με βάση τις μετρήσεις, η κορυφή του είναι το ξεχασμένο και απομονωμένο Παλιοκριμήνι (1812μ.), που βρίσκεται ακριβώς στο κέντρο της οροσειράς. Το μήκος του Βοΐου, με διεύθυνση Βορρά – Νότου, πλησιάζει τα 50 χιλιόμετρα, ξεκινώντας από το Νεστόριο Καστοριάς και, διασχίζοντας ολόκληρη την περιοχή του Τσοτυλίου και του Πενταλόφου, καταλήγει λίγο πιο έξω από την πόλη των Γρεβενών. Το μέγιστο πλάτος του φθάνει τα 30 χιλιόμετρα, αρχίζοντας από το Επταχώρι στα Δυτικά και φτάνοντας μέχρι το Τσοτύλι στα Ανατολικά.

Εδώ το υδάτινο στοιχείο κυριαρχεί στο τοπίο με όλη του τη μεγαλοπρέπεια. Από τις Ανατολικές πλαγιές πηγάζουν οι μεγαλύτεροι παραπόταμοι του Αλιάκμονα, ο Πραμόριτσα, ο Βέλος, ο Στραβοπόταμος και τα Βόρεια ρέματα του Βενέτικου. Από τα Δυτικά, στη λεκάνη που σχηματίζει το Βόιο με τον Σμόλικα και τον Γράμμο, πηγάζει άλλος ένας ιστορικός ποταμός ο Σαραντάπορος, ο οποίος καταλήγει στον Αώο, την παλιά *Βογιούσα*.

Η ιστορία του τόπου χάνεται στα βάθη των αιώνων και η ονομασία έρχεται από πολύ παλιά. Αρχαίοι Έλληνες γεωγράφοι, όπως ο Στράβων, με αυτό το όνομα χαρακτήριζαν ολόκληρη την Πίνδο, αναφέροντας πως το Βόιο είναι ένα μακρύ βουνό που τερματίζει στη γη της Αιτωλίας. Η περιοχή ανήκε στο κρατίδιο της Ορεστίδος και αποτέλεσε τόπο από όπου οι μεγάλοι βασιλείς επάνδρωναν τον πυρήνα του Μακεδονικού στρατού.

Πολύ αργότερα, όταν οι Ευρωπαίοι εξερευνητές ταξίδευαν για να χαρτογραφήσουν την άγνωστη, σκοτεινή και κατακτημένη από τους Οθωμανούς Ελλάδα, ανέφεραν στα γραπτά τους, ότι ιδιαίτερη εντύπωση τους είχε κάνει το όρος Βόιο εξαιτίας του πλήθους και της ιδιαιτερότητας των κορυφών του. Πράγματι στο Βόιο δεν δεσπόζουν συμπαγείς και στρογγυλεμένες κορυφές. Εδώ η φύση μοιάζει να στάθηκε περισσότερο και να σμίλεψε με περίσσιο μεράκι τη μορφή αυτού του βουνού. Εδώ οι πλαγιές ανεβαίνουν απότομα σαν πέτρινοι τοίχοι, οι απειλητικοί γκρεμοί είναι στεφανωμένοι με ομίχλη και η βλάστηση κυριολεκτικά οργιάζει με άγρια ζώα να φωλιάζουν στα ατέλειωτα δάση του πεύκου, της οξιάς, της καστανιάς και της βελανιδιάς. Εδώ κυριαρχεί ο θόρυβος του τρεχούμενου νερού, ο ψίθυρος των γιγάντιων δέντρων, το τρίξιμο της πέτρας και η απέραντη σιωπή που κρύβεται πίσω από κάθε ήχο. Εδώ η αγάπη για τα βουνά μεγαλώνει και ακόμη περισσότερο μεγαλώνει η ιδέα να τα σκεφτόμαστε πανταχού παρόντα σε ιστορίες φερμένες από μακριά γεμάτες θρύλους και κατορθώματα περασμένων χρόνων…

ΧΑΡΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΒΟΪΟΥ

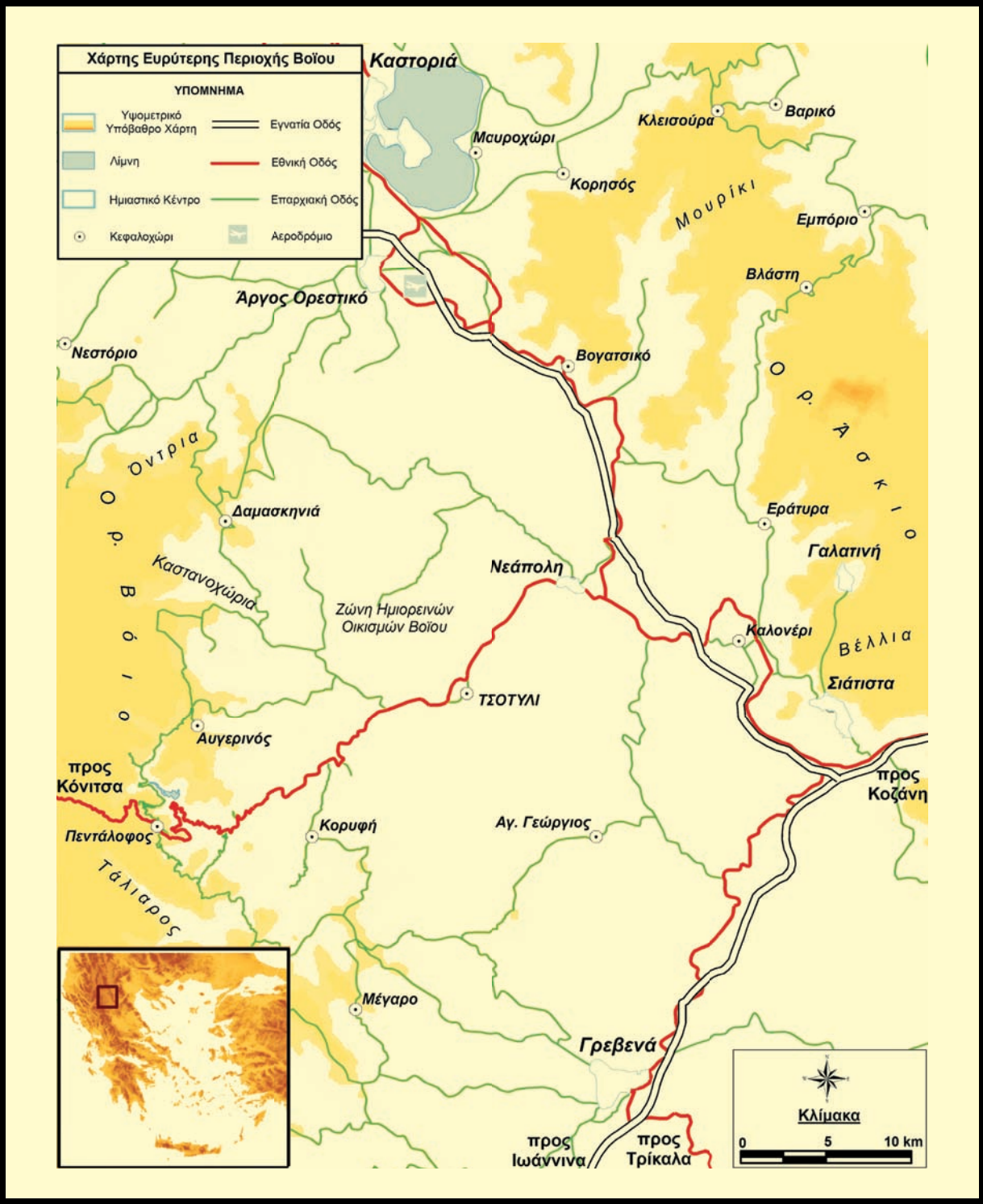

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Οι Μαστορόκαλφάδες του Βοΐου

Οι ντόπιοι Βοϊώτες δεν φημίζονταν ποτέ ως μεγάλοι κτηνοτρόφοι. Στην πραγματικότητα τα μεγάλα κοπάδια της περιοχής ανήκαν σε Βλάχους, οι οποίοι ανέβαζαν εδώ τα ζώα τους από τη Θεσσαλία κατά τους θερινούς μήνες. Αντίθετα, οι μόνιμοι κάτοικοι συνήθιζαν να διατηρούν έναν μικρό μόνο αριθμό ζώων ως οικογενειακή εκμετάλλευση και αγαπούσαν περισσότερο ό,τι τους έδινε η μητέρα γη, όπως τη γεωργία και τη συλλογή των καρπών των δέντρων. Όμως η κύρια δραστηριότητα που τους χαρακτήριζε ήταν το δούλεμα της πέτρας. Οι κάτοικοι της περιοχής υπήρξαν *εραστές* της πέτρας που παίρνει σχήμα και μορφή στα χέρια του έμπειρου τεχνίτη. Είναι εκείνοι οι οποίοι έδωσαν ζωή στη δεξιοσύνη αυτής της τέχνης που κανένας μέχρι σήμερα δεν έχει ξεπεράσει.

Το ορεινό του εδάφους τους ανάγκασε από τα παλιά χρόνια να μεταναστεύσουν στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Οι ικανοί αυτοί τεχνίτες έχτισαν μεγαλόπρεπα αρχοντικά, στολίδια μοναδικά της Μακεδονικής αρχιτεκτονικής, εκκλησίες και μοναστήρια επιβλητικά με πανύψηλα καμπαναριά, βρύσες περίτεχνες και ένωσαν τις όχθες των ποταμών υψώνοντας μονότοξα και πολύτοξα πέτρινα γεφύρια. Η τεχνική τους είναι αποτυπωμένη κυρίως στις τοπικές κατοικίες. Χτισμένες όλες με εμφανή πέτρα, ξύλινα παράθυρα και πόρτες και ξύλινη στέγη καλυμμένη από πέτρινες πλάκες, βρίσκονται σκαρφαλωμένες στις πλαγιές των βουνών και προσαρμοσμένες τόσο τέλεια στο ανάγλυφο, που νομίζει κανείς ότι αποτελούν κομμάτι του φυσικού τοπίου. Τα αγκωνάρια στολίζονται από εξαιρετικής τέχνης λιθανάγλυφα που παριστάνουν τις κεφαλές του ιδιοκτήτη ή του πρωτομάστορα, ζώα ή θρησκευτικά σύμβολα, καθώς και την ημερομηνία κατασκευής του κτίσματος. Στο εσωτερικό ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν οι πλακόστρωτες αυλές και τα σκαλιστά τζάκια με θέματα από πουλιά, ρόδακες και λουλούδια, αναπαριστάνοντας ιστορίες βγαλμένες από την ψυχή των μαστόρων και της πέτρας.

Η φήμη τους ήταν φυσικό να ξεπεράσει τα στενά όρια της περιοχής της Ηπείρου και του Βοϊου, οδηγώντας τους έμπειρους αυτούς τεχνίτες σε μακρινούς δρόμους της ξενιτιάς. Οργανωμένοι σε σινάφια και συντεχνίες, έχτισαν στο Πήλιο, σε όλη την Τουρκοκρατούμενη τότε χώρα, αλλά και πέρα από αυτή. Αποτέλεσαν την αφετηρία μιας ιστορικής πορείας που έδωσε στους Έλληνες το δικαίωμα να αισθάνονται περήφανοι για τα έργα τους στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Για την προετοιμασία του Φευγιού τους ακολουθούσε μια ολόκληρη ιεροτελεστία, την οποία πολύ παραστατικά περιγράφει ο Νικόλαος Μουτσόπουλος :

Πριν από τα ξημερώματα ξεκινούσαν αμίλητοι, βουβοί, η παρέα των "Κουδαρέων", ο πρωτομάστορας, οι μάστορες, τα ζώα, τα παιδόπουλα. Όλοι οι συγγενείς με τα πιο μικρά παιδιά τους ακολουθούσαν ως το γύρισμα του δρόμου για να τους ξεπροβοδίσουν. Όλο και κοντοστέκονταν οι μάστορες να πούνε κάτι στις γυναίκες τους. Όταν τα βαρυφορτωμένα άλογα χάνονταν στο λογγομένο ρουμάνι, η συνοδεία έπαιρνε το δρόμο του γυρισμού στο χωριό και οι γυναίκες κρυφά άφηναν να τρέχει νερό από το "μπαγκράτσι" στο δρόμο, κρατώντας το παλιό έθιμο, για να αφήσει αχνάρια και να ξαναβρεί ο αφέντης το δρόμο του γυρισμού.

Ένα από τα πιο φημισμένα ονόματα των μαστοροκαλφάδων του Βοϊου ήταν αυτό του κάλφα Γεωργίου Λάζου ή Βράγγα από τον Αγ. Κοσμά Γρεβενών, ο οποίος άφησε σε πολλά χωριά της περιοχής έργα που σήμερα είναι ανεκτίμητης αξίας. Απεβίωσε το 1933 σε ηλικία 66 ετών.

ΦΥΣΗ ΒΟΥΝΑ

Το Παλιοκριμήνι

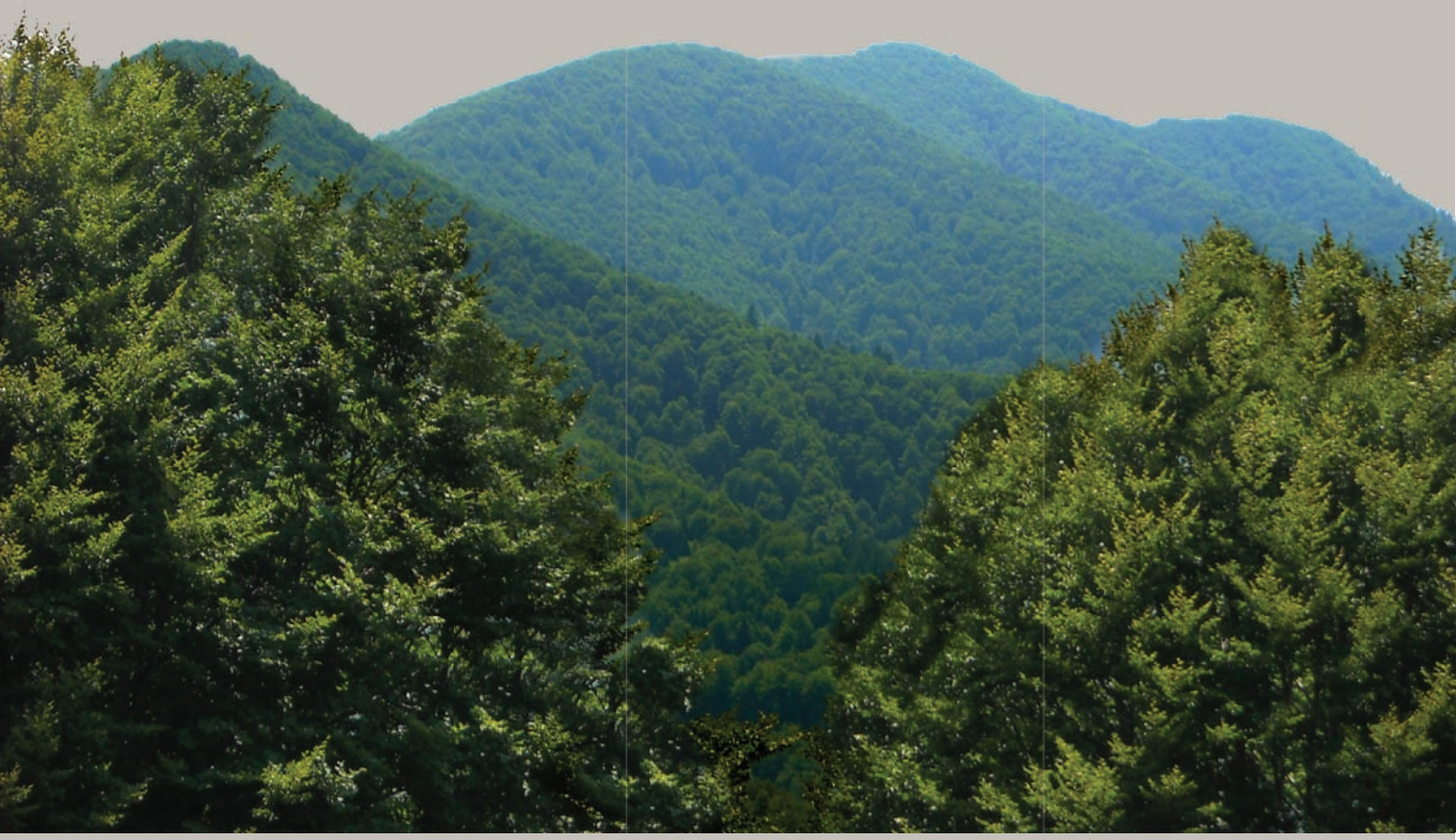

ΦΥΣΗ - ΒΟΥΝΑ
ΤΟ ΠΑΛΙΟΚΡΙΜΗΝΙ

Το Παλιοκριμήνι πήρε την ονομασία του από το ομώνυμο χωριό που βρίσκονταν χτισμένο στις κατάφυτες Δυτικές πλαγιές του βουνού. Η θέση του όμως δεν είχε μείνει μυστική για καιρό, με αποτέλεσμα να γνωρίσει την ολική καταστροφή από επιδρομές Τουρκαλαβανών. Ερείπια του *Παλιοχωρίου* σώζονται ακόμη και σήμερα κοντά στο Κυψελιώτικο ρέμα.

Η ανώτερη περιοχή του Παλιοκριμηνίου αποτελείται από ένα μικρό οροπέδιο στα 1700 μέτρα υψόμετρο μεταξύ των οικισμών του Πολυκάστανου στα Ανατολικά και της Κυψέλης στα Δυτικά. Μια έξαρση του οροπεδίου κατά μήκος της κορυφογραμμής του Βοΐου σχηματίζει απότομα την κορυφή των 1812 μέτρων. Το βουνό είναι κυριολεκτικά πνιγμένο στη βλάστηση. Στην Ανατολική και πιο ήπια πλευρά του κυριαρχούν δάση οξιάς και καστανοδάση. Αντίθετα, στη Δυτική, απόκρημνη και σαφώς ιδιαίτερα εντυπωσιακή χαράδρα που σχηματίζεται, πεύκα, οξιές και απότομοι γκρεμοί συνθέτουν το τοπίο. Η όψη του βουνού αν κάποιος το αντικρύσει από τα Βόρεια ή τα Δυτικά γίνεται τελείως διαφορετική. Πρόκειται μια κορυφή με πολλά πρόσωπα που δύσκολα αποκαλύπτονται, λόγω της έντονα απομονωμένης θέσης της. Η θέα που προσφέρει προς το Γράμμο, το Νότιο Βόιο και την υπόλοιπη Πίνδο είναι μοναδική. Η πρόσβαση ως εδώ μπορεί να επιτευχθεί μέσω της δασικής οδού που ξεκινάει Δυτικά του Πολυκάστανου, καθώς και μέσω του Ευρωπαϊκού μονοπατιού Ε6. Η δασική οδός συνεχίζεται Νότια λίγο πιο κάτω από την κορυφή και καταλήγει σε ένα δάσος οξιάς με κρυστάλλινες πηγές. Εξίσου πλούσια είναι και η χαμηλή βλάστηση σε τσάι, σαλέπι και μανιτάρια. Το Παλιοκριμήνι προσφέρει μια δελεαστική πρόσκληση στο μεγαλείο της βουνίσιας φύσης και των καταπράσινων ορεινών τοπίων.

Δεν είναι τυχαίο, ότι οι κάτοικοι του Πολυκάστανου επέλεξαν αυτόν εδώ τον τόπο για να οργανώνουν κάθε χρόνο στις αρχές του Αυγούστου την περίφημη *Γιορτή Βουνού*. Άνθρωποι κάθε ηλικίας εξορμούν στο Παλιοκριμήνι, κατασκηνώνουν, χορεύουν, κάνουν πεζοπορία, επισκέπτονται τις δροσερές πηγές και κερνούν βραστή γίδα και άλλα εδέσματα. Είναι η ιδανική εποχή για το μάζεμα του τσαγιού, των άγριων μανιταριών και των πεντανόστιμων αγριοφράουλων. Επίσης, δεν λείπει και η διασκέδαση, αφού οι διοργανωτές υπόσχονται κάθε φορά πολλές εκπλήξεις.

Ο Προφήτης Ηλίας Βοΐου

Η απότομη, επιβλητική και ογκώδης κορυφή του βουνού που δεσπόζει σε όλη την περιοχή, είναι ο Προφήτης Ηλίας. Πολλοί είναι εκείνοι οι οποίοι με τη λέξη Βόιο εννοούν ως βουνό μόνο τον Αηλιά. Οι ντόπιοι τον αποκαλούν ως *Ο Αηλιάς ο Ζουπανιώτικος ή Ο Αηλιάς του Βοΐου*. Στα γραπτά κείμενα του Γάλλου πρόξενου Φραγκίσκου Πουκεβίλ, όταν πέρασε από εδώ ερχόμενος από τα Ιωάννινα, αναφέρεται ως *Ροσουτάρι*. Φθάνει σε υψόμετρο τα 1810 μέτρα και δημιουργεί μαζί με το Παλιοκριμήνι άλλο ένα αξιοπρόσεκτο φαινόμενο του Βοΐου, αυτό των δίδυμων κορυφών, μιας και η διαφορά τους πιθανόν να είναι μικρότερη από δύο μέτρα.

Στο υψηλότερο σημείο βρίσκεται χτισμένο ένα περήφανο κάτασπρο εκκλησάκι αφιερωμένο στη μνήμη του Αγίου, το οποίο διακρίνεται από μακριά. Η έκσταση και το φυσικό μεγαλείο που προσφέρει αυτή εδώ η κορυφή της Πίνδου είναι ανυπέρβλητη. Η ανεμπόδιστη θέα προς τις απόκρημνες πλαγιές του Βοΐου, την υπόλοιπη Πίνδο, τον Όλυμπο, τη λίμνη της Καστοριάς, τα βουνά της Δυτικής Μακεδονίας και τις πελώριες Αλβανικές οροσειρές είναι άκρως εντυπωσιακή. Κάθε 20 του Ιούλη κάτοικοι από τα γύρω χωριά σκαρφαλώνουν στο βουνό και τελούν λειτουργία στο εκκλησάκι.

ΦΥΣΗ - ΒΟΥΝΑ
ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ ΒΟΪΟΥ

Η κορυφή του Αηλιά σχηματίζεται από μία απότομη εδαφική έξαρση, κυριαρχώντας στο τοπίο, αφού δίπλα του οι υπόλοιπες κορυφές του Βοΐου δείχνουν πολύ χαμηλότερες. Το σχήμα του είναι ιδιαίτερο και από πολλά σημεία μοιάζει με πυραμίδα. Η πυκνή βλάστηση δεν σταματάει παρά μόνο λίγα μέτρα πριν την κορυφή. Δάση οξιάς διαδέχονται με πευκοδάση σε κατάφυτες πλαγιές από όπου ξεκινούν δεκάδες ρέματα για να σχηματίσουν τελικά τον ποταμό Πραμόριτσα.
Εδώ πάνω δεν φθάνει αυτοκίνητο αλλά μονοπάτια που ξεκινούν από τα χωριά Πεντάλοφος και Βυθός, διερχόμενα από δύο σιδερένιες σκάλες που βρίσκονται γαντζωμένες σε βράχο. Από την πλευρά του Αυγερινού δίνεται η δυνατότητα μέσω μίας πανέμορφης διαδρομής σε δασικές οδούς να προσεγγιστεί η κορυφή σε απόσταση μισής ώρας και από την Ανατολική και από τη Νότια πλευρά, συναντώντας το Ευρωπαϊκό μονοπάτι Ε6. Η Βόρεια πλευρά του είναι ιδιαίτερα απόκρημνη και απροσπέλαστη. Από το Πολυκάστανο ο Αηλιάς προσεγγίζεται μέσω της δασικής οδού που οδηγεί στο Παλιοκριμήνι, από όπου ξανακάνει την εμφάνισή του το μονοπάτι διασχίζοντας όλη την υψηλή κορυφογραμμή του Βοΐου.

Η θέα προς τον Σμόλικα και το Γράμμο

Όντρια Όρη

Τα μετέωρα της Δυτικής Μακεδονίας

Τα Όντρια, όπως και στην ονομασία έτσι και στη μορφή τους, μοιάζουν να έχουν βγει από παλιό παραμύθι. Παλιότερα τα ονόμαζαν *Όντρα ή Λόντρια*. Αποτελούν Ανατολική προέκταση του κυρίως κορμού του Βοΐου, όπως ο Τάλιαρος στα Δυτικά. Ξεκινούν απότομα από το διάσελο που σχηματίζεται Βόρεια του Παλιοκριμηνίου και καταλήγουν ομαλά μετά από πολλά χιλιόμετρα λίγο πριν το Άργος Ορεστικό. Στην ένωση αυτή των δύο βουνών βρίσκεται και το σημείο το οποίο οι παλιοί ονόμαζαν *Πόρτα της Πίνδου*, μιας κι εκεί το Βόιο σχηματίζει άνοιγμα, επιτρέποντας την είσοδο για διάσχιση βαθιά στα σπλάχνα του. Κορυφές των Οντρίων είναι η Μεγάλη και η Μικρή Οτρά με υψόμετρο τα 1589 και τα 1530 μέτρα αντίστοιχα. Η όψη τους με το παράξενο σχήμα και τους πολύμορφους βράχους είναι πολύ ιδιαίτερη. Βέβαια, κάθε βουνό είναι μια μοναδική φυσική παρουσία που δύσκολα επαναλαμβάνεται, τα Όντρια όμως είναι κάτι πέρα για πέρα ξεχωριστό. Πρόκειται για ένα τεράστιο δασοσκεπές οροπέδιο κάθετο προς όλες τις κατευθύνσεις εκτός από την Ανατολική. Τριγύρω του υπάρχουν κάθετοι βράχοι σε ύψος από 50 έως 100 μέτρα και έπειτα βαθιές απότομες χαράδρες.

Τα ασβεστολιθικά πετρώματα που απαντώνται ευνοούν το έντονο ανάγλυφο και τη δημιουργία σπηλαίων. Μερικά από τα σπήλαια που έχουν καταγραφθεί είναι *το σπήλαιο των Νερών, η Κλεφτότρυπα, η σπηλιά του Νάνου, η τρύπα του Κωστάκη*, το σπήλαιο στη βρύση του *Μπρεζ* και η *σπηλιά του Αϊ-Μηνά*. Αίσθηση προκαλούν οι παλιοί θρύλοι για τους *λάκκους* - καταβόθρες, τα κοιλώματα, τα άγνωστα μονοπάτια και τα μυστηριακά δάση που υπάρχουν εκεί. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η ύπαρξη σπάνιων απολιθωμάτων που φθάνουν μέχρι την περιοχή του μουσείου του Νόστιμου και το Γεωπάρκο του Σκαλοχωρίου.

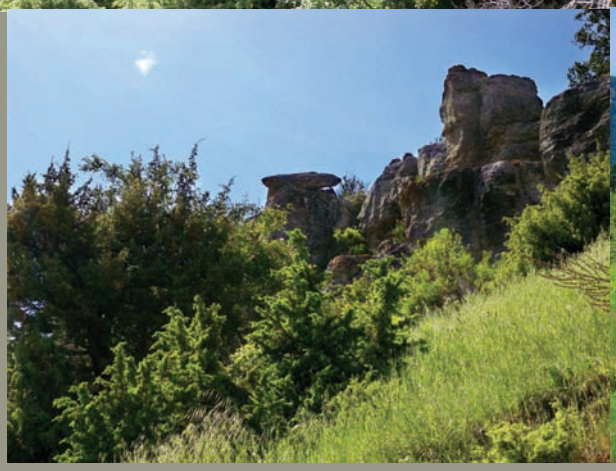
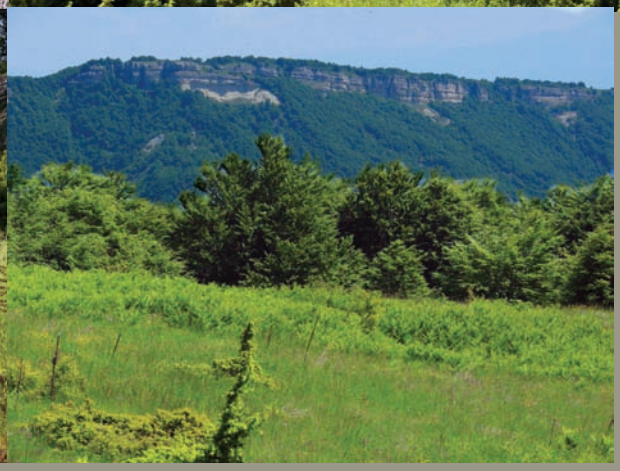

Στις πλαγιές των Οντρίων βρίσκονται χτισμένα τα περισσότερα από τα Καστανοχώρια του Τσοτυλίου και της Καστοριάς. Κοντά στην κορυφή *της Όρλιας*, σε μεγάλο υψόμετρο, βρίσκονταν το χωριό *Γκότσι*, το οποίο όμως είχε κι αυτό την τύχη του Παλιοκριμηνίου. Από εδώ περνάει και η *Ντουρβαρόστρατα*, ένα από τα γνωστά πέτρινα μονοπάτια που οδηγεί στις κορυφές του βουνού. Κανένας δρόμος δεν προσεγγίζει την καρδιά των Οντρίων για αυτό και παραμένουν αναλλοίωτα στο πέρασμα του χρόνου, κλεισμένα στον εαυτό τους και στα μυστικά τους, περιτριγυρισμένα από παρθενικά δάση.

Ο Κλέψιος

Ανάμεσα στα Καστανοχώρια Δάφνη και Πολυκάστανο ένας ορεινός όγκος ξεπροβάλλει, μεγάλος, μυστηριώδης και κατάφυτος. Είναι ο Κλέψιος, η Νότια προέκταση των Οντρίων, με υψόμετρο που πλησιάζει τα 1300 μέτρα. Χαράδρες, ορεινά λιβάδια και γκρεμοί διαμορφώνουν ένα άγριο τοπίο από την πλευρά της Δάφνης, ενώ η βορινή, που βλέπει στο Πολυκάστανο, καλύπτεται από πυκνά δάση σε τέτοιο βαθμό ώστε το βουνό από εδώ να μοιάζει απροσπέλαστο. Η κορυφή του προσεγγίζεται εύκολα μόνο από τα Ανατολικά και προσφέρει εκπληκτική θέα. Όπως και στα Όντρια, αποτελείται από ένα ιδιόμορφο οροπέδιο που εδώ έχει έκταση περίπου 30 στρεμμάτων. Δυτικά υπάρχει ένας κατακόρυφος γκρεμός ύψους 42 μέτρων και Νότια ένα μεγάλο πέτρινο διάζωμα.

Ο Κλέψιος παρουσιάζει όλα εκείνα τα πλεονεκτήματα μιας απόρθητης θέσης. Για αυτό το λόγο το ύψωμα αποτελούσε κάστρο στα παλιότερα χρόνια. Για την ολοκλήρωση της οχύρωσής του είχε δημιουργηθεί ένα τείχος πλάτους περισσότερο από ένα μέτρο στην Ανατολική πλευρά. Όμως, σήμερα έχει καταστραφεί και ένα μεγάλο τμήμα των υλικών από τα οποία αποτελούνταν μεταφέρθηκε στη Δάφνη για να ξαναχτίσουν οι κάτοικοι τα σπίτια τους, που είχαν καεί από τις Γερμανικές κατοχικές δυνάμεις στον πόλεμο του '40. Εδώ πάνω έχουν βρεθεί επίσης νομίσματα και υπολείμματα Μακεδονικών τάφων. Το παλιό φρούριο, λόγω της εκτεταμένης θέας, ενδέχεται να χρησιμοποιούνταν και ως πληροφοριοδότης μέσω φρυκτωριών, φωτεινών δηλαδή σημάτων που μεταδίδονταν από κορυφή σε κορυφή.

Σήμερα ο Κλέψιος αποτελεί αγαπημένο βουνό των ντόπιων, το σήμα κατατεθέν των δύο χωριών και καμάρι της ορεινής φύσης που περιβάλλει το Βόιο.

Κουράζει ο ανήφορος,
μα στην κορφή σε βγάζει...

ΠΑΤΗΜΑΣΙΕΣ & ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΑ

Όπως λεν στα παραμύθια

Σε πολλές περιοχές του Βοϊου εμφανίζονται ίχνη πατημάτων στην πέτρα, όπως του αλόγου του Μεγαλέξανδρου στην Κλεισώρεια, του αλόγου του Αϊ-Μηνά στη σπηλιά των Οντρίων στη Δραγασιά, του αλόγου του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο Παλιομονάστηρο της Ζώνης, της πατημασιάς του *Δράκου* στο Κριμήνι, της πατημασιάς του Αηλιά στο Καραούλι του Βυθού και του Πατροκοσμά στον Αυγερινό. Τεράστιες ανθρώπινες πατημασιές υπάρχουν και στη Χρυσαυγή στο βράχο της τοποθεσίας *Καζανούλι*. Επειδή μάλιστα είναι αρκετά μεγαλύτερες των κανονικών ανθρώπων, οι ντόπιοι τις αποδίδουν σε γίγαντες, που ζούσαν εδώ πριν χιλιάδες χρόνια και πηδούσαν από τον ένα βράχο στον άλλο.

Οι βράχοι σε όλο το βουνό έχουν ένα ιδιαίτερο, καθαρά δικό τους σχήμα και χρώμα. Πολλοί από αυτούς έχουν σμιλευτεί κατά τέτοιο τρόπο από τις δυνάμεις του ανέμου και του νερού με αποτέλεσμα να παίρνουν συγκεκριμένες μορφές ανθρώπων, αλλά και ζώων, ή τεράτων, μοιάζοντας να έχουν δουλευτεί από το επιδέξιο χέρι ενός τεχνίτη. Τέτοιοι βράχοι τεραστίων διαστάσεων βρίσκονται διάσπαρτοι σε διάφορες περιοχές του Βοϊου. Μερικοί από αυτούς είναι το *Πρόσωπο* και τα *Τερατόμορφα*, στο Βυθό και στην Αγ. Σωτήρα, το *Όρθιο Φίδι* και ο Αετός της *Γκραντίσκας* στον Πεντάλοφο, οι *Δεινόσαυροι* στο Δίλοφο και τα Ανθρωπόμορφα στους γκρεμούς και στα σπήλαια των Οντρίων.

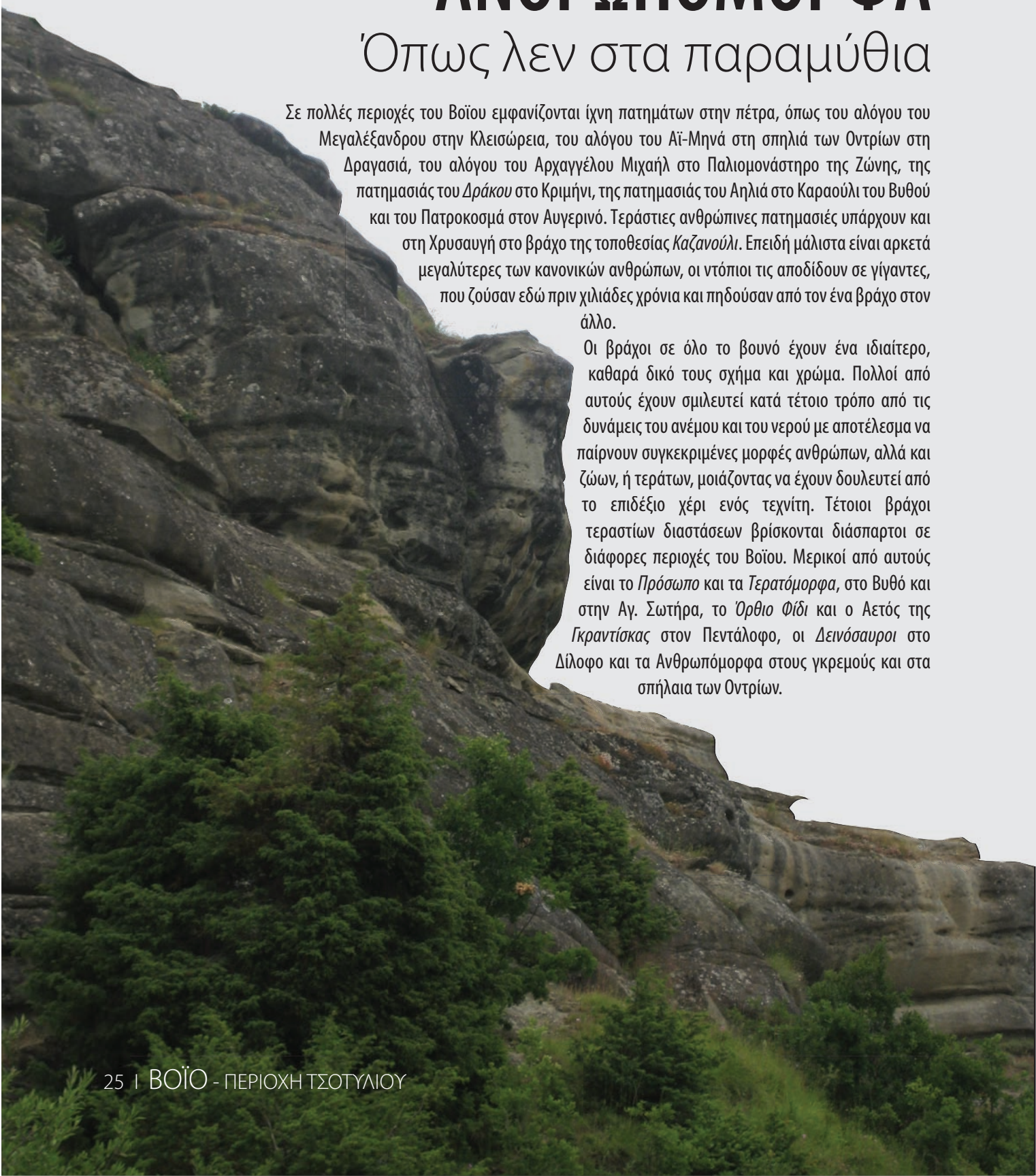

Ειδικά στα Όντρια, οι απόκρημνοι βράχοι που παίρνουν ανθρώπινες μορφές γιγάντων είναι πολυπληθείς. Ανατολικά της Δραγασιάς, στο χωματόδρομο που ανηφορίζει προς την Ακρόπολη υπάρχει ένας τεράστιος βράχος ως τμήμα της οροσειράς κατά μήκος της πέτρινης κορυφογραμμής, που έχει πάρει τη μορφή ενός μεγάλου άντρα. Περισσότερο μοιάζει με το κεφάλι του θρυλικού Ηρακλή, ο οποίος λατρεύονταν παλιότερα εδώ ως Θεϊκή οντότητα. Στην περιοχή των Οντρίων της Ζώνης υπάρχουν επίσης οι μορφές δύο γυναικών, που ο μύθος θέλει στα χρόνια της σκλαβιάς να ξεφεύγουν από τα χέρια των Αρβανιτών με το πρόσχημα ότι θα πάνε να γεμίσουν νερό και οι οποίες όταν αντιλήφθηκαν ότι δεν υπήρχε διαφυγή, παρακάλεσαν το Θεό να τις *μαρμαρώσει* επί τόπου με τις στάμνες στον ώμο παρά να ατιμασθούν στα χέρια των κατακτητών.
Όλα αυτά τα παράξενα φαινόμενα, τα ατέλειωτα μυστηριακά δάση, η άγρια πανίδα, τα κρυμμένα μονοπάτια και οι παλιές θρυλικές ιστορίες κάνουν το Βόιο να φαίνεται ένας πολύ ιδιαίτερος τόπος, έξω από τη διάσταση αυτού του κόσμου, πιο κοντά στους δρόμους της φαντασίας και του παραμυθιού.

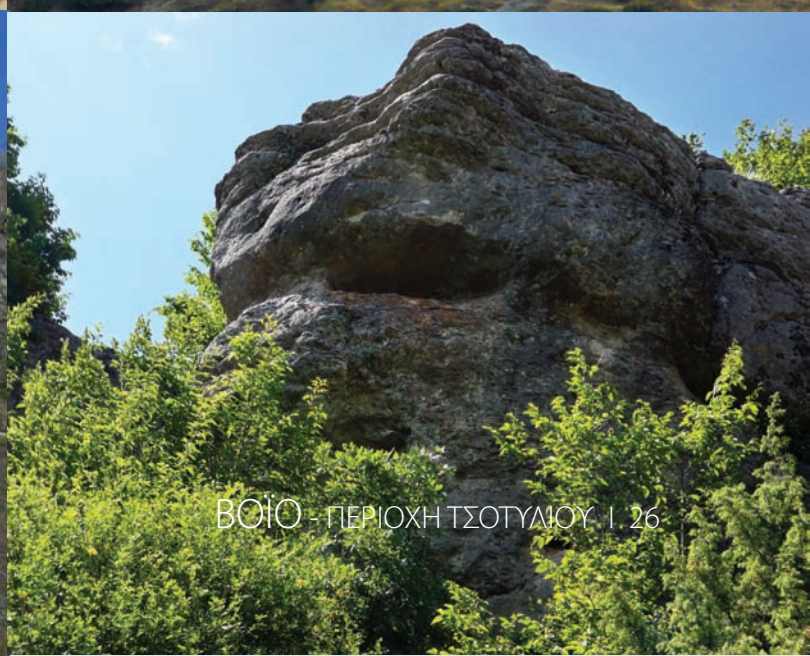

Οι Υπεραιωνόβιες Βελανιδιές

Ανατολικά του οικισμού της Βουχωρίνας, κοντά στα Κοιμητήρια του οικισμού, σπάνιο μνημείο της φύσης και τυλιγμένη από θρύλους, απλώνει τα τεράστια κλαδιά της η υπεραιωνόβια βελανιδιά, *ο μεγάλος γέροντας της Βουχωρίνας* όπως τον αποκαλούν οι κάτοικοι. Έχει περίμετρο 8,5 μέτρων και παρά τις πολλές εκατονταετίες παραμένει θαλερή, κουβαλώντας τις αναμνήσεις και τις δοξασίες του χωριού. Η γέννησή της χάνεται στα βάθη του χρόνου και εκτιμάται, ότι πιθανό να ξεπερνά τα 600 έτη. Γνώρισε τον Οθωμανικό ζυγό, τα ταξίδια των μαστόρων, τον ένδοξο Μακεδονικό αγώνα, τον πόλεμο του '40, τα θλιβερά γεγονότα του Εμφυλίου, άκουσε μοιρολόγια και έπειτα ένιωσε τον μαρασμό του Βοΐου από το κύμα της μετανάστευσης. Έζησε επίσης τον παλιό βαρύ χειμώνα της Πίνδου, τα σημερινά ξηρά καλοκαίρια και τα χτυπήματα των κεραυνών. Οι θρύλοι μιλούν για πολύτιμους θησαυρούς που κρύβονται στους κόρφους της και τεράστια φίδια που τη φυλάνε.

Άλλη μία βελανιδιά που ενδέχεται να φθάνει τα ίδια έτη σε ηλικία είναι εκείνη που βρίσκεται επάνω στο παλιό μονοπάτι που ενώνει τη Χρυσαυγή με τη Μόρφη, σε απόσταση 2 περίπου χιλιομέτρων Βόρεια του οικισμού της Χρυσαυγής, κοντά σε παλιά χωράφια.

Παράλληλα, μεγάλες βελανιδιές με λίγο μικρότερη ηλικία υπάρχουν στην Κορυφή, στο ξωκλήσι που βρίσκεται λίγο πριν τη Μόρφη, καθώς και στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας του Αγ. Δημητρίου στο Ανθοχώρι. Πρόκειται για ένα είδος που οι κάτοικοι ονομάζουν *Τσέρο*, με τεράστια κλαδιά και ιδιαίτερα μεγάλο ύψος.

Είναι πολύ πιθανό να υπάρχουν και άλλες αιωνόβιες και υπεραιωνόβιες βελανιδιές στο Βόιο, καθώς το δέντρο αυτό έχει κατακυριεύσει τις χαμηλές πλαγιές του βουνού σε υψόμετρο που κυμαίνεται μεταξύ 600 έως 1200 μέτρων, σχηματίζοντας απέραντα δάση. Μάλιστα, επειδή σε αυτή τη ζώνη βρίσκονται χτισμένα όλα σχεδόν τα χωριά της περιοχής, το είδος είναι τόσο κοινό ώστε οι κάτοικοι με τον όρο Δέντρο να εννοούν τη βελανιδιά. Από τους άφθονους καρπούς της βρίσκει επίσης τροφή ένα μεγάλο μέρος της πλούσιας πανίδας που φιλοξενεί το βουνό.

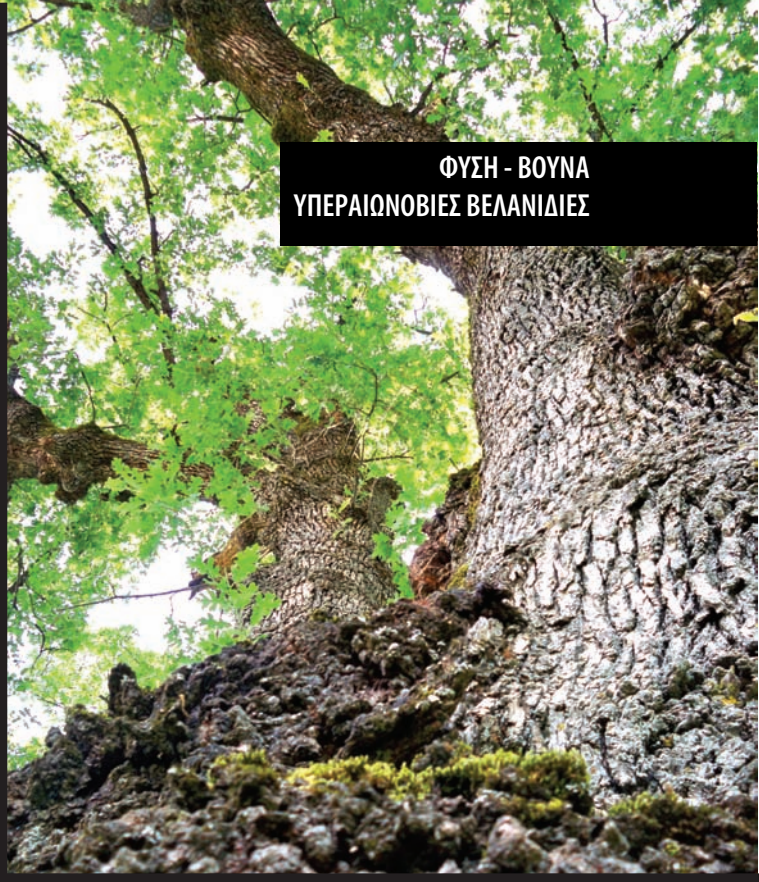

ΦΥΣΗ - ΒΟΥΝΑ
ΥΠΕΡΑΙΩΝΟΒΙΕΣ ΒΕΛΑΝΙΔΙΕΣ

Γέρικη σου βελανιδιά με τους μεγάλους κλώνους
και με τα φύλλα τ' αραιά, απ' τους πολλούς τους χρόνους,
Πόσοι και πόσοι πέρασαν, στη ρίζα σου καθήσαν,
στον ίσκιο σου δροσίστηκαν και φύγαν και σ' αφήσαν
Κωνσταντίνος Στεργιάδης

ΤΑ ΧΩΡΙΑ

Η περιοχή του Τσοτυλίου

Στους πρόποδες του Βοΐου επάνω στην πλατιά κορυφή των πρώτων λόφων που ξεκινούν από τις όχθες του ποταμού Πραμόριτσα βρίσκεται χτισμένη σε υψόμετρο 850 μέτρα η ιστορική κωμόπολη του Τσοτυλίου με ανοιχτό ορίζοντα και εκτεταμένη θέα. Από εδώ και πέρα κυριαρχούν τα ορεινά τοπία της Βόρειας Πίνδου και η Δυτική Μακεδονία αρχίζει να δίνει τη σειρά της στην Ήπειρο.

Το Τσοτύλι αποτελούσε κατά το παρελθόν το εμπορικό και πνευματικό κέντρο όχι μόνο του Βοΐου, αλλά και της ευρύτερης περιοχής. Η γεωγραφική του θέση ανάμεσα στα ορεινά της Πίνδου και στα χωριά του κάμπου του Αλιάκμονα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη συνεχή ανάπτυξη του οικισμού. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η περιοχή αναδείχθηκε σε κέντρο Ελληνισμού, διατηρώντας αλώβητη την εθνική συνείδηση, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα. Ανέπτυξε έντονη οικονομική δραστηριότητα και γνώρισε άνθηση στις τέχνες και τα γράμματα. Σήμερα το Τσοτύλι έχει μετατραπεί σε μία μικρή σύγχρονη κωμόπολη με σημαντικές διοικητικές και πολιτιστικές λειτουργίες, που αποτελεί πόλο έλξης και κέντρο εξυπηρέτησης για τους κατοίκους του Δυτικού τμήματος του Νομού Κοζάνης.

Όλα τα παραπάνω συντέλεσαν στο να υπάρχει ένα πλήθος μικρότερων αλλά πολύ ενδιάφερόντων οικισμών που το περιβάλλουν. Νότια, στη μεγάλη και εύφορη λεκάνη που έχει σχηματίσει ο Πραμόριτσα με το πέρασμα των χρόνων, βρίσκονται τα χωριά Ανθοχώρι, Φυτώκι, και τα εγκαταλειμμένα Παρόχθιο και Ρόκαστρο. Από εδώ και πέρα, μετά τον ποταμό, ο Νομός Κοζάνης τελειώνει και αρχίζει το Βόρειο τμήμα του Νομού Γρεβενών, το οποίο ανήκει και αυτό γεωγραφικά και πολιτιστικά στην περιοχή του Βοΐου. Πάνω από το Τσοτύλι, στις συνεχείς λοφώδεις εκτάσεις, είναι χτισμένα τα χωριά Ομαλή, Γλυκοκερασιά, Βροντή, Λευκάδι, Σταυροδρόμι, Απιδέα και ο εγκαταλειμμένος οικισμός της Νέας Σπάρτης. Ακριβώς δίπλα βρίσκεται το χωριό Λουκόμι. Το Βόιο και ιδιαίτερα η περιοχή γύρω από το Τσοτύλι αποτελεί μία από τις πιο πυκνοδομημένες από άποψη αριθμού οικισμών της Ελλάδας. Δεκάδες χωριά, περίπου 40 στον αριθμό, τα περισσότερα μικρά σε μέγεθος, καταλαμβάνουν ολόκληρη σχεδόν την Ανατολική πλευρά του βουνού.

ΧΑΡΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΣΟΤΥΛΙΟΥ

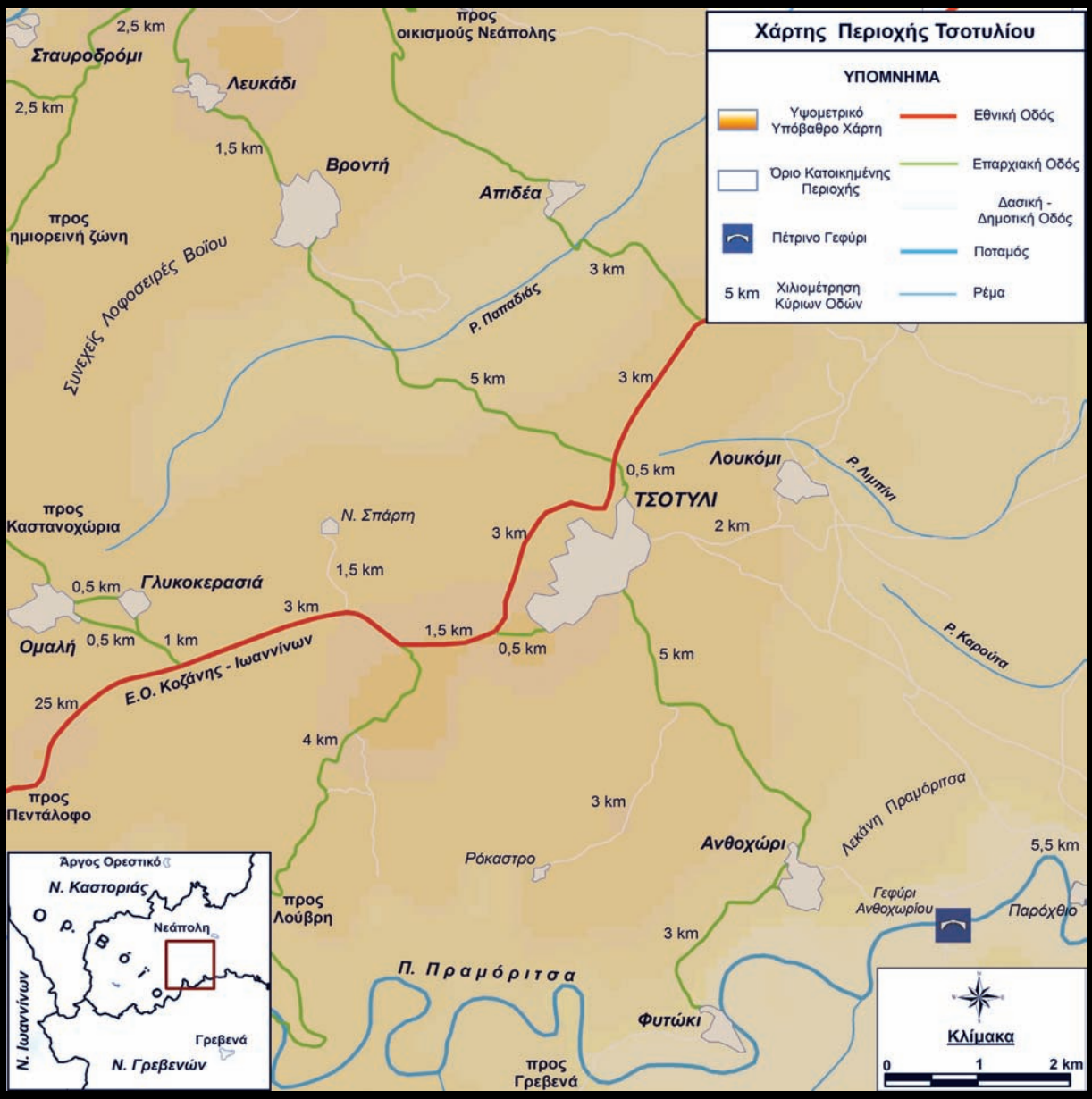

Τσοτύλι

Δεν σώζονται γραπτές μαρτυρίες για την ίδρυση του Τσοτυλίου. Προφορικές παραδόσεις αναφέρουν, ότι στην υστεροβυζαντινή περίοδο κατοικούσαν εδώ περισσότερες από 150 οικογένειες. Άγνωστη παραμένει και η ετυμολογία της ονομασίας του. Ιστορικοί ερευνητές της περιοχής υποστηρίζουν, ότι το όνομά του προέρχεται από τη λέξη *Κοτύλιον*, που σημαίνει κοίλο. Σύμφωνα με την απογραφή του Ελληνικού Προξενείου Ελασσόνας, το έτος 1905 στο Τσοτύλι διέμεναν 300 Έλληνες χριστιανοί και 250 μουσουλμάνοι. Ο πληθυσμός του έφτασε το μέγιστο τους 2113 κατοίκους το έτος 1951.

Το Ιστορικό Γυμνάσιο Τσοτυλίου

Εδώ βρίσκεται χτισμένο το ιστορικό γυμνάσιο, έργο της Μακεδονικής Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας, που ιδρύθηκε το 1871 στην Κωνσταντινούπολη από συντεχνίες Δυτικομακεδόνων μαστοροκαλφάδων. Το γυμνάσιο - οικοτροφείο ανεγέρθηκε το 1873, αποτελώντας ένα λαμπρό και άνετο κτίριο, γνωστό ως *Τσοτύλειος Σχολή*, το οποίο βρισκόταν υπό την αιγίδα του Πατριαρχείου και είχε πανελλήνια ακτινοβολία. Μεγάλη ήταν η προσφορά του στα γράμματα, αφού από εδώ αποφοίτησαν χιλιάδες μαθητές οι οποίοι διέπρεψαν σε σημαντικούς τομείς της κοινωνίας μας. Σήμερα, το ανακαινισμένο αριστούργημα των μαστόρων του Βοΐου στεγάζει το Δημαρχείο Τσοτυλίου. Το 1928 ανεγέρθηκε χωριστό διδακτήριο ως προέκταση του παλιού και το 1958 ολοκληρώθηκε η ανέγερση ενός νέου οικοτροφείου, που αποτέλεσε τη μαθητική εστία Τσοτυλίου. Στο κτίριο αυτό, που ανακαινίσθηκε πρόσφατα, στεγάζεται σήμερα μία από τις Σχολές Δημοτικής Αστυνομίας πανελλήνιας εμβέλειας.

Το Παζάρι του Τσοτυλίου

Ήταν κάπου στα 1833, όταν με απόφαση του σουλτάνου ιδρύθηκε η εβδομαδιαία αγορά του Τσοτυλίου, που τελούνταν και εξακολουθεί να τελείται κάθε Σάββατο με μεγάλη απήχηση στην ευρύτερη περιοχή. Κάθε πρωινό του Σαββάτου το τότε κεφαλοχώρι έπαιρνε άλλη ζωή. Ο κόσμος που συγκεντρώνονταν ήταν τόσο πολύς, ώστε στην αγορά να έχουν συμμετοχή μέχρι και τα χωριά της Κόνιτσας, των Γρεβενών, της Κοζάνης, της Καστοριάς και της Κορυτσάς. Τα χάνια, που ήταν πολλά, ήταν έτοιμα να υποδεχτούν τους παζαριώτες. Η κύρια αγορά γίνονταν μπροστά στο εικονοστάσι της Αγ. Μαρίνας και στην πλατεία της Ιτιάς. Το παζάρι και το γυμνάσιο συνέβαλαν καθοριστικά στην οικονομική, κοινωνική και γενικότερα πνευματική πρόοδο του Τσοτυλίου.

Στοιχεία Οικισμού Τσοτυλίου

Παλιά Ονομασία Τσοτύλι | **Υψόμετρο** 850 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 1596 |
Αριθμός Κτιρίων 1905 (Συμπεριλαμβάνονται και οι οικισμοί του παλιού Δήμου Τσοτυλίου) | **Απόσταση από Κοζάνη** 60 χλμ.

ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΣΟΤΥΛΙ

Παιδικός σταθμός

Βιβλιοθήκη

ΤΑ ΧΩΡΙΑ
ΤΣΟΤΥΛΙ

Η Παλαιοντολογική Συλλογή

Στο ιστορικό κτίριο του γυμνασίου στεγάζεται σήμερα και η γεωλογική - παλαιοντολογική συλλογή, που οργανώθηκε από την εταιρεία μελετών Άνω Βοΐου. Στο μουσείο εκτίθενται ορυκτά και δείγματα πετρωμάτων από την ευρύτερη περιοχή του Τσοτυλίου. Η συλλογή περιλαμβάνει κορμούς απολιθωμένων δένδρων, απολιθωμένους οργανισμούς θαλάσσιας και λιμναίας προέλευσης, αντιπροσώπους τόσο της παλαιοχλωρίδας, όσο και της παλαιοπανίδας, καθώς και απολιθωμένα μαλάκια, όπως γαστερόποδα, ελασματοβράχια, ιππουρίτες και αμμωνίτες ηλικίας 240 εκατομμυρίων χρόνων. Το μουσείο είναι από τα καλύτερα στο είδος του και δέχεται μεγάλο αριθμό επισκεπτών.

Κτίρια με Αρχιτεκτονικό Ενδιαφέρον

Εκτός από το κτίριο του ιστορικού γυμνασίου, εντυπωσιακό φαντάζει το δημοτικό σχολείο του Τσοτυλίου. Χτίστηκε το 1926, αλλά κάηκε το 1943 από τα Γερμανικά κατοχικά στρατεύματα. Ξαναπαραδόθηκε σε χρήση το 1949 αφού πρώτα επισκευάστηκε.

Στο κέντρο της κωμόπολης ορθώνεται ο επιβλητική τρίκλητη βασιλική της Αγ. Μαρίνας, που θεμελιώθηκε το 1952 στη θέση παλαιότερου ναού και αποπερατώθηκε το 1958. Ένας παλιός οικισμός, αγνώστου αριθμού σπιτιών, υπήρχε στη σημερινή τοποθεσία με αυτή την ονομασία. Στη θέση της σημερινής υπήρχε από τα Βυζαντινά χρόνια μεγαλόπρεπης ομώνυμη εκκλησία, η οποία είναι βέβαιο ότι καταστράφηκε μαζί με τον οικισμό στα χρόνια του εξισλαμισμού μεταξύ των ετών 1800-1819. Στις 17 Ιουλίου το Τσοτύλι γιορτάζει τη μνήμη της με κάθε λαμπρότητα.

Έξοχο εκκλησιαστικό μνημείο αποτελεί και ο ναός του Αγ. Αθανασίου, που χτίστηκε το 1858. Πρωτομάστοράς του ήταν ο Αναγνώστης από το Δίλοφο. Φτιαγμένο με σοφία και άρτια έκφραση στέκει το λιθανάγλυφο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου. Σε περίοπτη θέση σηκώνει το πέτρινο ανάστημά του το κτίριο του Επισκοπείου. Η ανέγερσή του άρχισε το 1965 και αποπερατώθηκε το 1967 με δαπάνες του κράτους και πολλών επώνυμων και ανώνυμων Δυτικομακεδόνων. Κάλφας του ήταν ο Δημήτριος Παπαϊωάννου από τον Αυγερινό.

Στο δρόμο που ανεβαίνει στο Ιστορικό Γυμνάσιο με χαρά διαπιστώνει κανείς, ότι σώζονται ακόμη στο σημερινό Τσοτύλι δύο πανέμορφες κατοικίες, που είναι από τις παλιότερες και πιο ενδιαφέρουσες από αρχιτεκτονικής άποψης σε ολόκληρο το Βόιο.

Ομαλή

Σε αντίθεση με τα περισσότερα χωριά του Βοΐου, η Ομαλή είναι χτισμένη σε επίπεδο έδαφος, εξ' αυτού και το όνομά της. Βρίσκεται Δυτικά του Τσοτυλίου, κοντά στην παλιά Εθνική οδό Κοζάνης – Ιωαννίνων και είναι χωρισμένη σε δύο μαχαλάδες. Ο πληθυσμός της δεν παρουσιάζει μεγάλες διαφορές κατά την περίοδο του έτους, όπως συμβαίνει στα ορεινά κυρίως χωριά της περιοχής και κυμαίνεται μεταξύ 50 έως 70 κατοίκους.

Η Ομαλή κάποτε ήταν μεγάλο χωριό. Με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 1905, εδώ κατοικούσαν 150 Έλληνες χριστιανοί και 440 μουσουλμάνοι. Μάλιστα, μέχρι το έτος 1833 εδώ διεξάγονταν το μεγάλο παζάρι μέχρι να μεταφερθεί στο Τσοτύλι. Ο σημερινός πληθυσμός του χωριού αποτελείται από ντόπιους καθώς και από πρόσφυγες, που ήρθαν κυρίως από την περιοχή της Σαμψούντας. Πρόκειται για ένα κατεξοχήν γεωργικό χωριό με κύρια παραγωγή την περίφημη φακή και τον καπνό.

Τα σπίτια είναι σχεδόν όλα νεόχτιστα με τις αυλές τους πλημμυρισμένες από διάφορα λουλούδια, φρουτόδεντρα και κληματαριές, που χαρίζουν μια ιδιαίτερη αισθητική. Παλιότερα λειτουργούσε νερόμυλος, ερείπια του οποίου σώζονται μέχρι σήμερα. Επίσης, υπήρχε και ένα τρίτοξο πέτρινο γεφύρι το οποίο όμως έχει καταστραφεί. Αντίθετα, ένα μικρό μονότοξο γεφύρι σώζεται ακόμη, αλλά παραμένει κρυμμένο και άγνωστο καθώς είναι πνιγμένο από την πυκνή βλάστηση.

Πολύ ιδιαίτερη είναι η ιστορία του σχολείου του χωριού. Από το 1840 λειτουργούσε ως διδακτήριο ένα καμαράκι δίπλα στην εκκλησία των Ταξιαρχών, διάφορα δωμάτια σπιτιών και αργότερα ο ίδιος ο νάρθηκας της εκκλησίας. Οι μαθητές έγραφαν σε πλάκες και ως βιβλία χρησιμοποιούσαν αυτά της εκκλησίας. Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών το σχολείο μεταφέρθηκε στο αρχοντικό του Τούρκου Ναζίμ και λειτούργησε εκεί μέχρι το 1924. Έπειτα το σπίτι κατεδαφίστηκε και στη θέση του ανεγέρθη το κανονικό πλέον σχολείο, το οποίο όμως στη συνέχεια πυρπολήθηκε το 1944 από τα Γερμανικά κατοχικά στρατεύματα. Το 1951 χτίστηκε νέο σχολείο, που όμως σήμερα δεν λειτουργεί λόγω έλλειψης παιδιών. Παράλληλα εκείνη την περίοδο είχε ξεκινήσει να λειτουργεί και *Η στέγη του παιδιού*, ένα πρωτότυπο διδακτήριο με τμήματα ξυλουργικής, γεωργοτεχνικής, δενδροκηπευτικής, πτηνοτροφικής, υφαντικής, ραπτικής και οικιακής οικονομίας.

Στοιχεία Οικισμού Ομαλής
Παλιά Ονομασία Πλάζουμη | **Υψόμετρο** 740 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 149 |
Απόσταση από Τσοτύλι 4 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 64 χλμ.

1956

Γλυκοκερασιά - Νέα Σπάρτη

Συνοικισμό της Ομαλής σε απόσταση λιγότερο από ένα χιλιόμετρο αποτελεί η Γλυκοκερασιά, χωρισμένη σε δύο μαχαλάδες. Πρόκειται για έναν κατεξοχήν προσφυγικό οικισμό με πληθυσμό που το καλοκαίρι φθάνει τους 50 κατοίκους και το χειμώνα τους 30. Τόπος προέλευσης ήταν η Ανατολική Θράκη και η Σεβάστεια της Μικράς Ασίας. Οι περισσότεροι έχουν μεταναστεύσει για δεύτερη φορά σε πόλεις του εσωτερικού, όπως στην Κοζάνη, στην Καστοριά, στο Τσοτύλι και στη Θεσσαλονίκη, αλλά και στο εξωτερικό, στη Γερμανία, στο Βέλγιο και στην Αυστραλία.

Η Γλυκοκερασιά κατοικούνταν από χριστιανούς οι οποίοι υπέκυψαν στο βάρβαρο εξισλαμιστικό ρεύμα του Αλή Πασά των Ιωαννίνων και έγιναν *Βαλαάδες*. Με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 1905, στον τόπο κατοικούσαν αργότερα 100 βουλγαρόφωνοι μουσουλμάνοι. Μέσα σε όλη αυτή τη δίνη των γοργών εξελίξεων και της αναστάτωσης διασώθηκε η εκκλησία του Αγ. Νικολάου και το χριστιανικό παλιό νεκροταφείο. Σύμφωνα με την παράδοση, όταν η εκκλησία είχε υποστεί μεγάλες ζημιές, ένας Βαλαάς είδε στον ύπνο του τον Άγιο και του ζήτησε να την ξαναχτίσει. Εκείνος άκουσε τα λόγια του Αγίου, ξανάχτισε την εκκλησία και έτσι την βρήκαν έτοιμη οι πρόσφυγες το φθινόπωρο του 1923.

Οι Γλυκοκερασιώτες πήραν μέρος στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο χωρίς κανένα θύμα. Αντιθέτως, πολλά ήταν τα παιδιά που σκοτώθηκαν αργότερα μέσα στο ίδιο τους το χωριό από εγκαταλειμμένο πολεμικό υλικό. Ο οικισμός πυρπολήθηκε από τα κατοχικά στρατεύματα δύο φορές, το '43 και το '44.

Η Γλυκοκερασιά αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα εκείνων των μικρών γεωργοκτηνοτροφικών χωριών που περνούν απαρατήρητα δίπλα στους μεγάλους δρόμους, χωρίς κανείς να αναλογίζεται την πλούσια ιστορία και τους θρύλους που κρύβουν στους κόρφους τους.

Στα Δυτικά της βρίσκεται η εγκαταλειμμένη Νέα Σπάρτη, η παλιά *Βουδουρίνα*. Οι κάτοικοί της έφυγαν ομαδικά κατά την περίοδο του Εμφύλιου πολέμου και εγκαταστάθηκαν στο Τσοτύλι. Οι αρχαιότητες που έχουν ανακαλυφθεί στην περιοχή είναι σημαντικές και αποτελούνται από τάφους, νομίσματα, αγάλματα, εργαλεία, αγγεία και κοσμήματα. Σήμερα, εδώ σώζεται μόνο ένα εκκλησάκι κι ένα κτίσμα.

Στοιχεία Οικισμού Γλυκοκερασιάς
Παλιά Ονομασία Τσιαραπιανή | **Υψόμετρο** 740 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 68 |
Απόσταση από Τσοτύλι 5 χλμ | **Απόσταση από Κοζάνη** 65 χλμ.

Ποιός χορεύ στη Βουδουρίνα, το ωαιδί με τα κλαρίνα,
Ποιός χορεύει στον Απλιά, το κορίτσι με τα βιολιά.

Τοπικό τραγούδι

Βροντή

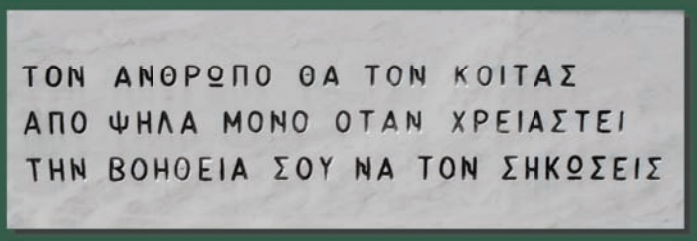

Η Βροντή είναι ένα κατεξοχήν προσφυγικό και γεωργικό χωριό, όπως τα περισσότερα που περιβάλλουν το Τσοτύλι. Είναι χτισμένη σε μία ημιορεινή περιοχή με Νότιο προσανατολισμό και ήπιο κλίμα. Για το λόγο αυτό οι κάτοικοί της υποστηρίζουν, ότι το χωριό τους έχει μεγαλύτερη ηλιοφάνεια από τις γύρω περιοχές, κάτι που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αμπελοκαλλιέργεια, μιας και η Βροντή φημίζονταν για τα πλούσια αμπέλια της. Σήμερα καλλιεργούνται κυρίως καπνά, όσπρια και σιτηρά.

Το χωριό γνώρισε πληθυσμιακή αύξηση κατά την περίοδο του '40, όταν αριθμούσε 353 κατοίκους. Παλιότερα, μέχρι την έλευση των προσφύγων, κατοικούνταν από ισάριθμους σχεδόν Βαλαάδες. Πολλοί από τους ανθρώπους της έχουν μεταναστεύσει σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, και Κοζάνη, καθώς και στο εξωτερικό σε Γερμανία, Αμερική και Αυστραλία. Παρόλα αυτά, η Βροντή παραμένει σήμερα ζωντανή, διατηρώντας περισσότερους από 100 μόνιμους κατοίκους. Εντυπωσιακό είναι το μνημείο στο κέντρο του χωριού με το γενεαλογικό τους δέντρο.

Πολλά από τα παλιότερα σπίτια αντικαταστάθηκαν με νέα, αφού είχαν υποστεί αρκετές ζημιές από το μεγάλο σεισμό του 1995. Σώζονται όμως κάποιες παλιές πέτρινες κατοικίες, χτισμένες πριν το 1820, σύμφωνα με τις λιθανάγλυφες χρονολογίες. Στο μεσοχώρι δεσπόζει επίσης η εκκλησία του Αγ. Νικολάου, η οποία κτίστηκε τρεις φορές. Είχε πρωτοχτιστεί από τους Έλληνες χριστιανούς του χωριού πριν τον εξισλαμισμό τους, όμως λόγω σημαντικής φθοράς κατεδαφίστηκε το 1937, για να ξαναγκρεμιστεί αργότερα λόγω ρωγμών και τελικά να πάρει τη σημερινή της μορφή το 1957. Σύμφωνα με το μύθο, κάποιος Βαλαάς στην προσπάθειά του να χαλάσει την παλιά εκκλησία έμεινε αγκυλωμένος στη θέση του για 4 ώρες, ώσπου ήρθε παπάς για να τον διαβάσει και να τον *ξεκολλήσει*.

Στις 14 Αυγούστου οι κάτοικοι διοργανώνουν γιορτή φακής που συνοδεύεται και από πολλά ποντιακά εδέσματα. Επίσης, στη Βροντή υπάρχει και οργανωμένη λαογραφική συλλογή.

Στοιχεία Οικισμού Βροντής
Παλιά Ονομασία Βρότριζα | **Υψόμετρο** 780 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 94 |
Απόσταση από Τσοτύλι 5 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 63 χλμ.

Οι παλαιοί κάτοικοι του χωριού
ΒΡΟΝΤΗΣ - ΛΕΥΚΑΔΙΟΥ (ΒΑΛΑΑΔΕΣ)
αναχωρώντας για την Α. Θράκη παρέδωσαν
το κλειδί του ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ στους νέους κατοίκους
(προερχόμενοι από τον ΕΥΞΕΙΝΟ ΠΟΝΤΟ) την 1-5-1924
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ 1-3-2003

ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΠΟΝΤΟΣ

Λευκάδι

Συνοικισμό της Βροντής με παρόμοια χαρακτηριστικά αποτελεί το Λευκάδι, σε απόσταση μόλις 2 χλμ. Είναι χτισμένο σε μια όμορφη τοποθεσία με εκτεταμένη θέα κάτω από το λόφο του Αγ. Γεωργίου.

Το 1940 ο πληθυσμός του χωριού έφθασε στο απόγειό του, ξεπερνώντας τους 230 κατοίκους. Οι πρόσφυγες που βρήκαν καταφύγιο στο χωριό κατάγονται κυρίως από περιοχές της Τραπεζούντας και της Σαμψούντας. Σήμερα το Λευκάδι έχει λιγοστούς κατοίκους μιας και οι περισσότεροι έχουν μεταναστεύσει σε Θεσσαλονίκη, Αθήνα, καθώς και στο εξωτερικό σε Αμερική, Καναδά, Βραζιλία και Αυστραλία. Όμως πολλές οικογένειες δεν εγκατέλειψαν το Βόϊο και μετακόμισαν στο Τσοτύλι και στη Νεάπολη.

Σχολείο λειτουργούσε στο χωριό μέχρι το 1980, οπότε και έκλεισε λόγω έλλειψης παιδιών. Αρχικά οι μαθητές φοιτούσαν στη Βροντή και έπειτα, το έτος 1927, λειτούργησε για πρώτη φορά σχολείο σε ένα Τούρκικο μαγαζί, που είχε διαμορφωθεί κατάλληλα για αυτό τον σκοπό. Το 1930 το Λευκάδι απέκτησε ξεχωριστό διδακτήριο, το οποίο όμως και εκείνο πυρπολήθηκε από τους Γερμανούς, ώσπου το 1952 χτίστηκε αυτό που σώζεται μέχρι σήμερα.

Ο χώρος τριγύρω κρύβει πολλά αρχαιοελληνικά ευρήματα. Στην τοποθεσία *Βακούφι*, αποκαλύφθηκαν κεραμικά, θεμέλια σπιτιών, αγγεία, νομίσματα και αγάλματα. Σε άλλες τοποθεσίες γύρω από τα δύο χωριά έχουν βρεθεί παλιά σκαλοπάτια, μάσκα νεκρού και Μακεδονική ασπίδα. Η ιστορία θέλει τους Δωριείς του Άργους, πριν εγκατασταθούν κοντά στην Καστοριά ερχόμενοι από την Πελοπόννησο, να στρατοπεδεύουν αρχικά σε αυτά τα μέρη, κοντά σε μια τοποθεσία που οι κάτοικοι αποκαλούν ως *Το νερό των Μακεδόνων*.

Στοιχεία Οικισμού Λευκαδίου
Παλιά Ονομασία Βίνιανη | **Υψόμετρο** 850 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 26 |
Απόσταση από Τσοτύλι 7 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 65 χλμ.

Σταυροδρόμι

Το Σταυροδρόμι είναι χτισμένο κοντά στις όχθες του ποταμού Βέλου. Η ονομασία του πιθανό οφείλεται στη διασταύρωση παλιών μονοπατιών που κατέβαιναν από τα Καστονοχώρια και τα χωριά της ημιορεινής περιοχής με προορισμό το Τσοτύλι. Χωρίζεται σε 4 μαχαλάδες και έχει και αυτό γεωργοκτηνοτροφικό χαρακτήρα.

Παραμένει ζωντανό πληθυσμιακά με 50 ανθρώπους να μένουν εδώ όλο το χρόνο και περίπου 100 κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Στην περίοδο του πολέμου του '40 αριθμούσε σχεδόν 300 κατοίκους. Πριν την ανταλλαγή των πληθυσμών στον οικισμό έμεναν περίπου 200 μουσουλμάνοι. Οι σημερινοί κάτοικοι είναι πρόσφυγες με κύρια προέλευση την περιοχή της Σεβάστειας του Πόντου. Οι περισσότεροι ασχολούνται με την παραγωγή όσπριων, καπνού και την εκτροφή οικόσιτων ζώων. Πολλοί όμως είναι και αυτοί που ακολούθησαν τους δρόμους της ξενιτιάς με βασικότερους προορισμούς τη Γερμανία, την Αυστραλία και τον Καναδά.

Η αγάπη προς την πατρίδα σκιαγραφείται στα δύο μνημεία του χωριού, τα οποία οι κάτοικοι τα έχουν αφιερώσει το ένα στη γενοκτονία του Ποντιακού Ελληνισμού και το άλλο στον Μέγα Αλέξανδρο. Οι εκκλησιές που υπάρχουν είναι αφιερωμένες στον Αγ. Γεώργιο, στους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη, καθώς και στο Αγ. Πνεύμα. Ιδιαίτερα τιμούνται οι δύο Άγιοι στις 21 Μαΐου, μιας και εκείνη την ημέρα ένας χωριανός που έκοβε ξύλα έπεσε από γκρεμό ύψους 30 μέτρων και σώθηκε, κάτι που ερμηνεύτηκε ως θαύμα. Τα ξύλα που έκοψε τα δώρισε όλα ώστε να χτιστεί η εκκλησία στη μνήμη των Αγίων. Από τότε αποτελεί έθιμο να μην κόβονται ξύλα ανήμερα της συγκεκριμένης γιορτής.

Ενδιαφέρουσες τοποθεσίες αποτελούν ο ποταμός με τα δρυοδάση και τις ιτιές που τον πλαισιώνουν, καθώς και ο χώρος αναψυχής με την ονομασία *Αλκαζάρ*. Επίσης, κοντά στην εκκλησία των Αγίων υπάρχει ένας μικρός όμορφος καταρράκτης. Οι άνθρωποι του χωριού είναι πολύ φιλόξενοι, κάτι που γίνεται εύκολα αντιληπτό μετά από μια επίσκεψη στο καφενείο του κύριου Μωϋσή.

Στοιχεία Οικισμού Σταυροδρομίου
Παλιά Ονομασία Πλαζόμιστα | **Υψόμετρο** 710 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 105 |
Απόσταση από Τσοτύλι 12 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 72 χλμ.

ΕΣΤΙΝ ΧΝ ΕΛΛΑΣ
Κ Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
//ΣΤΡΑΒΩΝ//
ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ
1-10-2002

«...Η ΡΩΜΑΝΙΑ ΚΙ ΑΝ ΠΕΡΑΣΕΝ
ΑΝΘΕΙ ΚΑΙ ΦΕΡΕΙ ΚΙ ΑΛΛΟ»
ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ
ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΘΗΚΑΝ
ΚΑΙ ΡΙΖΩΣΑΝ ΕΔΩ
ΤΟ 1922-1923 ΔΙΩΓΜΕΝΟΙ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΥΞΕΙΝΟ ΠΟΝΤΟ

Απιδέα

Η Απιδέα είναι ένα μικρό χωριό Βόρεια του Τσοτυλίου αποτελούμενο από έναν και μοναδικό μαχαλά. Οι άνθρωποί της ήταν ανέκαθεν ντόπιοι Βοϊώτες. Με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 1905, εδώ έμεναν 90 Έλληνες χριστιανοί. Ο πληθυσμός του χωριού έκτοτε παρουσίασε πολλές διακυμάνσεις, φθάνοντας το μέγιστο τους 159 κατοίκους το 1940. Ο αριθμός τους σήμερα πλησιάζει το καλοκαίρι τους 50 και το χειμώνα τους 20. Όσοι έχουν μεταναστεύσει βρίσκονται στη Θεσσαλονίκη, στην Αθήνα και κάποιοι στη Γερμανία.

Το ενδιαφέρον που παρουσιάζει αυτός εδώ ο τόπος έχει να κάνει με ευρήματα και ιστορίες από το παρελθόν. Περίπου 4 χιλιόμετρα πριν το Τσοτύλι, Ανατολικά του χωριού, στην τοποθεσία *Μπουφάρι*, βρίσκεται η *Αρχαία Απιδέα*. Χτίστηκε στα πρώιμα Ελληνιστικά χρόνια, ενώ υπάρχουν και προγενέστερες οικοδομές που ανάγονται στην Προϊστορική εποχή. Οι ανασκαφές έχουν αποκαλύψει τριπλές ευρύχωρες κατοικίες με κατεύθυνση από Βορρά προς Νότο. Επίσης, βρέθηκαν ερείπια κτιρίων από τον 4ο αιώνα π.Χ. μέχρι και τη Ρωμαϊκή περίοδο. Τα ευρήματα περιλαμβάνουν ένα χάλκινο αγαλματίδιο του Ηρακλή, ασημένια και χάλκινα νομίσματα και τμήματα γυναικείου αγαλματιδίου. Άλλα χάλκινα αγγεία και κοσμήματα, καθώς και μία χρυσή δίδυμη πόρπη ζώνης εκτίθενται στο αρχαιολογικό μουσείο Κοζάνης.

Δίπλα στον αρχαιολογικό χώρο, μια ενδιαφέρουσα τοποθεσία με θρησκευτικό ενδιαφέρον είναι ο *Σταυρός*. Εδώ η καλλιέργεια σιταριού κάθε καλοκαίρι κιτρίνιζε σε τέτοιες αποχρώσεις, ώστε να παίρνει το σχήμα του σταυρού. Ο θρύλος θέλει κάπου στα 1900 τον ιδιοκτήτη του χωραφιού να κοιμάται εκεί με τα πρόβατά του και στον ύπνο του να εμφανίζεται μια ανθρώπινη μορφή με λαμπερή ενδυμασία. Η μορφή του έκανε το παράπονο ότι την έχουν αφήσει πολύ καιρό θαμμένη στο έδαφος. Ο άνθρωπος σαστισμένος ρώτησε σε ποιο σημείο βρισκόταν και η απόκριση που πήρε ήταν: *Σήκω, τα ζώα σου σκάβουν εδώ που βρίσκομαι.* Τα ζώα πράγματι έσκαβαν εκεί που σχηματίζονταν ο σταυρός. Στη θέση αυτή έχουν βρεθεί εικόνες και παλιά αντικείμενα. Εικάζεται, ότι πρόκειται για μνήμα κάποιου άγνωστου οσιομάρτυρα.

Στοιχεία Οικισμού Απιδέας
Παλιά Ονομασία Λιάπεσι | **Υψόμετρο** 780 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 41 |
Απόσταση από Τσοτύλι 5 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 60 χλμ.

Απιδέα Βοΐου, θέση Μπουφάρι. Χάλκινα αγγεία από τάφο του δεύτερου μισού του 4ου αι. π.Χ.
Voion, Apidea - Boufari. Bronze vases from a grave (2nd half of the 4th c. B.C.).

Λουκόμι

Το Λουκόμι είναι το κοντινότερο χωριό στο Τσοτύλι, αποτελώντας ένα είδος συνοικισμού του. Βρίσκεται κρυμμένο από τα πολλά βλέμματα σε μία όμορφη τοποθεσία και χωρίζεται σε 3 μαχαλάδες, τον Επάνω, τον Κάτω και τον Πέρα μαχαλά. Ο τόπος τριγύρω είναι καταπράσινος, γαλήνιος και φιλόξενος, με βασικό χαρακτηριστικό τις πολλές καρυδιές. Πρόκειται για έναν περιποιημένο, ανέκαθεν γεωργοκτηνοτροφικό οικισμό, με βαθιά Βοϊώτικη παράδοση.

Το Λουκόμι, αν και πολύ κοντά στο Τσοτύλι και τα ημιορεινά γεωργικά λημέρια των Βαλαάδων, κατοικούνταν επί Τουρκοκρατίας από καθαρά χριστιανικούς πληθυσμούς με προέλευση την ευρύτερη περιοχή του Βοϊου. Κάποτε μάλιστα ήταν μεγάλο χωριό, μιας και το 1940 πλησίασε τους 300 κατοίκους. Σήμερα, εδώ ζουν μόνιμα περίπου 30 άνθρωποι με τον αριθμό τους να διπλασιάζεται το καλοκαίρι.

Στην πλατεία είναι χτισμένη η καλοδιατηρημένη εκκλησία των Γενεθλίων της Θεοτόκου, ενώ πολλά είναι και τα ξωκλήσια, όπως αυτό του Αγ. Αθανασίου, ο οποίος τιμάται σε μεγάλο βαθμό στην περιοχή, του Αγ. Νικολάου, και του Αγ. Δημητρίου. Το Λουκόμι πανηγυρίζει στις 6 Αυγούστου και εδώ φτιάχνεται μια ιδιαίτερη συνταγή με την ονομασία *Μάσκνο*, που σημαίνει κότα χυλωμένη με αυγά.

Στοιχεία Οικισμού Λουκόμιου
Παλιά Ονομασία Λουκόμι | **Υψόμετρο** 715 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 79 |
Απόσταση από Τσοτύλι 2 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 57 χλμ.

Ρόκαστρο

Άλλο ένα κοντινό χωριό στο Τσοτύλι είναι το εγκαταλειμμένο Ρόκαστρο, το οποίο βρίσκεται σε μια ιδιαίτερη και απομονωμένη τοποθεσία ακριβώς πάνω από το Ανθοχώρι. Ο προσανατολισμός του είναι προς τα Δυτικά, προσφέροντας εκπληκτική θέα προς το Βόιο και την υπόλοιπη Πίνδο. Σε μια τέτοια εντυπωσιακή θέση είναι χτισμένα τα σπίτια του οικισμού, τα οποία όμως σήμερα τα έχει πνίξει κυριολεκτικά η βλάστηση αν και ο σκελετός τους έχει παραμείνει σε πολλές περιπτώσεις σχεδόν άθικτος. Οι παλιοί κάτοικοι απολάμβαναν από εδώ πάνω την καταπράσινη φύση, την όμορφη θέα και την απέραντη ηρεμία. Κάθε χρόνο συγκεντρώνονται και επισκέπτονται την εκκλησιά, η οποία αποτελεί το μοναδικό κτίριο που σώζεται σε καλή κατάσταση.
Με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 1981, στο Ρόκαστρο είχαν απομείνει δύο κάτοικοι και έπειτα εγκαταλείφτηκε ολοκληρωτικά. Κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας αριθμούσε 35 Έλληνες χριστιανούς και το 1920 είχε φτάσει τους 90 κατοίκους. Από τότε ο πληθυσμός του μειώνονταν σχεδόν συνεχώς, παρουσιάζοντας μαζική φυγή μεταξύ των δεκαετιών '61 και '71.

Στοιχεία Οικισμού Ρόκαστρου
Παλιά Ονομασία Ρόκαστρο | **Υψόμετρο** 800 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 0
Απόσταση από Τσοτύλι 4 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 64 χλμ.

Ανθοχώρι

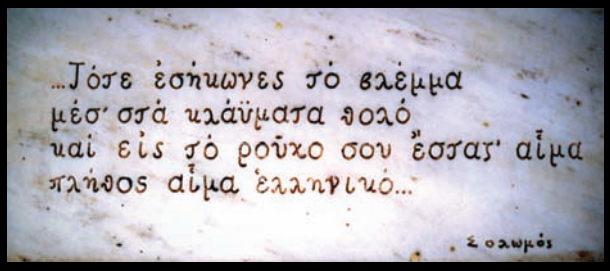

Το Ανθοχώρι είναι ένα γεωργοκτηνοτροφικό χωριό με ξεχωριστή προσωπικότητα, χτισμένο στη Βόρεια και ηλιόλουστη πλαγιά της μεγάλης λεκάνης που σχηματίζει ο ποταμός Πραμόριτσα. Αποτελείται από δύο μαχαλάδες και οι αυλές των σπιτιών του είναι πλημμυρισμένες από διάφορα λουλούδια, φρουτόδεντρα και κληματαριές. Εδώ την άνοιξη και το καλοκαίρι βασιλεύει το πράσινο, χαρίζοντας την αίσθηση της δροσιάς και προσφέροντας μια εικόνα νοικοκυροσύνης και αισθητικής. Πανοραμική θέα του χωριού και της ευρύτερης περιοχής μπορεί κάποιος να θαυμάσει από το ύψωμα *Βελίκα*.

Τριγύρω υπήρχε μια σειρά οικισμών που καταστράφηκαν, λόγω των επιδρομών των Τουρκαλβανών, σε διάφορες τοποθεσίες όπως *οι Μύλοι, το Λιγκουβίζι, η Ράχη*, ο Αγ. Νικόλαος και ο Αγ. Γεώργιος. Με βάση την παλιά ονομασία του υποστηρίζεται, ότι οι πρώτοι που εγκαταστάθηκαν εδώ ήταν οι τραχείς ορεσίβιοι *Τσάκωνες* από την Πελοπόννησο. Οι μετέπειτα κάτοικοι του χωριού κατάγονταν, είτε από άλλες περιοχές του Βοϊου και των Ζαγορίων, είτε ήταν πρόσφυγες του Πόντου. Ο πληθυσμός του Ανθοχωρίου έφθασε στο απόγειο το 1928, πλησιάζοντας τους 400 κατοίκους. Σήμερα εδώ ζουν μόνιμα μόλις 45 άνθρωποι, όμως το καλοκαίρι ο αριθμός τους τριπλασιάζεται. Οι περισσότεροι έχουν μεταναστεύσει στο εξωτερικό, σε Γερμανία και Αμερική, όμως πολλοί επίσης είναι και αυτοί που βρίσκονται σε αστικά κέντρα της Ελλάδας όπως στη Βέροια, στα Γιαννιτσά, στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα.

Ενοριακή εκκλησία είναι ο Αγ. Δημήτριος, όπου βρίσκεται και η αιωνόβια βελανιδιά. Χτίστηκε στη δεκαετία 1880-1890 όχι στο κέντρο, αλλά στη Δυτική άκρη του χωριού, μετά από απαγόρευση των τότε Τουρκικών αρχών της Νεάπολης. Το καλοκαίρι του 1943 τα κατοχικά στρατεύματα μαζί με όλα τα κτίσματα έκαψαν και την παλιά εκκλησία, η οποία ξαναχτίστηκε στα ίδια θεμέλια και στις ίδιες διαστάσεις το έτος 1952, δύο χρόνια μετά την ανέγερση και του σημερινού σχολείου, που έπαψε να λειτουργεί από το 1989.

Στοιχεία Οικισμού Ανθοχωρίου
Παλιά Ονομασία Τσακνοχώρι | **Υψόμετρο** 650 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 108 |
Απόσταση από Τσοτύλι 5 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 60 χλμ.

Στη ρίζα μιας μικρής ιθαγιάς
χωριό μου είσαι χτισμένο,
στον ήλιο αντικρύ κοιτάς
κι απ' το βοριά κρυμμένο.
Κωνσταντίνος Στεργιάδης

Φυτώκι

Το Φυτώκι είναι ένα μικρό χωριό, με έντονο γεωργοκτηνοτροφικού χαρακτήρα, χτισμένο κοντά στις όχθες του Πραμόριτσα. Αποτελείται από έναν μαχαλά και από κατοίκους που προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή του Βοϊου, καθώς και από τον Πόντο. Ο αριθμός τους πλησιάζει τους 35, χωρίς να υπάρχουν ιδιαίτερες αυξομειώσεις μεταξύ χειμώνα και καλοκαιριού. Πριν την ανταλλαγή των πληθυσμών εδώ έμεναν μόλις 50 Έλληνες χριστιανοί, όμως με την έλευση των προσφύγων το χωριό έφθασε στο απόγειο του πληθυσμού του, αριθμώντας 125 ανθρώπους. Αργότερα, πολλοί ήταν αυτοί που πήραν το δρόμο της ξενιτιάς με κύριους προορισμούς τη Γερμανία και το Βέλγιο.
Ο τόπος τριγύρω είναι γεμάτος από ιτιές, καρυδιές και εύφορα χωράφια, που ποτίζονται από τα νερά του ποταμού και παράγουν κυρίως φακές και πατάτες. Παλιά και ξεχασμένα μονοπάτια οδηγούν στο Ρόκαστρο και στα χωριά των Γρεβενών που βρίσκονται στην απέναντι όχθη του Πραμόριτσα, όπως το Δασάκι, το Κληματάκι και τα Αηδόνια. Για να περνούν απέναντι το ορμητικό ποτάμι, οι κάτοικοι έχουν χτίσει μια ιδιόμορφη πεζογέφυρα. Η κεντρική εκκλησία, αφιερωμένη στην Παναγία, έχει ξαναχτιστεί αφού κάηκε από τα Γερμανικά κατοχικά στρατεύματα.

Στοιχεία Οικισμού Φυτώκιου
Παλιά Ονομασία Φυτώκι I **Υψόμετρο** 630 μ. I **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 74 I
Απόσταση από Τσοτύλι 7 χλμ. I **Απόσταση από Κοζάνη** 77 χλμ.

Παρόχθιο

Το δεύτερο χωριό που βρίσκεται δίπλα στις όχθες του ποταμού είναι το εγκαταλειμμένο Παρόχθιο. Αφήνοντας το δρόμο που κατηφορίζει από το Ανθοχώρι προς το πέτρινο γεφύρι, ένας χωματόδρομος οδηγεί αριστερά, μετά από μία δεκάλεπτη πορεία, στην τοποθεσία όπου βρίσκονταν χτισμένος ο παλιός οικισμός. Τριγύρω το τοπίο είναι άγριο, επιβλητικό και τελείως διαφορετικό από ό,τι στο υπόλοιπο Βόιο. Ο Πραμόριτσα έχει σμιλέψει βαθιά τα βράχια εδώ κάτω και είναι φορτωμένος με πολλά νερά που η βοή τους ακούγεται μέχρι επάνω στην εκκλησία των Αγ. Αναργύρων, η οποία σώζεται μέχρι σήμερα. Είναι χτισμένη σε ένα μικρό ύψωμα γύρω από το οποίο αναπτύσσονταν τα σπίτια του χωριού, ενώ χαμηλά, ακριβώς δίπλα στο ποτάμι, υπήρχαν τα χωράφια του.
Το Παρόχθιο είχε εγκαταλειφτεί μαζικά πριν το 1970, γι' αυτό και τα κτίσματά του παρουσιάζουν μεγάλες φθορές, ενώ κάποια δεν φαίνονται καθόλου ανάμεσα στην πυκνή βλάστηση, που τα έχει κατακυριεύσει. Αν και δύσκολα πλέον μπορεί κανείς να το φανταστεί το έτος 1940 ήταν ένα μεγάλο γεωργικό χωριό, που έφθανε τους 190 κατοίκους. Σύμφωνα με την απογραφή του 1905, εδώ κάποτε ζούσαν 70 Έλληνες χριστιανοί.

Στοιχεία Οικισμού Παρόχθιου
Παλιά Ονομασία Σιγκόλι I **Υψόμετρο** 500 μ. I **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 0 I
Απόσταση από Τσοτύλι 11 χλμ. I **Απόσταση από Κοζάνη** 66 χλμ.

ΤΑ ΧΩΡΙΑ
ΦΥΤΩΚΙ - ΠΑΡΟΧΘΙΟ

Τα χωριά της κοιλάδας του Πραμόριτσα

Από το Μοναστήρι της Αγ. Τριάδας μέχρι σχεδόν το Τσοτύλι ο Πραμόριτσα έχει λαξεύσει τους μεγάλους ψαμμιτικούς βράχους, σχηματίζοντας μια εντυπωσιακή ορεινή κοιλάδα. Επί εκατοντάδες χρόνια το ταξίδι του ποταμού στη γρήγορη κατηφορική του πορεία από την καρδιά του Βοΐου προς τα χαμηλά, έχει διαβρώσει σε μεγάλο βαθμό τα βουνά, δημιουργώντας απότομες πλαγιές γεμάτες δάση και γκρεμούς.

Σε αυτή την περιοχή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, ανηφορίζοντας από το Τσοτύλι κατά μήκος της παλιάς Εθνικής οδού Κοζάνης – Ιωαννίνων, είναι χτισμένα μια σειρά από πανέμορφα γνωστά Μαστοροχώρια. Εμφανίζονται κατά ομάδες από τα Ανατολικά προς τα Δυτικά. Στα χαμηλότερα της κοιλάδας, ανάμεσα σε πυκνά δάση βελανιδιάς, κρύβονται τα χωριά Λούβρη, Κριμήνι και Ροδοχώρι. Σε παρόμοια τοποθεσία βρίσκεται λίγο πιο πάνω, δίπλα στην Εθνική οδό, η Βουχωρίνα. Ανηφορίζοντας προς τον Πεντάλοφο, στη Νότια πλευρά και σε ιδιαίτερα έντονο ανάγλυφο, δεσπόζουν τα χωριά Κορυφή και Χρυσαυγή και ακριβώς απέναντι η Μόρφη με την Τριάδα, όλα με εκπληκτική θέα προς τη Βόρεια Πίνδο. Η Χρυσαυγή στην ουσία είναι χτισμένη στη στενότερη κοιλάδα που σχηματίζει το ρέμα του Παλιομάγερου λίγο πριν ενωθεί με τον Πραμόριτσα. Η Τριάδα αν και πολύ κοντά με τα υπόλοιπα χωριά δεν έχει πρόσβαση σε αυτά, μιας και το ανάγλυφο που έχει διαμορφώσει σε αυτό το σημείο το ποτάμι με τα υπόλοιπα ρέματα είναι ιδιαίτερα έντονο. Συνδέεται με τη Μόρφη απευθείας μόνο μέσω του παλιού μονοπατιού και η πρόσβαση στο απομονωμένο χωριό γίνεται αποκλειστικά από τον επάνω δρόμο που οδηγεί ψηλά στα Καστανοχώρια.

ΧΑΡΤΗΣ ΚΟΙΛΑΔΑΣ ΠΡΑΜΟΡΙΤΣΑ

Λούβρη

Η Λούβρη είναι μικρό χωριό, αλλά από τα παλιότερα του Βοΐου. Βρίσκεται χτισμένη στην πλαγιά ενός λόφου και αποτελείται από έναν και μοναδικό μαχαλά. Λιγοστοί είναι οι κάτοικοι το χειμώνα, μόλις 10. Όμως, η φυσική ομορφιά της προσελκύει το καλοκαίρι τους ανθρώπους της με αποτέλεσμα τον Αύγουστο ο πληθυσμός να πλησιάζει τους 100 κατοίκους. Παλιότερα, είχε ξεπεράσει τους 200, με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 1920. Η προέλευσή τους ήταν κυρίως από διάφορες περιοχές του Βοΐου και την Ήπειρο. Κύρια ασχολία ήταν η γεωργία και η κτηνοτροφία. Το ολοκληρωτικό κάψιμο του χωριού στα χρόνια της κατοχής και έπειτα τα γεγονότα του εμφυλίου οδήγησαν πολλούς στη μετανάστευση. Σήμερα, αρκετές οικογένειες βρίσκονται στο εξωτερικό, στην Αμερική, στην Αυστραλία, στον Καναδά και στη Γερμανία, αλλά και σε αστικά κέντρα του εσωτερικού όπως στη Θεσσαλονίκη.

Στοιχεία Οικισμού Λούβρης
Παλιά Ονομασία Λούβρο | **Υψόμετρο** 760 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 42 |
Αριθμός Κτιρίων 55 | **Απόσταση από Τσοτύλι** 5 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 65 χλμ.

Τη Λούβρη περιτριγυρίζουν δάση από βελανιδιές, αλλά εντός του χωριού στις αυλές και στα παλιά κτήματα υπάρχουν επίσης πολλές καρυδιές, μηλιές και αμυγδαλιές. Πρόκειται για έναν τόπο με ήπιο κλίμα, ήρεμο και φιλόξενο.

Στη σημερινή εδαφική περιοχή του χωριού έχουν βρεθεί διάφορα αρχαία αντικείμενα, όπως στις τοποθεσίες *Πέτρα, Γενέλια, Αϊ-Νικόλας και Κάτω Αμπέλια*. Με βάση τον Κώδικα του Μοναστηριού της Ζάβορδας, ο οικισμός υπήρχε με το ίδιο όνομα πριν το 1692, όχι όμως στη σημερινή του θέση, αλλά στην τοποθεσία Παλιόσπιτα, από όπου οι κάτοικοι έφυγαν όταν τα σπίτια τους λεηλατήθηκαν από Αρβανίτες, οι οποίοι είχαν εκστρατεύσει το 1774 στο Βόιο με στρατό τριών χιλιάδων αντρών.

Στο μεσοχώρι, δίπλα στο παλιό σχολείο, δεσπόζει η εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, η οποία είναι πραγματικά εντυπωσιακή με λιθανάγλυφα από τον ίδιο τον κάλφα Βράγγα. Πρόκειται για ένα άψογο αρχιτεκτονικό έργο με ιδιαίτερα καλολαξεμένες πέτρες που γλύτωσε από την πυρκαγιά και τις καταστροφές. Η ανέγερσή της έγινε με αρχιμάστορα τον Κατρότζο από τον Αγ. Κοσμά το Μάιο του 1910 στη θέση του παλιότερου ναού, ο οποίος, σύμφωνα με μαρτυρίες, ήταν κομψοτέχνημα της αγιογραφικής τέχνης.

Κριμήνι

Το Κριμήνι μαζί με το γειτονικό Ροδοχώρι είναι *δύο δίδυμα* χωριά τελείως διαφορετικά στη φύση από τους υπόλοιπους οικισμούς του Βοϊου. Δεν βρίσκονται χτισμένα κάτω από γιγάντιους βράχους, αλλά και ούτε κοντά σε μεγάλες γεωργικές εκτάσεις ή βαθιές κοιλάδες. Εδώ το τοπίο είναι ήμερο, γαλήνιο, βγαλμένο σαν από παραμύθι με ανθρωπάκια, νάνους και ξωτικά. Το έδαφος είναι ομαλό και τα χωριά περικυκλώνει ένα απέραντο δάσος βελανιδιάς, που όταν φουντώνει δύσκολα τα κάνει διακριτά από μακριά.

Στην περιοχή που βρίσκεται σήμερα το Κριμήνι ζούσαν για πολλά χρόνια κάποιες αυτόχθονες οικογένειες. Το σημερινό χωριό γεννήθηκε από την καταστροφή των δύο γνωστότερων *Παλαιοχωρίων* της περιοχής. Στις Δυτικές πλαγιές της κορυφής του Παλιοκριμηνίου, σε ιδιαίτερα ορεινή και δύσβατη τοποθεσία, κοντά στην Κυψέλη, υπήρχε ομώνυμο χωριό, το οποίο καταστράφηκε από τις επιδρομές των Αρβανιτών στις αρχές του 18ου αιώνα. Οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να το εγκαταλείψουν και αναζήτησαν καταφύγιο μακριά στο Μοναστήρι των σημερινών Σκοπίων, στην Καστοριά, στην Εράτυρα, στα Αηδόνια και στο Βυθό. Οι περισσότεροι όμως κατέληξαν σε αυτήν εδώ την τοποθεσία και ίδρυσαν το νέο Κριμήνι. Αργότερα, με την καταστροφή του Τσέρου, που βρίσκονταν κοντά στο Δίλοφο, πολλοί κάτοικοί του πέρασαν από εδώ και οι Κριμνιώτες, γνωρίζοντας από πρώτο χέρι τα βάσανά τους, τους πρόσφεραν βοήθεια και τους πρότειναν να μείνουν: *Μείνετε, τους είπαν, έχουμε και σπίτια και χωράφια να σας δώσουμε*. Έτσι γεννήθηκε το σημερινό Κριμήνι, ένα πραγματικό κόσμημα της αρχιτεκτονικής και του μεγαλείου της φύσης του Βοϊου. Χωρίζεται σε δυο μαχαλάδες, τον *Τζερτζέλ* και τον *Βαρόσι*. Το χειμώνα είναι σχεδόν έρημο, όμως το καλοκαίρι ξεπερνάει τους 300 κατοίκους. Πολύ ιδιαίτερη και σπάνια είναι η εκκλησία του Αγ. Ευσταθίου, χτισμένη από το 1868 στη θέση όπου προϋπήρχε εικονοστάσι, με πολλά αντικείμενα φερμένα απευθείας από το Άγιο Όρος. Εντύπωση προκαλούν τα πολλά πηγάδια, που φθάνουν τα 60 στον αριθμό, με πιο χαρακτηριστικό εκείνο δίπλα στον πλάτανο, μιας και η διάταξη των πετρωμάτων δεν επιτρέπει τη δημιουργία επιφανειακών πηγών.

Ένα παλικαράκι ουδ έτρωγε, ουδ έπινε
με τ' άρματα τ' κουβέντιαζε και στ' άματά του λέγει:
Ντουφέκι μου περήφανο με τα πολλά φουσέκια,
πολλές φορές με γλύτωσες και τώρα να με σώσεις!
Το λόγο δεν αποσώσε, το λόγο δεν τελειώσε
κι οι κλέφτες εμαζώνονταν σα φύλλα, σα χορτάρια,
να πάνε να πατήσουνε το Παλιοκριμήνι
Λαϊκό ποίημα

Στοιχεία Οικισμού Κριμηνίου
Παλιά Ονομασία Κριμήνι | **Υψόμετρο** 750 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 90 |
Αριθμός Κτιρίων 82 | **Απόσταση από Τσοτύλι** 10 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 69 χλμ.

ΤΑ ΧΩΡΙΑ
ΚΡΙΜΗΝΙ

Ροδοχώρι

Συνειρμικά, τη λέξη Κριμήνι ακολουθεί η λέξη Ροδοχώρι, όπως και το αντίστροφο. Η πινακίδα της Εθνικής οδού μετά το Τσοτύλι πληροφορεί για τη θέση των δύο οικισμών, όμως ο περισσότερος κόσμος αν και βρίσκονται τόσο κοντά δεν έχει γνωρίσει την ομορφιά τους. Αλλά και τα ίδια μοιάζουν να θέλουν να παραμείνουν κρυμμένα από τα πολλά βλέμματα και τη φασαρία. Απέχουν μεταξύ τους μόλις 2 χιλιόμετρα και έπειτα ακολουθούν τα χωριά των Γρεβενών με πρώτο τις Κυδωνιές.

Οι πρώτοι οικιστές του Ροδοχωρίου ήρθαν πιθανό από τα Άγραφα. Στις αρχές του 17ου αιώνα, για να αποφύγουν τους διωγμούς των Τούρκων, πήραν τα γιδοπρόβατα και τα άλλα ζωντανά τους και, αφού πέρασαν τα βουνά της Κεντρικής Πίνδου, κατέληξαν στη σημερινή τοποθεσία, που ήταν αρκετά απομονωμένη και δεν υπήρχαν άλλοι κάτοικοι που θα τους απαγόρευαν την εγκατάσταση. Από το 1840 και μετά το χωριό γνώρισε μεγάλη οικονομική άνθιση και τότε άρχισαν να χτίζονται τα πρώτα καλοδουλεμένα σπίτια, οργανωμένα σε τρεις μαχαλάδες. Ο πληθυσμός έφθασε το μέγιστο το έτος 1928, ξεπερνώντας τους 340 κατοίκους. Σήμερα, όλο το χρόνο ζουν εδώ περίπου 20 άτομα, όμως το καλοκαίρι ο αριθμός τους φθάνει τους 300, με πολύ ζωντανό το νεανικό στοιχείο.

Αν και δεν σώζονται τα παλιά πέτρινα κτίρια, μιας και το Ροδοχώρι πυρπολήθηκε δύο φορές, στις 5 Αυγούστου του 1943 και στις 11 Ιουλίου του 1944, οι σημερινές κατοικίες είναι περιποιημένες και καλοδιατηρημένες, με κάθε είδος και χρώματος τριαντάφυλλα στις αυλές. Εντυπωσιακή είναι επίσης η κεντρική πέτρινη εκκλησία της Αγ. Παρασκευής, όπως και τα πολλά ξωκλήσια. Στο χωριό, ιδιαίτερα στην παιδική χαρά, μπορεί κανείς να θαυμάσει τα σπάνια έργα του Νίκου Καλογερόπουλου, με τα σπουδαία λιθόγλυπτα επάνω στη Βοϊακή πέτρα, που εκφράζουν τη δύναμη του απέριττου στη σύγχρονη ζωή. Στον οικισμό υπάρχει επίσης ένα μικρό συνεδριακό κέντρο και χώρος άθλησης.

Η πυκνή βλάστηση σε συνδυασμό με την ύπαρξη του ποταμού Πραμόριτσα και των πολλών πηγών ευνοεί την ανάπτυξη μιας σπάνιας πανίδας από έντομα, πτηνά, αλλά και μεγάλα θηλαστικά, όπως ζαρκάδια, λύκους και αρκούδες.

Οι πολλές καταστροφές που γνώρισε το χωριό λόγω της μεγάλης του προσφοράς στον αγώνα για την ελευθερία μοιάζουν να μην ήρθαν ποτέ. Με τη δύναμη του ανθρώπου και της φύσης οι πληγές επουλώθηκαν και το Ροδοχώρι στέκει σήμερα στην ιδιαίτερη αυτή γωνιά του Βοϊου μέσα στο φως, την ομορφιά και τη γαλήνη.

Στοιχεία Οικισμού Ροδοχωρίου

Παλιά Ονομασία Ραδοβίστι | **Υψόμετρο** 740 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 87 |
Αριθμός Κτιρίων 154 | **Απόσταση από Τσοτύλι** 12 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 71 χλμ.

ΤΑ ΧΩΡΙΑ
ΡΟΔΟΧΩΡΙ

Βουχωρίνα

Η Βουχωρίνα είναι ένα μικρό χωριό, χτισμένο στην κορυφή ενός λόφου δίπλα από την Εθνική οδό. Παλιότερα αποκαλούνταν ως *ο Κήπος του Βοϊου*, εξαιτίας της πλούσιας παραγωγής σε πράσα και πιπεριές. Αφήνοντας το μεγάλο δρόμο για ένα σχεδόν χιλιόμετρο, φθάνει κανείς σε έναν φιλόξενο οικισμό με ανακαινισμένα και παλιά πετρόκτιστα σπίτια παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, σε έναν άλλο κόσμο που δεν φανταζόταν ότι υπήρχε τόσο κοντά. Τριγύρω φύονται πυκνά και απέραντα δάση βελανιδιάς και ακριβώς από κάτω ρέει ο Πραμόριτσα, σχηματίζοντας πολλές στροφές και σμιλεύοντας ιδιαίτερα τοπία. Στα παλιά κτήματα και εντός του οικισμού δεσπόζουν μεγάλες καρυδιές, ενώ όλη η περιοχή αποτελεί έναν από τους πιο πλούσιους μανιταρότοπους του Βοϊου. Στα περισσότερα χωριά εδώ νυχτώνει νωρίς, μιας και τα τυλίγει η βαριά σκιά του βουνού. Αντίθετα, η Βουχωρίνα έχει ανοιχτοσιά και το καλοκαίρι μπορεί κανείς να θαυμάσει από εδώ όμορφα ηλιοβασιλέματα καθώς το άστρο της ημέρας κρύβεται πίσω από τις θεόρατες κορυφές της Πίνδου.

Σύμφωνα με την παράδοση, η ονομασία της είναι πιθανό να προέρχεται από μία ιστορία με βάση την οποία οι κάτοικοι έπαιρναν κάθε χρόνο τα βόδια τους και έφερναν το γύρο του χωριού για να απαλλαγεί από τα στοιχειά και τα δαιμόνια. Μια άλλη εκδοχή θέλει η λέξη Βουχωρίνα απλώς να σημαίνει τόπος ή χωριό για βόδια. Οι άνθρωποι ήρθαν εδώ κυνηγημένοι από τους Τούρκους από διάφορες μακρινούς τόπους, όπως το Σούλι, το Δίστρατο Ιωαννίνων ακόμα και την Πελοπόννησο, καθώς και από διάφορα χωριά της περιοχής του Βοϊου. Αρχικά υπήρχαν μόνο κάποιες διάσπαρτες καλύβες, όμως αργότερα αγόρασαν το χώρο από το σουλτάνο και έχτισαν εδώ το χωριό όπου έζησαν απασχολούμενοι κυρίως με την κτηνοτροφία, τη γεωργία και τη μαστορική. Το 1905 η Βουχωρίνα είχε φτάσει να αριθμεί 280 Έλληνες χριστιανούς. Στον οικισμό έζησε επίσης ο λαογράφος και λογοτέχνης Παρασκευάς Μηλιόπουλος, *ο Παραμυθάς του Βοϊου*, ο οποίος αγάπησε βαθιά τον τόπο, μολονότι ο ίδιος είχε γεννηθεί μακριά στην Κωνσταντινούπολη.

Πολύ αξιόλογο κτίσμα αποτελεί η εκκλησία του Αγ. Δημητρίου, που ανεγέρθη το 1857 και το έτος 1926 προσαρτήθηκε σε αυτή ένα πολύ ιδιαίτερο καμπαναριό. Ακριβώς πάνω στην Εθνική οδό βρίσκεται ο Αγ. Γεώργιος και το πάρκο της Βουχωρίνας, ένας ιδανικός τόπος για αναψυχή, αλλά και με μεγάλη ιστορία, μιας και στον πόλεμο του '40 εδώ υπήρχε η βάση ανεφοδιασμού του μετώπου αφού ο δρόμος δεν συνέχιζε πιο πέρα.

Στοιχεία Οικισμού Βουχωρίνας
Παλιά Ονομασία Μπουχωρίνα I **Υψόμετρο** 785 μ. I **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 79 I
Απόσταση από Τσοτύλι 12 χλμ. I **Απόσταση από Κοζάνη** 70 χλμ.

Κορυφή

Το γνωστό Μαστοροχώρι βρίσκεται χτισμένο στο υψηλότερο σημείο της πλαγιάς του βουνού με την ονομασία *Βίγλα*, ακριβώς απέναντι από τη Μόρφη. Δύο βαθιές κοιλάδες που σχηματίζουν τα ποτάμια του Παλιομάγερου και του Πραμόριτσα χωρίζουν τους αντικριστούς οικισμούς. Από εδώ ψηλά, χωρίς κανένα εμπόδιο, το χωριό αγναντεύει τη Χρυσαυγή, τον Πεντάλοφο, το Βυθό και τα μεγάλα βουνά της Πίνδου, όπως τον Σμόλικα και τη Βασιλίτσα. Το κλίμα είναι ξηρό, τραχύ και υγιεινό. Όποια καιρική μεταβολή παρουσιάζεται στο Βόιο, πρώτα από εδώ πάνω γίνεται αντιληπτή. Η Κορυφή είναι χωρισμένη σε δύο μαχαλάδες, τον Κάτω και τον Επάνω, όμως παλιότερα, όταν έσφυζε από ζωή, διακρίνονταν σε περισσότερες συνοικίες με βάση τα ονόματα των οικογενειών που έμεναν εκεί. Υπήρχε για παράδειγμα ο *Τζελεπάδικος* μαχαλάς, *ο Ζαραμάδικος, οι Ζωτιάδες και οι Διαμαντάδες*.

Η ίδρυσή της τοποθετείται στο τέλος του 17ου αιώνα, από την ένωση 7 μικρότερων οικισμών. Για αυτό το λόγο μετατράπηκε αργότερα σχεδόν σε κεφαλοχώρι. Μετά το θάνατο του Αλή Πασά οι κάτοικοι φρόντισαν να εξαγοράσουν τον τόπο από τον μπέη της περιοχής και έπειτα, με τη βοήθεια των καλφάδων που δούλευαν στην Κωνσταντινούπολη, πέτυχαν να απαλλαγούν από κάθε είδος φορολογίας και εκμετάλλευσης. Το έτος 1905 κατοικούνταν από 670 βλαχόφωνους χριστιανούς.

Σήμερα στο χωριό ζουν 50 μόνιμοι κάτοικοι, όμως το καλοκαίρι ο αριθμός τους ίσως και να φθάνει τους 300. Οι περισσότεροι μένουν στην Κοζάνη και στη Θεσσαλονίκη, ενώ αρκετοί είναι και αυτοί που έχουν φύγει στο εξωτερικό.

Στην Κορυφή υπάρχουν δύο πανέμορφες εκκλησίες αυτές του Αγ. Γεωργίου και του Αγ. Δημητρίου, οι οποίες λειτουργούν διαδοχικά η μία το χειμώνα και η άλλη το καλοκαίρι. Τη δεύτερη τη θεμελίωσε ο ίδιος ο Κοσμάς ο Αιτωλός τον Ιούλιο του 1777. Εξαιρετικής τέχνης είναι το χτισμένο από μαστόρους του Βυθού σχολείο, με τα προπύλαιά του να αποτελούν έργο του κάλφα Βράγγα. Εδώ υπάρχει επισκέψιμη συλλογή με παραδοσιακά εργαλεία, τοπικές φορεσιές και αναπαράσταση παλιάς σχολικής τάξης. Αν και το χωριό πυρπολήθηκε από τα Γερμανικά στρατεύματα σώζονται ακόμη πολλά από τα παλιά παραδοσιακά κτίσματα. Σε διάφορα σημεία γύρω από τον οικισμό υπάρχουν ακόμη υπολείμματα καλντεριμιών, που οδηγούν σε ξεχασμένα μονοπάτια και πέτρινες βρύσες.

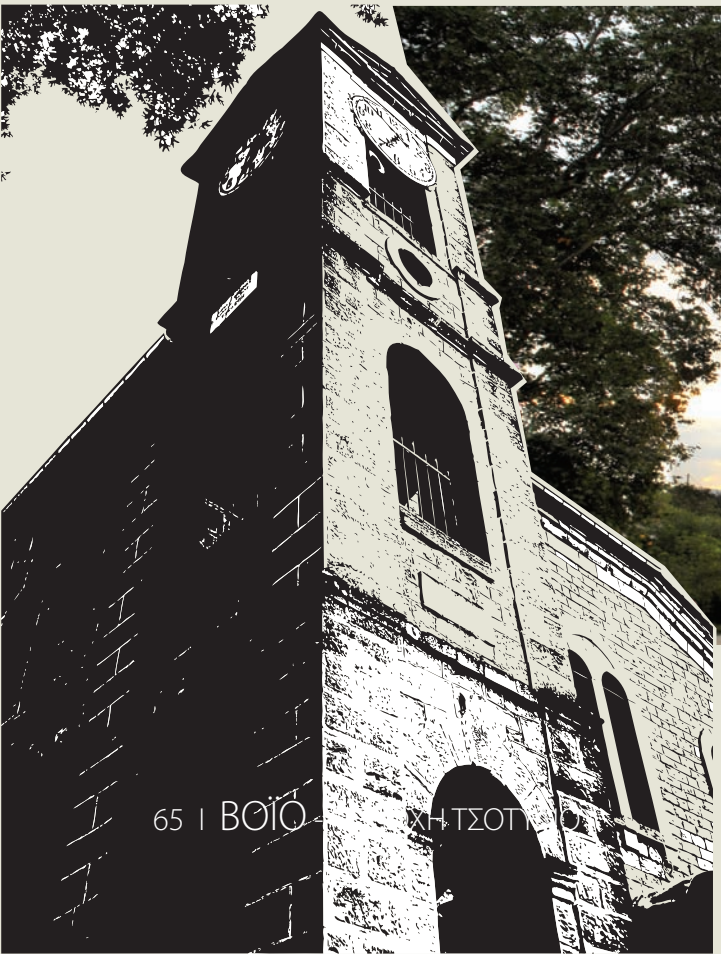

Στοιχεία Οικισμού Κορυφής
Παλιά Ονομασία Μπόρσια I **Υψόμετρο** 930 μ.
Πληθυσμός Απογραφής 2001 108 I
Αριθμός Κτιρίων 187 I **Απόσταση από Τσοτύλι** 15 χλμ.
Απόσταση από Κοζάνη 75 χλμ.

ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΚΟΡΥΦΗ

Χρυσαυγή

Κρυμμένη στη κοιλάδα του Παλιομάγερου, περικυκλωμένη από πυκνή βλάστηση και ψηλά βουνά είναι η Χρυσαυγή, ένα από τα πιο φημισμένα Μαστοροχώρια του Βοϊου. Από εδώ και πέρα οι πολυδαίδαλοι ορεινοί όγκοι ανακόπτουν την πορεία του ταξιδιώτη, μιας και ο δρόμος δεν συνεχίζει νοτιότερα προς τα χωριά των Γρεβενών. Χωρίζεται σε 4 μαχαλάδες και όλα σχεδόν τα σπίτια της είναι φτιαγμένα από πέτρα, σε βαθμό που μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας παραδοσιακός οικισμός. Άλλα εντυπωσιακά έργα της πέτρας αποτελούν τα 2 τοξωτά γεφύρια, τα 4 εικονοστάσια του περίφημου πετρομάστορα Βράγγα, οι 2 παλιές κεντρικές εκκλησίες, το σχολείο και ο ανακαινισμένος νερόμυλος με τη δέση του.

Ο πληθυσμός της Χρυσαυγής έφθασε στο απόγειό του τους 347 κατοίκους το έτος 1940. Σήμερα, δεν μένουν εδώ μόνιμα περισσότεροι από 40. Όμως το καλοκαίρι το χωριό αποκτά και πάλι ζωή με 200 περίπου ανθρώπους να απολαμβάνουν τη δροσιά, τον καθαρό αέρα και τα σπάνια τοπία.

Η ακριβής ημερομηνία ίδρυσης του χωριού είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Πάντως, οικισμός με το όνομα Μοιραλή είχε καταγραφεί στον Κώδικα του Μοναστηριού της Ζάβορδας από το 1534. Οι πρώτοι οικιστές εγκαταστάθηκαν αρχικά στην τοποθεσία *Σέλιο*. Τριγύρω υπήρχαν και άλλοι σκόρπιοι οικισμοί, οι οποίοι καταστράφηκαν από επιδρομές των Τουρκαλβανών. Ερείπια εκείνων των Παλαιοχωριών σώζονται μέχρι σήμερα σε διάφορες τοποθεσίες, όπως οι *Αργαλειοί*, που αποτελούνταν από σπίτια χτισμένα μέσα στα έγκατα του βουνού και κατοικούνταν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Στη δύσκολη εκείνη εποχή κάποιοι Μοιραλιώτες δολοφόνησαν τον τοπικό μπέη, ώστε να μην τον αφήσουν να περάσει τη νύχτα μαζί με μια νιόπαντρη κόρη του χωριού. Οι Τούρκοι για αντίποινα λεηλάτησαν κυριολεκτικά κάθε περιουσία και με τα χρήματα αυτά έχτισαν στην Κωνσταντινούπολη το *Μοιραλή Τζαμισί*.

Σήμερα η Χρυσαυγή αποτελεί ένα περιποιημένο χωριό, από τα ομορφότερα του Βοϊου, με σήμα κατατεθέν τον μπάτζιο και την ομώνυμη γιορτή του στις αρχές του Αυγούστου. Ορόσημο επίσης αποτελεί το πρόσφατα κατασκευασμένο πάρκο με το γεφύρι και τον καταρράκτη της δέσης του νερόμυλου. Έργο εξαιρετικής τέχνης είναι ακόμη το υπέρυθρο στην είσοδο των Κοιμητηρίων, φέροντας την παραστατικότατη σμιλεμένη φράση *Αιώνια πολιτεία του μέλλοντος*.

Στοιχεία Οικισμού Χρυσαυγής
Παλιά Ονομασία Μοιραλή I **Υψόμετρο** 850 μ. I **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 140 I
Αριθμός Κτιρίων 180 I **Απόσταση από Τσοτύλι** 22 χλμ. I **Απόσταση από Κοζάνη** 81 χλμ.

Μόρφη

Η Μόρφη είναι από τα γνωστότερα χωριά της περιοχής, μιας και από εδώ διέρχεται η παλιά Εθνική οδός Κοζάνης – Ιωαννίνων, γνωστή και ως *Παραεγνατία*. Ο δρόμος ήταν πολυσύχναστος μέχρι το 2008, αφού από εδώ διακινούνταν οδικώς όλα τα εμπορεύματα μεταξύ Ασίας και Δυτικής Ευρώπης, μέσω του λιμανιού της Ηγουμενίτσας. Σήμερα, εξυπηρετεί τους ταξιδιώτες με προορισμό τα χωριά του Δυτικού Βοϊου και της Κόνιτσας. Ο οικισμός βρίσκεται χτισμένος σε ένα λόφο ακριβώς από επάνω της σε θέση με πολύ ανοιχτό ορίζοντα στο Νότο και πανοραμική θέα προς την Κορυφή, τη Χρυσαυγή και τα μεγάλα βουνά της Πίνδου. Όμως και κατά το παρελθόν η Μόρφη αποτελούσε κομβικό σημείο της στράτας που κατέβαινε από τα Καστανοχώρια και την περιοχή του Γράμμου προς το Τσοτύλι. Για αυτό το λόγο διασταυρώνονται εδώ τα μονοπάτια που ξεκινούν από τον Πεντάλοφο και τον Αυγερινό.

Διακρίνεται σε 4 μαχαλάδες και το χειμώνα κατοικείται από 26 ανθρώπους. Η ομορφιά του τόπου και η εύκολη πρόσβαση βοηθά στην εκτίναξη του πληθυσμού το καλοκαίρι κοντά στους 200 κατοίκους. Πρόκειται για ένα φημισμένο Μαστοροχώρι, όπου παλιότερα άνθιζε και η γεωργία. Το χωριό εδραιώθηκε στις αρχές του 17ου αιώνα από ανθρώπους που ήρθαν από την Ήπειρο και την ευρύτερη περιοχή του Βοϊου. Σύμφωνα με μαρτυρίες, πριν το πόλεμο του '40 η Μόρφη πιθανό έφθανε τους 350 κατοίκους.

Λόγω της μεγάλης προσφοράς στον αντιστασιακό αγώνα, οι κατοχικές δυνάμεις την πυρπόλησαν σχεδόν ολοσχερώς τον Ιούλιο του 1944, αλλά υπάρχουν ακόμα πολλά πέτρινα κτίσματα. Ένα από αυτά είναι και η κεντρική εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που κάηκε αλλά ξαναχτίστηκε στην ίδια θέση 10 χρόνια αργότερα. Την ίδια τύχη είχε και ο κοιμητηριακός ναός του Αγ. Δημητρίου, που ξαναχτίστηκε το έτος 1959. Εκεί κοντά υπάρχει μία τοποθεσία από όπου φαίνονται ταυτόχρονα 7 χωριά του Βοϊου. Στη Μόρφη ανακαινίζεται ένα παλιό καμίνι που θα είναι επισκέψιμο, ενώ πολύ γραφικό είναι επίσης το *Παλιό Καφέ* κοντά στην πλατεία.

Το χωριό πανηγυρίζει στις 15 Αυγούστου, όπου στήνεται μεγάλος χορός, καθώς και στα τέλη του Οκτώβρη, στην τοπική γιορτή τσίπουρου, που είναι από τα καλύτερα της περιοχής. Εδώ επίσης κήρυξε ο Αγ. Κοσμάς, ο οποίος συμβούλευσε τους κατοίκους να κρύβονται στα γύρω δάση σε περίπτωση κινδύνου και εδώ προφήτεψε, ότι η απελευθέρωση της Ελλάδας θα έρχονταν από τη Δύση και όχι από τη Ρωσία.

Στοιχεία Οικισμού Μόρφης
Παλιά Ονομασία Μιρασάνη I **Υψόμετρο** 840 μ. I **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 97 I
Αριθμός Κτιρίων 111 I **Απόσταση από Τσοτύλι** 15 χλμ. I **Απόσταση από Κοζάνη** 74 χλμ.

Τριάδα

Χτισμένο από πέτρα, το χωριό Τριάδα βρίσκεται σε μία πλαγιά της κοιλάδας που σχηματίζει ο Πραμόριτσα και το ρέμα που κατεβαίνει από τον Αυγερινό, γνωστό ως *Λασπόρρεμα ή Μπατζιώτικος Λάκκος*. Το τοπίο χαράζει επίσης ο όμορφος *Πετσανιώτικος χείμαρρος*, που ξεκινάει λίγο πιο πάνω από τα όρια του οικισμού και ενώνεται κάθετα με το Λασπόρρεμα εκεί που τελειώνει το μικρό φαράγγι της Τριάδας. Από εκεί και πέρα, ακριβώς κάτω από το χωριό, οι όχθες του Λασπορρέματος γίνονται τόσο απότομες και από τις δύο πλευρές με αποτέλεσμα να σχηματίζεται ένα στενό και εντυπωσιακό φαράγγι, άγνωστο σε πολλούς. Γενικότερα, ο τόπος αν και δεν το δείχνει με την πρώτη ματιά κρύβει πολλές εκπλήξεις, όπως το Πετρογέφυρο, τις επισκέψιμες όχθες του Πραμόριτσα, τα παλιά μονοπάτια και τα απέραντα δάση βελανιδιάς, τα οποία είναι πλούσια σε άγρια πανίδα και μανιτάρια.

Η Τριάδα χωρίζεται σε δύο μαχαλάδες, ο ένας με σημείο αναφοράς το σχολείο και ο άλλος την πλατεία, όπου βρίσκεται και η κεντρική εκκλησία. Απέναντί της έχει τη Μόρφη και τον Αυγερινό, χωρίς όμως να υπάρχει κάποιος δρόμος που να φθάνει εκεί απευθείας. Πρόκειται για μια απομονωμένη τοποθεσία την οποία οι βαθιές κοιλάδες των ποταμών την κάνουν απροσπέλαστη και δύσκολα διακριτή με το μάτι, ιδιαίτερα όταν έχει φουντώσει η βλάστηση.

Όλοι οι παραπάνω λόγοι πιθανό συντέλεσαν στο να διατηρηθεί εδώ το Ελληνικό στοιχείο, μιας και στην απογραφή του 1905 γνωστοποιήθηκε, ότι στον τότε οικισμό ζούσαν 120 βλαχόφωνοι Έλληνες και κανένας μουσουλμάνος. Σύμφωνα με μαρτυρίες, το έτος 1846 οκτώ άτομα ήρθαν και αγόρασαν τον τόπο από τους Τούρκους. Σήμερα το χωριό είναι σχεδόν ακατοίκητο. Περίπου 4 άνθρωποι μένουν στην Τριάδα όλο το χρόνο, με τον αριθμό τους να φθάνει τους 20 το καλοκαίρι. Κύριες ασχολίες ήταν η γεωργία και η κτηνοτροφία, ώσπου άρχισε το κύμα της μετανάστευσης και οι περισσότεροι έφυγαν σε χώρες του εξωτερικού.

Η ονομασία της πιθανό οφείλεται στο γεγονός, ότι χτίστηκε σε τρεις διαφορετικές φάσεις και καμία σχέση δεν φαίνεται να έχει με το Μοναστήρι της Αγ. Τριάδας. Η αρχική χρονολογία ίδρυσής της αναγράφεται περήφανα σε σκαλιστό μάρμαρο στην είσοδο του οικισμού. Άλλες ενδιαφέρουσες τοποθεσίες κοντά στο ποτάμι είναι το *Οξωνέρι*, μια μεγάλη τρύπια πέτρα που μέσα της μυρίζει πετρέλαιο και θειάφι και η *Βρύση της Γαλάνως* όπου πηγάζει νερό μέσα από βράχο, το οποίο δρόσιζε τους παλιούς ταξιδιώτες της βλαχόστρατας, που διέρχονταν κάτω από το χωριό.

Στοιχεία Οικισμού Τριάδας
Παλιά Ονομασία Πέτσιανη | **Υψόμετρο** 840 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 16 |
Απόσταση από Τσοτύλι 13 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 72 χλμ.

ΣΤΗΝ ΠΕΤΡΑ ΑΥΤΗ ΑΝΑΓΡΑΦΕΤΑΙ
ΤΟ ΕΤΟΣ (1846) ΙΔΡΥΣΗΣ ΤΟΥ
ΧΩΡΙΟΥ ΤΡΙΑΔΑΣ
1846

ΤΑ ΧΩΡΙΑ
ΤΡΙΑΔΑ

Τα χωριά της Ημιορεινής Ζώνης

Πριν ξεκινήσει ο κύριος κορμός του βουνού με τις απότομες πλαγιές, σχηματίζεται μια μεγάλη περιοχή ομαλότερου ανάγλυφου, με συνεχόμενες λοφοσειρές, σε υψόμετρο που κυμαίνεται από 700 έως 900 μέτρα. Κυρίαρχη εδώ είναι η παρουσία του παραπόταμου του Βέλου και η εναλλαγή δασικών και γεωργικών εκτάσεων. Σε όλη αυτή την εύφορη ημιορεινή ζώνη βρίσκονται οι περισσότεροι οικισμοί της παλιάς επαρχίας Βοΐου. Κοντά στο Τσοτύλι είναι χτισμένα τα χωριά Ανθούσα, Κοιλάδι, Αχλαδιά, Αγ. Θεόδωροι, Λεύκη, Λικνάδες, Διχείμαρρο, Πλακίδα, Αγίασμα και η εγκαταλειμμένη Αγ. Παρασκευή, σχηματίζοντας όλα μαζί έναν μεγάλο κύκλο.

Στα χωριά αυτά η κύρια απασχόληση των κατοίκων ήταν και παραμένει η γεωργία. Το εύφορο του εδάφους είχε οδηγήσει στην έντονη παρουσία των Τούρκων στην περιοχή. Αργότερα, με την ανταλλαγή των πληθυσμών, τα χωριά αποτελούνταν από ντόπιους Βοϊώτες και πρόσφυγες.

Πρόκειται για μικρούς οικισμούς, απομονωμένους στην ξεχασμένη αυτή γωνιά της Δυτικής Μακεδονίας. Παρόλα αυτά, η σύνδεση μεταξύ τους, μέσω επαρχιακών και μικρότερων οδών είναι σήμερα πολύ καλή. Εδώ οι εικόνες είναι ανάμικτες. Τα χωριά παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού εντός τους συνυπάρχουν πανέμορφα πέτρινα οικοδομήματα, πλινθόκτιστες κατασκευές, κατοικίες μοντέρνου τύπου και ταυτόχρονα πολλά σπίτια που έχουν εγκαταλειφθεί πριν δεκάδες χρόνια. Απέναντι στην εικόνα της εγκατάλειψης αντιπαρατίθεται η επιμονή των λίγων κατοίκων να συνεχίσουν να καλλιεργούν τη γη τους και οι προσπάθειες αναστήλωσης πολλών παλιών σπιτιών και εκκλησιών. Οι άνθρωποι είναι χαρούμενοι, ευγενικοί και ιδιαίτερα φιλόξενοι απέναντι στον ταξιδιώτη που θα τύχει να περάσει από τους μικρούς και αξιολάτρευτους αυτούς οικισμούς.

ΧΑΡΤΗΣ ΗΜΙΟΡΕΙΝΗΣ ΖΩΝΗΣ

Ανθούσα

Στα όρια της ημιορεινής ζώνης με τα μεγάλα βουνά της περιοχής των Καστανοχωρίων είναι χτισμένη η Ανθούσα. Ο χαρακτήρας της δεν είναι απόλυτα εμφανής με την πρώτη ματιά. Από τη μία έχει όλα τα βασικά γνωρίσματα των γεωργοκτηνοτροφικών οικισμών της ημιορεινής περιοχής του Βοϊου και από την άλλη το βλέμμα της είναι στραμμένο προς τα Καστανοχώρια, με τα οποία τη συνδέει κοινή ιστορική πορεία.

Το χωριό αποτελείται από δύο μαχαλάδες και το διασχίζει η Επαρχιακή οδός που ανεβαίνει φιδογυριστά στον Αυγερινό. Στον Επάνω μαχαλά ζουν οι ντόπιοι Βοϊώτες, που κατάγονται από την Ήπειρο και τη γύρω περιοχή και στον Κάτω οι Μικρασιάτες πρόσφυγες, που αντικατέστησαν τους 150 περίπου μουσουλμάνους που έμεναν εδώ πριν την ανταλλαγή των πληθυσμών. Σήμερα, στην Ανθούσα μένουν όλο το χρόνο μόλις 35 άτομα, με τον αριθμό τους να πλησιάζει τους 50 το Καλοκαίρι, μιας και πολλοί είναι εκείνοι που ακολούθησαν το μακρινό δρόμο της ξενιτιάς με κύριο προορισμό τις χώρες του εξωτερικού, όπως τη Γερμανία και την Αυστραλία. Πριν λάβουν χώρα όλες αυτές οι ανακατατάξεις το χωριό είχε φθάσει στο απόγειο του πληθυσμού του, αριθμώντας 380 κατοίκους το έτος 1920.

Πανοραμική θέα του οικισμού και της ευρύτερης περιοχής προσφέρεται από τον Αηλιά της Ανθούσας, όπου υπάρχει και ομώνυμο εκκλησάκι. Από εδώ διακρίνονται οι γύρω καλλιεργήσιμες εκτάσεις και τα πυκνά δάση βελανιδιάς. Στην τοποθεσία αυτή βρίσκονταν τα παλιά σύνορα τεσσάρων χωριών, της Ανθούσας, της Τριάδας, της Ομαλής και της κατεστραμμένης Αγ. Παρασκευής. Ακριβώς δίπλα υπάρχει η τοποθεσία *12 Απόστολοι*, με τα αντίστοιχα στον αριθμό εκκλησάκια των Αγίων παραταγμένα στη σειρά για να φυλάνε τον τόπο, σύμφωνα με το όραμα ενός χωριανού.

Εκτός από τα μεγάλα δρυοδάση, στην περιοχή φύονται επίσης πολλές καστανιές και οπωροφόρα δέντρα, ενώ φυτρώνουν αρκετά είδη μανιταριών σε μεγάλες ποσότητες, με αποτέλεσμα να παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ο περίπατος στα μικρά μονοπάτια εντός των δασών που περιτριγυρίζουν το χωριό. Αν και ο βαθμός της εγκατάλειψης είναι εμφανής σε κάποιες από τις κατοικίες, σώζονται ακόμη ορισμένα πέτρινα σπίτια ως δείγματα της σπουδαίας αρχιτεκτονικής του Βοϊου.

Στοιχεία Οικισμού Ανθούσας
Παλιά Ονομασία Ρέζνη | **Υψόμετρο** 820 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 54 |
Απόσταση από Τσοτύλι 14 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 73 χλμ.

Κοιλάδι

Το Κοιλάδι βρίσκεται σε μια απομονωμένη και άγρια τοποθεσία στα ριζά των υψηλότερων κορυφών του βουνού, περιτριγυρισμένο από το μεγαλύτερος δάσος βελανιδιάς του δασικού συμπλέγματος του Βοΐου. Το καλοκαίρι το μικρό γεωργικό χωριό είναι κυριολεκτικά πνιγμένο στη βλάστηση. Ακριβώς στα όριά του με το μεγάλο και πυκνό δάσος κατηφορίζει το *Τσαβαλεριώτικο* ρέμα, μια πεντακάθαρη πηγή του ποταμού Βέλος. Σπάνια πουλιά και θηλαστικά βρίσκουν καταφύγιο εδώ σε ένα περιβάλλον ιδανικό για φώλιασμα και εξεύρεση τροφής. Το χωριό είναι χτισμένο σε έναν και μοναδικό μαχαλά. Χαρακτηριστική είναι η ονομασία του βουνού που βρίσκεται πίσω, το οποίο οι κάτοικοι αποκαλούν *Χίλια*, όσο είναι δηλαδή ακριβώς και το υψόμετρό του. Από εδώ και πέρα ξεκινούν τα Καστανοχώρια και το τοπίο αλλάζει μορφή.

Πριν το 1924 το Κοιλάδι κατοικούνταν από εξισλαμισμένους χριστιανούς, τους λεγόμενους Βαλαάδες, οι οποίοι έφυγαν με την ανταλλαγή των πληθυσμών. Ο αριθμός τους το έτος 1905 έφθανε τους 150. Στη συνέχεια κατοικήθηκε από Έλληνες πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, οι περισσότεροι από τους οποίους έπειτα μετανάστευσαν κυρίως σε χώρες του εξωτερικού, όπως η Γερμανία, η Αυστραλία και ο Καναδάς. Σήμερα το Κοιλάδι είναι έρημο, σχεδόν ακατοίκητο, ένα *χωριό φάντασμα* στην άκρη του ποταμού. Μόλις 2 κάτοικοι μένουν εδώ όλο το χειμώνα και περίπου 15 το καλοκαίρι. Παρόλα αυτά, δείχνουν να αγαπούν τον τόπο τους και μοιάζουν ευτυχισμένοι εδώ. Η απόλυτη ησυχία, ο ήχος του τρεχούμενου νερού, τα παλιά πέτρινα σπίτια και το γεφύρι έχουν απομείνει να τους συντροφεύουν.

Παλιότερα το χωριό πανηγύριζε την ημέρα του Αγ. Γεωργίου, στον οποίο είναι και αφιερωμένη η κεντρική εκκλησία. Ένας χωματόδρομος με κατεύθυνση Βόρεια οδηγεί, ανάμεσα σε δάση βελανιδιάς και καστανιάς, στην εκκλησία της Παναγίας, που λειτουργούσε και ως μοναστήρι. Πρόκειται για μια όμορφη τοποθεσία, όπου παλιότερα γίνονταν εκμετάλλευση των ιαματικών πηγών που υπάρχουν εδώ με πολλές θεραπευτικές ιδιότητες.

Στοιχεία Οικισμού Κοιλαδίου
Παλιά Ονομασία Τσαβαλέρ | **Υψόμετρο** 770 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 43 |
Απόσταση από Τσοτύλι 13 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 73 χλμ.

Αχλαδιά

Η Αχλαδιά είναι ένα μικρό χωριό των 10 περίπου κατοίκων, χτισμένο στην πλαγιά ενός καταπράσινου λόφου με βελανιδιές, μηλιές, αχλαδιές και αγριογκορτσιές. Διακρίνεται σε δύο μαχαλάδες, τον Επάνω και τον Κάτω, με κεντρική εκκλησία τον Αγ. Δημήτριο. Η πρώτη εικόνα είναι ότι πρόκειται για έναν κτηνοτροφικό οικισμό, αφού μικρά αγριογούρουνα και πουλερικά εκτρέφονται σε ελεύθερη βοσκή και μπορεί εύκολα κανείς να τα συναντήσει. Όλοι οι κάτοικοι είναι Μικρασιάτες, οι οποίοι αντικατέστησαν τους 130 περίπου μουσουλμάνους που έμεναν εδώ πριν. Σήμερα, οι περισσότεροι άνθρωποι της Αχλαδιάς ζουν στο Μακροχώρι Ημαθίας, όπου μετακινήθηκαν ομαδικά, καθώς και στη Γερμανία. Κατά παράδοση, ο κόσμος ασχολούνταν και με τη γεωργία, κυρίως όσον αφορά την παραγωγή σιτηρών και καπνού. Ιδιαίτερα επίσης ήταν τα έθιμά τους, σύμφωνα με τα οποία στους γάμους τη νύφη έφερναν άλογα και το νυφικό της δεν ήταν απαραίτητα λευκό, αλλά οποιοδήποτε ανοιχτό χρώμα, όπως ροζ ή ανοιχτό πράσινο. Οι άντρες φορούσαν πουκάμισο με το λεγόμενο *παπαδάκι* στο λαιμό και φαρδιά παντελόνια, όπως συνήθιζαν στη Μικρά Ασία.

Στοιχεία Οικισμού Αχλαδιάς
Παλιά Ονομασία Μαζκάνη | **Υψόμετρο** 800 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 57 |
Απόσταση από Τσοτύλι 14 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 74 χλμ.

Αγ. Παρασκευή

Από την Αχλαδιά και τα γύρω χωριά, μέσω κάποιων δασικών οδών, μπορεί κανείς να φθάσει στην Αγ. Παρασκευή, ή αλλιώς *Μπάνια*, το παλιό τουριστικό θέρετρο τον ημιορεινών οικισμών του Βοϊου. Εδώ υπήρχε παλιός οικισμός στον οποίο ζούσαν κάποτε χριστιανοί, που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους επειδή δεν αλλαξοπίστησαν. Αργότερα, οι κάτοικοι των γύρω χωριών συνήθιζαν να έρχονται στη Μπάνια για εκδρομή, μιας και πρόκειται ένα γραφικό, καταπράσινο και γαλήνιο μέρος με πλούσιο το υγρό στοιχείο. Το 1800 αριθμούσε 25 Ελληνικές οικογένειες, οι οποίες δεινοπάθησαν από τις Αρβανίτικες συμμορίες και σκορπίστηκαν στα γύρω χωριά. Κάποιοι επέστρεψαν, όμως, έπειτα στη δεκαετία του '70 το χωριό σταμάτησε να κατοικείται. Στην πιο όμορφη γωνιά βρίσκεται χτισμένη η εκκλησία του Αϊ-Θανάση από το 1836, με πλούσια δέντρα βελανιδιάς να την πλαισιώνουν. Νότια το χωριού υπήρχε μέχρι το 1830 η εντυπωσιακή ενοριακή εκκλησία της Αγ. Παρασκευής, η οποία κατέρρευσε λόγω καθίζησης του εδάφους. Τα παλιά της αντικείμενα μεταφέρθηκαν στο ξωκλήσι του Αϊ-Θανάση, το οποίο ανακαινίστηκε το έτος 1977 με ενέργειες του Γεώργιου Τσακνάκη. Από τις κατοικίες κάποιες έχουν ανακαινιστεί και σώζονται σήμερα.

Αγ. Θεόδωροι

Οι Αγ. Θεόδωροι είναι ένα μικρό χωριό στο κέντρο σχεδόν της έκτασης που καταλαμβάνουν οι ημιορεινοί οικισμοί του Βοΐου. Χωρίζεται σε δύο μαχαλάδες, των ντόπιων και των προσφύγων. Ο αριθμός των κατοίκων το χειμώνα φθάνει τα 30 άτομα και το καλοκαίρι τα 50. Ο πληθυσμός τους έφτασε το μέγιστο τους 135 ανθρώπους το έτος 1940. Όπως στα περισσότερα χωριά της ημιορεινής ζώνης έτσι και στους Αγ. Θεοδώρους, η παρουσία του Τούρκικου ζυγού ήταν ιδιαίτερα έντονη. Σύμφωνα με την απογραφή του 1905, στον τότε οικισμό διέμεναν 150 μουσουλμάνοι. Σήμερα, οι περισσότεροι από τους νεότερους κατοίκους ζουν στη Θεσσαλονίκη και στη Βέροια, καθώς και σε χώρες του εξωτερικού, όπως στην Αυστραλία, στην Αμερική και στη Γερμανία.

Η παραδοσιακή καλλιέργεια εδώ ήταν ο καπνός, όμως σήμερα έχει αντικατασταθεί από σιτηρά, όσπρια και τριφύλλι. Κάποιοι ασχολούνται ακόμη και με την κτηνοτροφία, κυρίως με την εκτροφή χοίρων. Πολύ νόστιμα είναι τα μήλα και τα καρύδια του χωριού, ενώ επίσης η περιοχή αποτελεί πλούσιο μανιταρότοπο.

Οι Αγ. Θεόδωροι αποτέλεσαν ένα από τα σημαντικότερα πεδία ρίψης εφοδίων και προσγειώσεως αλεξιπτωτιστών κατά τη διάρκεια της κατοχής και της αντίστασης το τρίμηνο Απριλίου – Μαΐου του 1943. Η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης τοποθεσίας, με τον εκτενή ορίζοντα και την καταλληλότητα του εδάφους που προσφέρει, οδήγησε το στρατηγείο της Μέσης Ανατολής, με τη βοήθεια του γνωστού Άγγλου φιλέλληνα Hammond, να επιλέξει τους Αγ. Θεοδώρους ως ένα βασικό ρίψης στην ορεινή και ακόμα ελεύθερη τότε Ελλάδα. Με τη βοήθεια αυτού του πεδίου στελεχώθηκαν έπειτα οι διάφοροι σταθμοί διοικήσεως στον Πεντάλοφο, στα Πιέρια, στο Σμόλικα, στο Βίτσι, στη Δαμασκηνιά και στο Ροδοχώρι. Ο ακριβής χώρος του ήταν στη θέση *Παλιομανάστηρο*, σε απόσταση ενός χιλιομέτρου από τον οικισμό. Τα αεροπλάνα απογειώνονταν από το Κάιρο κατά τις 9:00 το βράδυ και έφταναν στους Αγ. Θεοδώρους πάντα μετά τα μεσάνυχτα για να ρίξουν βιαστικά όπλα, ρουχισμό, φάρμακα, τρόφιμα και λίρες.

Παλιές φωτογραφίες του χωριού σώζονται σήμερα στο κτίριο που φιλοξενούσε το σχολείο, το οποίο λειτουργεί ως πνευματικό κέντρο.

Στοιχεία Οικισμού Αγ. Θεοδώρων
Παλιά Ονομασία Τσάριστα | **Υψόμετρο** 800 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 70 |
Απόσταση από Τσοτύλι 12 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 72 χλμ.

Αγίασμα

Το Αγίασμα είναι ένα χωριό διαφορετικό στα χαρακτηριστικά του από τους υπόλοιπους γεωργικούς οικισμούς της ημιορεινής ζώνης. Πιο πολύ μοιάζει με εκείνα τα περήφανα ορεινά Μαστοροχώρια της Ηπείρου και του Βοϊου. Η ονομασία του οφείλεται στο θαυματουργό Αγιονέρι που αναβλύζει από το έδαφος στην εκκλησία του Αγ. Αθανασίου σε απόσταση ένα χιλιόμετρο στο δρόμο προς το Διχείμαρρο, όπου ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το δέντρο με τα *τάματα*. Τα περισσότερα από τα 25 σπίτια του είναι πέτρινα και δουλεμένα με εξαιρετική τέχνη. Η φύση, που αποτελείται από βελανιδιές, καρυδιές, ιτιές, φουντουκιές, και πλατάνια, έχει πλημμυρίσει κυριολεκτικά τον τόπο.

Σε αντίθεση με τα περισσότερα γεωργικά χωριά της περιοχής, στο Αγίασμα δεν ζούσαν Τούρκοι παρά μόνο Έλληνες από το Σούλι και τη Βόρεια Ήπειρο. Σύμφωνα με την απογραφή του 1905, ο τότε οικισμός αριθμούσε 120 χριστιανούς. Αργότερα, με τα γεγονότα του πολέμου του '40, του εμφυλίου και του κύματος της μετανάστευσης, ο πληθυσμός στο χωριό μειώθηκε δραματικά, με αποτέλεσμα σήμερα να φθάνει μόλις τους 5 κατοίκους το χειμώνα και τους 40 το καλοκαίρι.

Παρόλα αυτά, οι λιγοστοί αλλά δραστήριοι άνθρωποι δείχνουν τρομερά σημάδια αντίστασης και αγάπης προς τον τόπο τους, σε βαθμό που καταφέρνουν κάθε πρώτη Κυριακή του Οκτώβρη να διοργανώνουν με μεγάλη επιτυχία και απήχηση, ανεξαρτήτως καιρικών συνθηκών, τη Γιορτή Κρασιού. Την ημέρα της εκδήλωσης προσφέρονται εδέσματα και άφθονο γευστικότατο κόκκινο και λευκό κρασί από την περιοχή. Επίσης, με λαμπρότητα εορτάζονται και άλλα έθιμα όπως ο Αγιασμός των Θεοφανείων στην πλατεία, το άναμμα της *Κλαδαριάς* την Κυριακή της Αποκριάς, το πανηγύρι του Αγ. Αθανασίου στις 2 Μαΐου και το ετήσιο Αντάμωμα των απανταχού χωριανών και φίλων κάθε Αύγουστο στον προαύλιο χώρο του σχολείου.

Όμως, οι προσπάθειες των κατοίκων δεν σταματούν εδώ. Στο Αγίασμα υπάρχουν και επισκέψιμοι χώροι, όπως η λαογραφική συλλογή στο παλιό πέτρινο κτίριο του σχολείου, καθώς και το βιολογικό οινοποιείο και το τσιπουράδικο του Αθ. Παρτσάλη. Πολύ όμορφη είναι επίσης η κεντρική πλατεία και η εκκλησία του Αγ. Γεωργίου, χτισμένη από το 1854, με εντυπωσιακές εικόνες και αγιογραφίες. Επειδή το χωριό γλύτωσε την πυρπόληση, όλα του τα κτίρια παρέμειναν άθικτα, σωστά μνημεία της Βοϊακής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Στοιχεία Οικισμού Αγιάσματος
Παλιά Ονομασία Λατόριστα | **Υψόμετρο** 760 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 34 |
Αριθμός Κτιρίων 229 (Περιλαμβάνει και τους οικισμούς Κοιλάδι, Αγ. Θεόδωροι και Αχλαδιά)
Απόσταση από Τσοτύλι 9 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 69 χλμ.

Γιορτή Κρασιού
στην υγειά σας!

Λικνάδες

Πρόκειται για ένα μικρό και γραφικό γεωργοκτηνοτροφικό χωριό, χτισμένο στην αριστερή όχθη του ποταμού Βέλου, σε επίπεδο σχεδόν έδαφος. Χωρίζεται σε δύο μαχαλάδες, τον Κάτω και τον Επάνω. Χαρακτηριστική είναι η παραδοσιακή αρχιτεκτονική που σώζεται στα περισσότερα σπίτια, πολλά από τα οποία είναι δυστυχώς εγκαταλειμμένα. Αξιοπρόσεκτο είναι, ότι οι Λικνάδες διαθέτουν σχεδιασμένη ρυμοτομία, με κάθετους δρόμους και σαφή τα όρια του οικισμού. Πανοραμική άποψη μπορεί κανείς να έχει από τη θέση *Σοποτούρα*, από όπου διακρίνονται τα χωράφια, τα δρυοδάση, οι μικρές κατάφυτες χαράδρες και τα ρέματα που διαμορφώνουν το τοπίο, τα γεωλογικά χαρακτηριστικά του οποίου μοιάζουν εδώ με τα αντίστοιχα του Επταχωρίου και της περιοχής του Τάλιαρου στη Δυτική πλευρά του βουνού.

Ντόπιοι Βοϊώτες οι κάτοικοι του χωριού είχαν φθάσει τους 150 το έτος 1940, αλλά από τότε και έπειτα ο αριθμός τους συνεχώς μειώνεται. Σήμερα, εδώ ζουν μόλις 12 άτομα σε μόνιμη βάση. Οι περισσότεροι βρίσκονται στη Θεσσαλονίκη και το Τσοτύλι, αλλά και στο εξωτερικό όπου έχουν μεταναστεύσει στην Αμερική και στην Αφρική.

Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα, ο τόπος εδώ φαίνεται να κατοικούνταν από την παλαιολιθική εποχή. Έρευνες έφεραν στο φως την *Αρχαία Πολιτεία* των Λικνάδων, η οποία πιθανό είχε το όνομα *Βοϊός*. Στην τοποθεσία *Κοπάτσια* βρίσκονταν το κέντρο της πόλης, όπου υπήρχε το διοικητήριο και το ιερό, στο οποίο λατρεύονταν εκτός από τους Ολύμπιους Θεούς και ο Ηρακλής ως *Μέγιστη Θεότητα*. Αντίστοιχα, στο λόφο της Σοποτούρας ο χώρος χρησιμοποιούνταν ως ακρόπολη, η οποία, όπως και το κέντρο, περικλείονταν από τείχη με ογκώδεις πέτρες που υπάρχουν και σήμερα διάσπαρτες μέσα στο χωριό. Οι άνθρωποι ασχολούνταν και τότε με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, ενώ υπήρχαν και εργαστήρια υφαντικής, αγγειοπλαστικής και κεραμοποιίας. Η πολιτεία πρέπει να έζησε ακατάπαυστα μέχρι το 10ο αιώνα οπότε και καταστράφηκε σε μία από τις Βουλγαρικές επιδρομές του Σαμουήλ. Πολλά από τα ευρήματα μεταφέρθηκαν από την αρχαιολογική υπηρεσία στην Κοζάνη με σκοπό την έκθεσή τους, ενώ άλλα βρίσκονται διάσπαρτα στο χωριό.

Λικνάδες, χωριό ωοταμογέννητο,
λούζεσαι στον Βέλου τα νερά,
λικνίζεσαι με το ρόκθο τους,
κοιμάσαι στη σκιά αρχαίων ωρογόνων.
Αλ. Αδαμίδης

Στοιχεία Οικισμού Λικνάδων
Παλιά Ονομασία Δίσλαπο | **Υψόμετρο** 760 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 50 |
Αριθμός Κτιρίων 101 (Περιλαμάνει και τα κτίρια της Λεύκης)
Απόσταση από Τσοτύλι 17 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 77 χλμ.

ΤΑ ΧΩΡΙΑ
ΛΙΚΝΑΔΕΣ

Λεύκη

Η Λεύκη βρίσκεται χτισμένη σε μια καταπράσινη κοιλάδα με πολύ πλούσια νερά ανάμεσα στα ψηλά Καστανοχώρια και την ημιορεινή ζώνη, η οποία χαρακτηρίζεται από συνεχείς εναλλαγές δασών και χωραφιών. Ένα τέτοιο τοπίο περιβάλλει το χωριό, όπου κυριαρχούν από τη μία οι βελανιδιές, οι καρυδιές και οι λεύκες, από όπου προέρχεται και η ονομασία του και από την άλλη οι γεωργικές εκτάσεις.

Εδώ, σύμφωνα με την απογραφή του 1905, κατοικούσαν 150 μουσουλμάνοι, οι οποίοι παλιότερα ήταν χριστιανοί που αλλαξοπίστησαν με τη βία. Όσες οικογένειες προσπάθησαν να αποφύγουν τον εξισλαμισμό κατέφυγαν σε γειτονικά χωριά όπως στις Λικνάδες, στο Πολυκάστανο, στους Αγ. Θεοδώρους και στην Ανθούσα. Οι Βαλαάδες αυτοί, ενώ δεν σεβάστηκαν κανένα παλιό χριστιανικό μνημείο, έδειχναν μια ιδιαίτερη αγάπη για την εκκλησία του Αγ. Νικολάου την οποία και περιποιούνταν. Η ευσέβεια που είχαν δείξει στον Άγιο είχε ως αποτέλεσμα να διασωθεί το παλιό Ευαγγέλιο Βυζαντινής γραφής που είχε εκδοθεί στη Βενετία από το έτος 1575. Επίσης, σώζεται και το παλιό κτίριο της εκκλησίας εκεί όπου υπάρχουν σήμερα τα κοιμητήρια του χωριού.

Περίπου 30 χρόνια μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών κατέφτασαν στη Λεύκη 3 καλοντυμένοι Τούρκοι, οι οποίοι, μιλώντας άπταιστα Ελληνικά, ζήτησαν να ξαναδούν τον τόπο όπου μεγάλωσαν, καθώς και να ανάψουν ένα κερί στον Αγ. Νικόλαο. Έπειτα αποκάλυψαν, πως ήταν Έλληνες των οποίων οι παππούδες αλλαξοπίστησαν και ήταν ολοφάνερο ότι μέσα στην καρδιά τους γίνονταν μία έντονη πάλη συναισθημάτων.

Στη θέση των Βαλαάδων ήρθαν πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία, οι οποίοι αν και αγάπησαν τη Λεύκη, αναγκάστηκαν λόγω της φτώχειας να ακολουθήσουν το δρόμο της ξενιτιάς προς τη Γερμανία, την Αμερική και προς μεγάλες πόλεις του εσωτερικού. Σήμερα εδώ μένουν σε μόνιμη βάση περίπου 15 άνθρωποι, όμως το ευχάριστο είναι ότι το καλοκαίρι έρχονται περισσότεροι και πολλά από τα παλιά σπίτια ξανανοίγουν και ανακαινίζονται. Το 1920 ο πληθυσμός του χωριού είχε φτάσει τους 205 κατοίκους.

Στοιχεία Οικισμού Λεύκης
Παλιά Ονομασία Σιρότσανη | **Υψόμετρο** 770 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 22 |
Απόσταση από Τσοτύλι 15 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 75 χλμ.

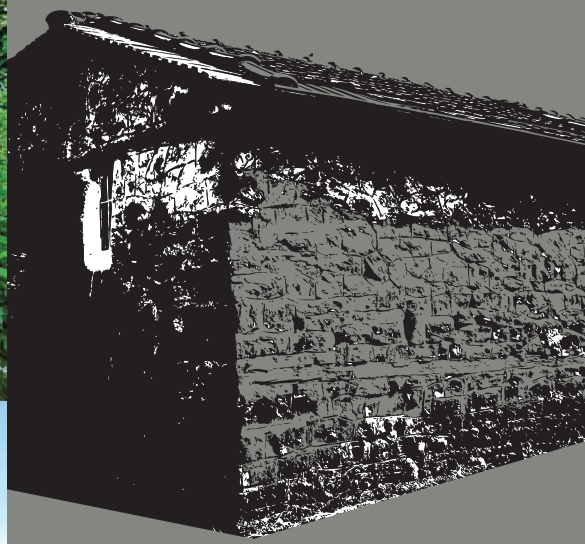

Διχείμαρρο

Το Διχείμαρρο πήρε την ονομασία του από τη συμβολή των δύο ρεμάτων του Βέλους λίγο πιο κάτω από το χωριό. Οι τοποθεσίες όπου σμίγουν δύο ποταμοί έχουν μια ξεχωριστή ενέργεια και ομορφιά. Εδώ το πέρασμα του νερού έχει χαράξει το τοπίο, σχηματίζοντας μικρές εύφορες κοιλάδες και πυκνά δασύλλια.
Πρόκειται για έναν μικρό γεωργοκτηνοτροφικό οικισμό που διακρίνεται σε δύο μαχαλάδες, τον Κάτω και τον Επάνω. Όλο το χειμώνα μένουν περίπου 30 μόνιμοι κάτοικοι, ενώ το καλοκαίρι ο αριθμός τους διπλασιάζεται. Στον Κάτω μαχαλά βρίσκονται οι ντόπιοι Βοϊώτες και στον Επάνω οι πρόσφυγες. Πολλοί από τους ανθρώπους του Διχείμαρρου έχουν μεταναστεύσει στο εξωτερικό σε Γερμανία και Αυστραλία. Πριν τον πόλεμο και το μεταναστευτικό κύμα το χωριό ξεπερνούσε κατά πολύ τους 200 κατοίκους.
Ιδιαίτερη τοποθεσία αποτελούν η θέση θέας προς τα δρυοδάση στην είσοδο του χωριού και οι *Καρυδιές*, όπου έχουν βρεθεί Βυζαντινοί τάφοι. Η σημερινή γεωργική παραγωγή αποτελείται από σιτάρι, καπνό και τριφύλλι, ενώ στα σπίτια μαγειρεύονται πολύ νόστιμες πίτες. Οι Διχειμαρριώτες έχουν θεσπίσει την ημέρα του Αγ. Πνεύματος ως ημέρα γνωριμίας και ανταμώματος.

Στοιχεία Οικισμού Διχείμαρρο
Παλιά Ονομασία Ρέντα | **Υψόμετρο** 720 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 50 |
Απόσταση από Τσοτύλι 13 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 72 χλμ.

Πλακίδα

Λίγα χιλιόμετρα πιο πάνω από το Διχείμαρρο βρίσκεται ένα άλλο μικρό και άγνωστο χωριουδάκι, η Πλακίδα. Ο οικισμός τα τελευταία χρόνια είναι σχεδόν ακατοίκητος κατά τους χειμερινούς μήνες. Αντίθετα, το καλοκαίρι περίπου 10 άνθρωποι προσπαθούν να ξαναδώσουν ζωή στον τόπο. Οι περισσότεροι, ντόπιοι Βοϊώτες στην καταγωγή, μένουν σήμερα στη Θεσσαλονίκη. Η Πλακίδα αποτελείται από έναν και μοναδικό μαχαλά και η ονομασία της είναι πιθανό να προέρχεται από το βραχώδες του εδάφους και τις πολλές επίπεδες πέτρες, *τις πλάκες*, όπως τις αποκαλούν εδώ.
Αν και οι κάτοικοι είναι λιγοστοί τα κτίσματα είναι αρκετά, 45 στον αριθμό τους, συμπεριλαμβάνοντας και 3 μικρές εκκλησίες, την Αγ. Κυριακή, τον Αγ. Νικόλαο και τον κοιμητηριακό ναό της Παναγίας. Η κύρια ασχολία του κόσμου ήταν κι εδώ η γεωργία με έμφαση στην παραγωγή σιταριού και καπνού. Το χωριό είχε γνωρίσει μεγάλη καταστροφή από τους Τουρκαλβανούς το έτος 1819, λόγω διένεξης των κατοίκων με τον τοπικό μπέη.

Στοιχεία Οικισμού Πλακίδας
Παλιά Ονομασία Λαμπανίτσα | **Υψόμετρο** 720 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 11 |
Απόσταση από Τσοτύλι 17χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 76 χλμ.

Τα Καστανοχώρια

Σκαρφαλωμένα σε ψηλά βουνά βρίσκονται τα περήφανα Καστανοχώρια σε υψόμετρο που κυμαίνεται από 900 έως 1100 μέτρα. Είναι διαταγμένα σε ευθεία σχεδόν γραμμή με διεύθυνση Βορρά – Νότου. Πρόκειται κυρίως για κεφαλοχώρια, όπως η Δαμασκηνιά, ο Αυγερινός και το Πολυκάστανο, που είναι μεγαλύτερα σε μέγεθος από τα υπόλοιπα χωριά της περιοχής του Τσοτυλίου, μιας και στο παρελθόν αποτελούσαν σπουδαίους κτηνοτροφικούς και γεωργικούς οικισμούς. Στο σύνολο των Καστανοχωρίων εντάσσονται και οι οικισμοί της Δάφνης, της Ζώνης, της Δραγασιάς, των Αγίων Αναργύρων και της Κλεισώρειας.

Από εδώ και πέρα ξεκινούν οι ψηλές κορυφές του Αηλιά, του Παλιοκριμηνίου, του Πετριτσίου και των Οντρίων. Οι βελανιδιές δίνουν πλέον τη θέση τους σε αγέρωχες καστανιές και μυστηριακά δάση οξιάς. Οι γκρεμοί μεγαλώνουν και κρέμονται πιο απειλητικοί, με το πρόσωπό τους στραμμένο στην Ήπειρο και τα βουνά της Αλβανίας. Ένας θαυμαστός βουνίσιος κόσμος ξετυλίγεται με γάργαρα νερά και άγρια τοπία.

Ως Καστανοχώρια χαρακτηρίζονται και οι γειτονικοί οικισμοί του Βυθού, του Πενταλόφου και της Αγ. Σωτήρας, όπως επίσης και τα χωριά που συνεχίζονται Βόρεια στην πίσω πλευρά των Οντρίων και ανήκουν στο Νομό Καστοριάς. Μερικά από αυτά είναι η Λάγκα, ο Βράχος, το Καστανόφυτο και ο Άγιος Ηλίας.

Εκτός από αγρότες, η περιοχή διέθετε και σπουδαίους μαστόρους. Τα έργα τους είναι αποτυπωμένα στα πέτρινα σπίτια, στα σχολεία και στα πολλά μοναστήρια που βρίσκονται εδώ, η ύπαρξη των οποίων ευνοήθηκε ιδιαιτέρως από το δυσπρόσιτο του τόπου και την πίστη των κατοίκων. Η γνωριμία με τα Καστανοχώρια αποτελεί στην κυριολεξία ένα όμορφο ταξίδι στα έργα του ανθρώπου και της φύσης.

ΧΑΡΤΗΣ ΚΑΣΤΑΝΟΧΩΡΙΩΝ

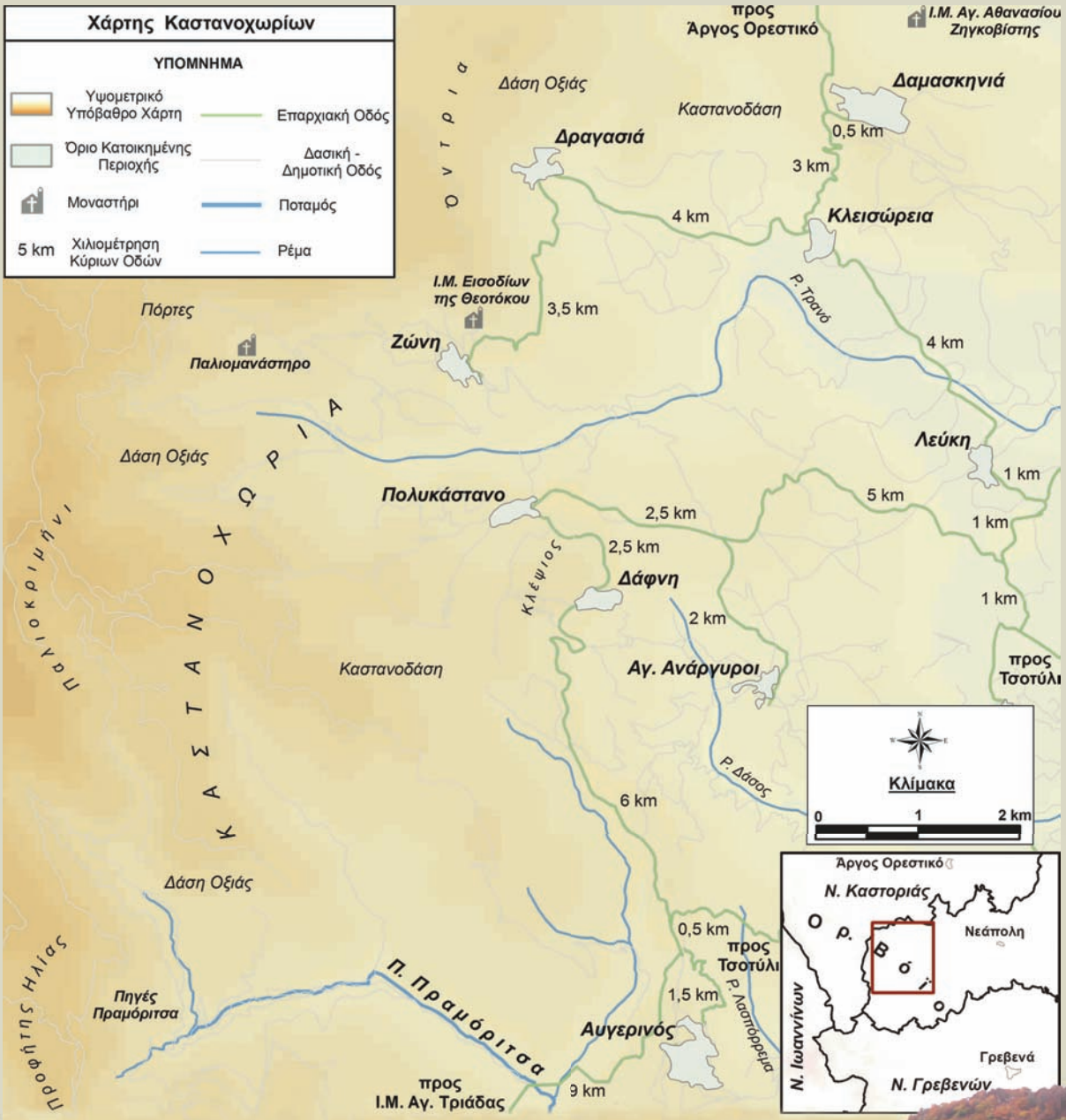

Κλεισώρεια

Η Κλεισώρεια είναι το πρώτο από τα Καστανοχώρια που συναντά κανείς ανηφορίζοντας στον κύριο ορεινό όγκο του Ανατολικού Βοϊου. Το όνομά της πιθανό να προέρχεται από ένα στενό πέρασμα, μια κλεισούρα, που οδηγεί εκεί. Είναι χτισμένη στους πρόποδες του υψώματος του Αηλιά της Δαμασκηνιάς, το βουνό που χωρίζει τους δύο οικισμούς. Στα Δυτικά ξεκινούν απότομα τα Όντρια, ενώ στα Νότια ο ορίζοντας είναι ανοιχτός μέχρι τα πυκνά δρυοδάση και καστανοδάση των γειτονικών χωριών. Κάτω από την Κλεισώρεια διέρχεται στριφογυριστά *το Τρανό* ρέμα, που λίγο πιο πέρα ενώνεται με άλλα, σχηματίζοντας τον ποταμό του Βέλου.

Το χωριό είναι βέβαιο ότι υπήρχε πριν από το έτος 1692. Οι πρώτοι κάτοικοι είχαν εγκατασταθεί αρχικά στην τοποθεσία *Τεκέ*, που βρίσκεται λίγο βορειότερα, όμως με την πάροδο των χρόνων τα σπίτια επεκτείνονταν προς το Νότο και έτσι δημιουργήθηκε στη σημερινή του θέση ο νέος οικισμός. Ο πληθυσμός του έφθασε τα 267 άτομα το 1920 και έκτοτε μειώνονταν σχεδόν συνεχώς, για να φθάσει σήμερα να αριθμεί περίπου 45 μόνιμους κατοίκους.

Μια σειρά δοξασιών και μύθων περιβάλλουν τον καταπράσινο αυτό τόπο. Στη θέση *Μεγάλη Πέτρα* υπήρχε σκαλισμένη η πατημασιά ενός αλόγου, που ήταν τόσο πλατειά ώστε οι κάτοικοι την απέδωσαν στον Βουκεφάλα, το υπερφυσικό άλογο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο οποίος πέρασε από εδώ για τη μάχη εναντίον των Ιλλυριών. Νότια του χωριού στη θέση *Γιάνντσι* υπάρχει μια θαυματουργή πέτρα η *Αγιόπετρα του Αϊ – Γιάννη*. Η ορθογώνια αυτή μεγάλη και σκαμμένη πέτρα χρησιμοποιούνταν για την τοποθέτηση του αγιασμένου νερού κατά τη λειτουργία της παλιάς εκκλησίας. Όταν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ένας Βαλαάς προσπάθησε να την πάρει στο σπίτι του, το κάρο του έσπασε στη μέση ξαφνικά, όχι όμως εξαιτίας του βάρους της. Οι κάτοικοι, αναγνωρίζοντας το θαύμα έχτισαν έπειτα στα ερείπια της παλιάς εκκλησίας ένα ξωκλήσι στη μνήμη του Αϊ – Γιάννη και τοποθέτησαν εκεί την Αγιόπετρα. Μεταξύ της Κλεισώρειας και της Δαμασκηνιάς υπάρχει ένα βάραθρο που οι άνθρωποι των δύο χωριών το ονομάζουν *Γκαστρωμένη Μπιστεριά*. Σύμφωνα με το θρύλο, μέσα από τα σπλάχνα της γεννιούνται κάθε χίλια χρόνια τα *Δρακοντόφιδα*, τεράστια ερπετά με χρώμα μαύρο, ασημένιο, ή βαθυπράσινο. Πρόκειται για τα γνωστά φίδια – δράκους, τα οποία πολλοί ισχυρίζονται πως τα έχουν συναντήσει και σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Όταν βρέχει, στο βάραθρο αυτό σχηματίζονται εντυπωσιακοί καταρράκτες.

Στοιχεία Οικισμού Κλεισώρειας
Παλιά Ονομασία Τραπατούστι | **Υψόμετρο** 850 μ.
Πληθυσμός Απογραφής 2001 88 |
Αριθμός Κτιρίων 94 | **Απόσταση από Τσοτύλι** 20 χλμ.
Απόσταση από Κοζάνη 80 χλμ.

Δαμασκηνιά

Η Δαμασκηνιά αποτελεί το πιο γνωστό Καστανοχώρι του Βοϊου, τόσο από αυτά που βρίσκονται στο Νομό Κοζάνης, όσο και από εκείνα του Νομού Καστοριάς. Είναι χτισμένη σε ένα οροπέδιο που σχηματίζει μια Νότια προέκταση των Οντρίων σε ιδιαίτερα όμορφη τοποθεσία. Διακρίνεται σε 7 μικρούς μαχαλάδες με τη μορφή συνοικίας, τον *Γαλλικό, τον Πασχαλάδικο, τον Τσαντακάδικο, τον Τρανό, τον Τσερτζέλη, τους Μπαρμπάδες και τους Αδαμάδες*. Είναι το φυσικό κέντρο μιας σειράς 15 οικισμών που την περιβάλλουν και το πιο ζωντανό χωριό της περιοχής του Τσοτυλίου.

Οι κάτοικοι, ντόπιοι Βοϊώτες, φθάνουν τους 120 το χειμώνα και ίσως να πλησιάζουν τους 400 κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Πληθυσμιακά, η Δαμασκηνιά έφτασε στο απόγειό της το έτος 1940, όταν ξεπερνούσε τους 740 κατοίκους. Οι κύριες ασχολίες εδώ ανέκαθεν ήταν η γεωργία, η κτηνοτροφία και η μαστορική. Ιδιαίτερη θέση κατέχει η παραγωγή του κάστανου, που είναι ένα κατεξοχήν προϊόν του τόπου εξαιρετικής ποιότητας. Για το λόγο αυτό, κάθε χρόνο στα τέλη του Οκτώβρη έχει γίνει θεσμός η Καστανογιορτή, η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερα μεγάλη απήχηση, αποτελώντας το σημαντικότερο πολιτιστικό γεγονός του Δυτικού Βοϊου.

Λόγω της θέσης της, υπήρξε ένα από τα σπουδαιότερα κέντρα του Μακεδονικού αγώνα. Από εδώ ξεκίνησε ο Τσόντος Βάρδας για να εξοντώσει τον κομιτατζή Κωνσταντώφ και ο Καπετάν Βέργας για να εκδικηθεί τον άδικο φόνο του Καπετάν Λίτσα και του Πετροπουλάκη. Στην πλατεία, όπου βρίσκεται και η ενοριακή πέτρινη εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, είναι στημένος ορειχάλκινος ανδριάντας στη μνήμη του *Άγνωστου Μακεδονομάχου*. Κάθε χρόνο έχει ορισθεί επίσημα να τελείται εδώ το μνημόσυνο των πεσόντων της Δυτικής Μακεδονίας. Επίσης, λίγο πιο έξω από το χωριό βρίσκεται και το μνημείο του Παύλου Μελά.

Ενδιαφέρουσες τοποθεσίας είναι ο Αηλιάς της Δαμασκηνιάς, που αποτελεί το χώρο αναψυχής των κατοίκων, η *Ντιμνίτσα*, όπου έχει ανακαλυφθεί σπήλαιο και ο Αϊ-Γιάννης, όπου σύμφωνα με την παράδοση έμεναν οι πρώτοι οικιστές του χωριού που αναγκάστηκαν να εγκατασταθούν έπειτα εδώ διωκόμενοι, όταν μία κοπέλα σκότωσε τον Τούρκο που την παρενόχλησε. Γενικότερα, όλος ο τόπος είναι κατάφυτος από μεγάλες καστανιές, καρυδιές και οπορωφόρα δέντρα όπως κερασιές, ενώ έχουν ανακαλυφθεί και πολλά παλαιοντολογικά ευρήματα.

Στοιχεία Οικισμού Δαμασκηνιάς
Παλιά Ονομασία Βεδολούστι | **Υψόμετρο** 1000 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 306
Αριθμός Κτιρίων 299
Απόσταση από Τσοτύλι 20 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 79 χλμ.

ΠΛΑΤΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΩΝ

Δραγασιά

Χτισμένη στα πόδια των Οντρίων και κάτω από την εντυπωσιακή κορυφή της Όρλιας βρίσκεται η Δραγασιά, με το ένα της βλέμμα στραμμένο στο επιβλητικό βουνό και το άλλο στα επίπεδα ημιορεινά χωράφια. Το χωριό αποτελείται από 4 μαχαλάδες, τον Επάνω, τον Προσφυγικό, τον Κεντρικό και τον μαχαλά των *Σταυροπουλαίων*. Το έτος 1940 οι κάτοικοί της έφταναν τους 430. Σήμερα, η Δραγασιά αριθμεί το χειμώνα περίπου 50 κατοίκους, ενώ το καλοκαίρι φθάνει τους 100. Οι περισσότεροι είναι ντόπιοι Βοϊώτες, αλλά υπάρχουν και αρκετοί πρόσφυγες. Οι εναπομείναντες κάτοικοι ασχολούνται ακόμη με τη γεωργία και κατά δεύτερο λόγο με την κτηνοτροφία. Οι περισσότεροι από τους μετανάστες βρίσκονται στην Καστοριά, στη Θεσσαλονίκη, στην Αθήνα, καθώς και στο εξωτερικό, στη Γερμανία, στον Καναδά και στην Αυστραλία.

Τη Δραγασιά περικυκλώνουν οξιές, βελανιδιές, καστανιές και πολλά βοσκοτόπια. Εντός του χωριού βρίσκονται πολλές καρυδιές καθώς και πλατάνια, λόγω των πλούσιων κρύων νερών που κατεβαίνουν ορμητικά από τα Όντρια. Επάνω στο οροπέδιο οδηγεί ένας χωματόδρομος και κάποια μη σηματοδοτημένα μονοπάτια, όπως αυτά προς τις τοποθεσίες *Ιτιά και Στενή Σκάλα*. Στο ύψωμα *Δραγασιά*, που βρίσκεται Ανατολικά και από το οποίο πήρε τη νέα ονομασία του το χωριό, υπήρχε χτισμένη ακρόπολη ενός αρχαίου οικισμού της τοποθεσίας *Ταγάρα*, όπου σώζονται τα ίχνη παλαιού τείχους. Με βάση έρευνες, στην ευρύτερη περιοχή δημιουργήθηκε αργότερα συνάθροιση πολλών οικισμών οι οποίοι αποτελούσαν μια μεγάλη Βυζαντινή πόλη, που είναι πιθανό να καταστράφηκε στα χρόνια των Βουλγαρικών επιδρομών κατά τον 10ο αιώνα.

Στη Δραγασιά σώζεται η εκκλησία του Αγ. Δημητρίου, στην οποία σύμφωνα με μαρτυρίες, λειτουργούσε επί Τουρκοκρατίας κρυφό σχολείο και υπήρχε σήραγγα από όπου διέφευγαν οι κάτοικοι προς το βουνό όταν κινδύνευαν από τις επιδρομές των Τουρκαλβανών. Γενικότερα, η παρουσία των Τούρκων ήταν πολύ έντονη στον τόπο, λόγω της καλής καλλιεργήσιμης γης και λειτουργούσε μέχρι και τζαμί. Ο Αγ. Δημήτριος αποτελεί τη μόνη από τις 12 Βυζαντινές εκκλησίες που σώθηκε στη σημερινή εδαφική περιοχή της Δραγασιάς. Εντός της σώζεται η εικόνα του Αγ. Αθανασίου, που χρονολογείται στο έτος 1136. Αν και το χωριό κάηκε από τους Γερμανούς το 1944, τα περισσότερα σπίτια αναστηλώθηκαν και χτίστηκαν πάλι από πέτρα.

Στοιχεία Οικισμού Δραγασιάς
Παλιά Ονομασία Δίσλαπο | **Υψόμετρο** 970 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 95
Αριθμός Κτιρίων 159 | **Απόσταση από Τσοτύλι** 24 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 84 χλμ.

Ζώνη

Η Ζώνη είναι το πιο απομακρυσμένο από τα Καστανοχώρια, χτισμένη σε μία εντυπωσιακή θέση στη βάση των υψηλότερων κορυφών των Οντρίων. Είναι το κατεξοχήν χωριό που οδηγεί στην καρδιά του ιδιαίτερου αυτού βουνού. Ο τόπος τριγύρω είναι ορεινός, άγριος και γεμάτος από συνεχείς εναλλαγές οροσειρών, που φτάνουν διαδοχικά μέχρι τις μεγάλες κορυφές του Βοϊου επάνω στα Γούπατα και το Παλιοκριμήνι και από εκεί στην Κυψέλη και την Κοτύλη. Τα δάση είναι ατελείωτα εδώ. Οξιές, καστανιές και πεύκα καλύπτουν κάθε γωνιά σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μην υπάρχει πουθενά το γυμνό τοπίο κάποιου βοσκότοπου ή χωραφιού. Ακριβώς απέναντι, στο Νότο, δεσπόζει ο Κλέψιος και το γειτονικό Πολυκάστανο.

Το χωριό αποτελείται από 7 συνοικίες, τους *Παπακωστάδες, τους Τσιαμάδες, τους Πλιακάδες, τους Μουραϊτάδες, τους Γκοσέους, τον Μάρμαρο και τον Νέο Οικισμό*. Οι άνθρωποι που έμεναν ανέκαθεν εδώ ήταν ντόπιοι Βοϊώτες με κύρια απασχόλησή τους τη μαστορική. Ακόμη και στις μέρες μας υπάρχουν κάποιοι που ασχολούνται με το χτίσιμο της πέτρας, ενώ άλλοι με την κτηνοτροφία. Ο αριθμός των κατοίκων είχε πλησιάσει τους 500 το 1940. Σήμερα, στη Ζώνη μένουν μόνιμα περίπου 50 άτομα με τον αριθμό τους όμως να τριπλασιάζεται το καλοκαίρι. Πολλοί είναι εκείνοι που έφυγαν στο εξωτερικό με κύριο προορισμό την Ελβετία, ενώ στο εσωτερικό οι περισσότεροι βρίσκονται στο Άργος Ορεστικό και στη Θεσσαλονίκη.

Η περιοχή αποτέλεσε πεδίο σημαντικών μαχών κατά τον εμφύλιο πόλεμο. Το χωριό είχε καεί το έτος 1942 από τα Γερμανικά κατοχικά στρατεύματα, αλλά παρόλα αυτά, σώζονται πολλά πέτρινα κτίσματα με ποιο χαρακτηριστική την οικία του Βασίλη Πλιάκα. Ενοριακή εκκλησία είναι αυτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που βρίσκεται στην πλατεία, ενώ υπάρχει ακόμη και εκείνη των Αγ. Θεοδώρων, που στη μνήμη τους πανηγυρίζει το χωριό.

Γύρω από τη Ζώνη υπάρχουν πολλά ξεχασμένα μονοπάτια όπου σώζεται το παλιό καλντερίμι, τα οποία οδηγούν σε όμορφες τοποθεσίες, όπως στην *Τσέρβινγκα*, στις σπηλιές των Οντρίων, *στη Μήτκα, στο Παλιομανάστηρο, στη Γκουμπλίτσα*, στα Καστανοχώρια της Καστοριάς και στην υψηλή κορυφή των Γούπατων. Στην περιοχή παράγεται εξαιρετικό ορεινό μέλι και πολλά είδη τυριών, ενώ φυτρώνουν και μανιτάρια. Για το λόγο αυτό στις αρχές του Ιούλη διεξάγεται γιορτή μανιταριού και μπάτζιου.

Στοιχεία Οικισμού Ζώνης
Παλιά Ονομασία Ζάντσκο | **Υψόμετρο** 1050 μ.
Πληθυσμός Απογραφής 2001 205
Αριθμός Κτιρίων 176 | **Απόσταση από Τσοτύλι** 28 χλμ.
Απόσταση από Κοζάνη 87 χλμ.

ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΖΩΝΗ

Αγ. Ανάργυροι

Οι Αγ. Ανάργυροι βρίσκονται χτισμένοι στην αρχή των Καστανοχωρίων, κάτω ακριβώς από τη Δάφνη και το Πολυκάστανο, σε ένα οροπέδιο μεταξύ των υψηλών κορυφών του Παλιοκριμηνίου και της ημιορεινής ζώνης. Δυτικά ξεδιπλώνονται τα μεγάλα βουνά και τα δάση του Βοϊου, ενώ Ανατολικά ξεκινούν οι γεωργικές εκτάσεις και οι μικρές κοιλάδες των παραπόταμων και των ρεμάτων του Βέλους. Το χωριό αποτελείται από έναν και μοναδικό μαχαλά, με εμφανή στοιχεία του γεωργοκτηνοτροφικού του χαρακτήρα.
Πρόκειται για έναν προσφυγικό οικισμό, που οι κάτοικοί του προέρχονται κυρίως από τη Σεβάστεια του Πόντου. Η άφθονη γεωργική γη και τα πλούσια καρποφόρα δέντρα συντέλεσαν κατά το παρελθόν στον αποικισμό του χωριού από Βαλαάδες, ο αριθμός των οποίων έφθανε κοντά στους 200 το έτος 1905. Σήμερα, εδώ μένουν σε μόνιμη βάση μόλις 10 άτομα, όμως ο οικισμός είναι καλοδιατηρημένος και υπάρχουν ακόμη πέτρινα σπίτια που σώζονται και ανακαινίζονται. Οι λιγοστοί κάτοικοι, όπως και παλιότερα, εξακολουθούν να ασχολούνται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία.
Η ιστορία του τόπου είναι συνυφασμένη με το κύμα της μετανάστευσης προς το εξωτερικό και τα γεγονότα του πολέμου του '40. Στον Πολιτιστικό Σύλλογο σώζονται πολλές φωτογραφίες του χωριού και των ανθρώπων της παλιάς εποχής. Οι κάτοικοι υποστηρίζουν, πως μέχρι εδώ ενδέχεται να έφτασε και ο Αγ. Κοσμάς στο ταξίδι του από το Νότο.
Η περιοχή φημίζεται για τα γλυκά της κάστανα, τα πυκνά δρυοδάση και την παραγωγή φακής και τριφυλλιού. Μια ενδιαφέρουσα τοποθεσία είναι το *Χασαπίν Τερέ*, που σημαίνει ο *Λάκκος του Χασάπη*. Πρόκειται για μια όμορφη και δασωμένη έκταση με πολλά νερά. Εξαιρετικού κάλλους είναι επίσης και η διαδρομή που οδηγεί στο Κοιλάδι μέσα από ενδιαφέροντα μονοπάτια, κάποια από τα οποία αποτελούν τμήμα του παρακλαδιού του Ε6 που έρχεται από τον Αυγερινό. Η απομόνωση του τόπου, η ύπαρξη πηγών και η εναλλαγή των δασών με καλλιεργήσιμες εκτάσεις αποτελεί κλασικό βιότοπο όπου φωλιάζουν και αναζητούν τροφή άγρια ζώα όπως αρκούδες, ζαρκάδια και αγριογούρουνα
Κεντρική εκκλησία είναι αυτή των Αγ. Αναργύρων, γύρω από την οποία αναβιώνουν παλιά έθιμα και στήνονται χοροί την ημέρα του εορτασμού τους, όταν πολλοί από τους ανθρώπους του χωριού επιστρέφουν για να τιμήσουν τη γενέθλια γη.

Στοιχεία Οικισμού Αγ. Αναργύρων
Παλιά Ονομασία Βρόστανη | **Υψόμετρο** 930 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 49
Αριθμός Κτιρίων 69 | **Απόσταση από Τσοτύλι** 20 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 79 χλμ.

ΑΝΔΡΩΝ ΕΠΙΟΑΝΩΝ ΠΑΣΑ ΓΗ ΤΑΦΟΣ
ΕΦΩΝΕΥΘΗΣΑΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1944-49
ΜΠΟΥΝΙΚΙΔΗΣ ΑΝΘΙΜΟΣ ΙΕΡΕΥΣ
» » ΑΓΑΠΙΟΣ ΟΠΛ/ΓΟΣ
» » ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ ΓΡΑΜ ΚΟΙΝ
» » ΔΗΜ/ΝΗΣ ΠΡΟΕΔ »
» » ΑΓΑΠΙΟΣ ΟΠΛΗΤΗΣ
» » ΣΑΒΒΑΣ
ΜΠΟΥΝΙΚΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ » »
ΜΠΑΙΡΑΜΙΔΗΣ ΙΩΣΗΦ » »
ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ » »
ΜΠΑΙΡΑΜΙΔΗΣ » »

Αυγερινός

Ο Αυγερινός είναι ένα από τα πιο φημισμένα Μαστοροχώρια και Καστανοχώρια του Βοΐου. Βρίσκεται στην υψηλότερη ζώνη των ορεινών οικισμών σε μια ιδανική τοποθεσία με πλούσια βλάστηση και καταπληκτική θέα προς την κοιλάδα του Αλιάκμονα μέχρι κάτω στα βουνά της Σιάτιστας και της Κοζάνης. Μιας και είναι ένα μεγάλο σε έκταση χωριό, χωρίζεται σε 4 μαχαλάδες, τον Επάνω, τον Κάτω, τον *Κατήδικο και τον Γυφτομαχαλά.*

Στη σημερινή του θέση υπήρχε από τα τέλη του 17ου αιώνα ένας μικρός οικισμός και μία εκκλησία αφιερωμένη στον Αγ. Χαράλαμπο. Στις αρχές του 18ου αιώνα εδώ κατέφυγαν κάτοικοι από τα γύρω κατεστραμμένα Παλαιοχώρια, *όπως η Καλογρίτσα, το Τσέρνι, το Ζάλτσι, το Κοντσικό, η Μπάτζη, το Τσατίβι και τα Καλύβια*. Αργότερα εγκαταστάθηκαν και άνθρωποι από άλλα απομακρυσμένα χωριά, με αποτέλεσμα ο Αυγερινός να αναπτυχθεί γρήγορα και να αποτελέσει στα χρόνια που θα ακολουθούσαν ένα σημαντικό οικονομικό και πνευματικό κέντρο. Μάλιστα, στον οικισμό λειτουργούσε Ελληνικό σχολείο πριν από το 1750.

Ο πληθυσμός του χωριού πριν τον Πόλεμο του '40 είναι πιθανό να έφτανε τους 1000 κατοίκους. Κύρια απασχόληση ήταν η κτηνοτροφία, η τυροκομία, από την οποία παράγονταν ο περίφημος Μπάτζιος, η δασοκομία, το εμπόριο και φυσικά η μαστορική. Ίδιες παρέμειναν οι ασχολίες και των σημερινών κατοίκων, ο μόνιμος πληθυσμός των οποίων φτάνει τους 150. Όμως, το καλοκαίρι το φυσικό κάλλος και οι παλιές θύμισες προσκαλούν τους διασκορπισμένους ανθρώπους του Αυγερινού πίσω στη γενέθλια γη, το χωριό ξαναζωντανεύει και ο πληθυσμός του σχεδόν τριπλασιάζεται.

Το παλιό σχολείο λειτουργεί ως μουσείο και στο πνευματικό κέντρο εκτίθενται παλιές φωτογραφίες και παραδοσιακές ενδυμασίες, όπως η ξακουστή *Κοντούσια*, καθώς και φουστανέλες Μακεδονίτικης ραφής. Σε κεντρική θέση δεσπόζει η πέτρινη εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, με το εξαιρετικής τέχνης τέμπλο καρυδιάς και τη συλλογή σπάνιων εκκλησιαστικών αντικειμένων και λίγο έξω από το χωριό οι επίσης πέτρινες εκκλησίες της Αγ. Παρασκευής και της Αγ. Τριάδος.

Με επιτυχία αναβιώνει το παλιό έθιμο της *Γουρουνοχαράς* την περίοδο των Χριστουγέννων όταν φτιάχνονται οι περίφημες τσιγαρίδες και οι σουγλιμάδες.

Θέλω να ανέβω σε βουνό, για να αγναντέψω και να δω,
ποιος είναι ο κάμπος ο καλύτερος.
Κάνας καμπούς δεν μ' άρεσε, ένα βουνό μου' μ' άρεσε,
που 'χει λουλούδια πράσινα και στην κορφή απ' το βουνό ήταν μια βρύση με νερό.

Στοιχεία Οικισμού Αυγερινού

Παλιά Ονομασία Κωνστάντσικο | **Υψόμετρο** 1050 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 386
Αριθμός Κτιρίων 269 | **Απόσταση από Τσοτύλι** 20 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 80 χλμ.

Δάφνη

Η Δάφνη είναι ένα μικρό χωριό χτισμένο στη Νότια πλευρά του Κλέψιου σε έδαφος με ιδιαίτερα μεγάλη κλίση. Χωρίζεται σε 3 μαχαλάδες με σημείο αναφοράς την επιβλητική εκκλησία του Αγ, Δημητρίου που βρίσκεται στην είσοδο του οικισμού. Η ονομασία της Δάφνης οφείλεται στο μεγάλο πλήθος του συγκεκριμένου είδους των δέντρων που υπήρχε εκεί κατά το παρελθόν. Ιδρύθηκε στις αρχές του 17ου αιώνα από εκδιωγμένους κατοίκους διάφορων περιοχών της Δυτικής Μακεδονίας, όπως την Κοτύλη, τη Μυρσίνη Γρεβενών, την Πτολεμαϊδα, τα κατεστραμμένα Παλαιοχώρια της *Τζιρανής και του Τσέρνι*, καθώς και από την Ήπειρο και τη Μάνη.

Το 1940 ο πληθυσμός της είχε ξεπεράσει τους 200 ανθρώπους, ενώ σήμερα φθάνει μόλις τους 20. Το καλοκαίρι όμως το χωριό ξαναζωντανεύει, ανοίγουν τα σπίτια και πάνω από 50 άτομα τριγυρίζουν στα παλιά σοκάκια. Η αγάπη για το χωριό τους οδήγησε στη δημιουργία του *Συλλόγου Δαφνιωτών* στη μακρινή Φιλαδέλφεια της Αμερικής, όπου έχουν συγκεντρωθεί πολλοί μετανάστες και από εκεί πέρα εξακολουθούν να το φροντίζουν.

Όπου κι αν βρίσκεται κανείς το βλέμμα του σταματάει στην πέτρινη εκκλησία, η οποία πρωτοκτίστηκε το έτος 1790, αλλά κάηκε το 1895 από απροσεξία. Έπειτα από 6 χρόνια ανεγέρθη στη θέση της καινούρια, με μεγαλύτερο μέγεθος, από την προσωπική εργασία των κατοίκων και τις δωρεές των ξενιτεμένων μαστόρων. Οι εικόνες του τέμπλου είχαν παραγγελθεί απευθείας από το Άγιο Όρος και μαζί με άλλα ιερά κειμήλια, αποτελούν μία σπάνια συλλογή.

Ξεχασμένα μονοπάτια οδηγούν σε ιδιαίτερες τοποθεσίες όπως στη θέση που ήταν χτισμένο το παλιό χωριό της Τζιρανής, στην τοποθεσία *Σχισματιά*, από όπου αναβλύζει νερό μέσα από βράχο, καθώς και στην κορυφή του Κλέψιου και στα υπολείμματα των πέτρινων κάστρων. Άλλες διαδρομές οδηγούν στις οξιές, όπου οι Δαφνιώτες διατηρούσαν τους κήπους τους, σε καστανοδάση και σε πλούσιους μανιταρότοπους.

Το χωριό κανονικά πανηγυρίζει την ημέρα του Αγ. Δημητρίου, όμως ο μεγάλος χορός και το γλέντι στήνονται το πρώτο Σάββατο του Αυγούστου, που γιορτάζεται ὡς αντάμωμα. Πολύ πλούσια είναι επίσης και τα έθιμα που περιέβαλλαν τους γάμους, όπου ήταν απαραίτητο ο ράφτης να μένει στο πατρικό της νύφης για να κεντάει επάνω της την *Κοντούσια* και τα φορέματά της για 15 ολόκληρες ημέρες.

Στοιχεία Οικισμού Δάφνης
Παλιά Ονομασία Ντράμιστα | **Υψόμετρο** 1040 μ.
Πληθυσμός Απογραφής 2001 60 |
Αριθμός Κτιρίων 61 | **Απόσταση από Τσοτύλι** 25 χλμ.
Απόσταση από Κοζάνη 85 χλμ.

ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΔΑΦΝΗ

Πολυκάστανο

Το Πολυκάστανο είναι ένα από τα ορεινότερα χωριά του Βοϊου, χτισμένο στις κατάφυτες πλαγιές της Ανατολικής προέκτασης του Παλιοκριμηνίου. Την ονομασία του την οφείλει στα πολλά και γλυκά κάστανα που παράγει ο τόπος, που είναι από τα νοστιμότερα της περιοχής. Ακριβώς απέναντι βρίσκεται το βουνό του Κλέψιου, που αποτελεί ορόσημο του οικισμού, ενώ από πίσω υψώνονται τα Όντρια. Απέραντα δάση οξιάς και καστανιάς περικυκλώνουν το χωριό από όλες σχεδόν τις κατευθύνσεις. Χωρίζεται διακριτά σε δύο μαχαλάδες τον Επάνω και τον Κάτω, δίνοντας με τα πέτρινα σπίτια τους μια ξεχωριστή παραδοσιακή φυσιογνωμία.
Οι κάτοικοί του, ντόπιοι Βοϊώτες, πιθανό ξεπερνούν τους 200 κατά το καλοκαίρι, ενώ το χειμώνα ο αριθμός τους πλησιάζει τους 100. Το 1940 εδώ έμεναν περισσότεροι από 500 άνθρωποι. Εκτός από Καστανοχώρι, πρόκειται και για ένα από τα φημισμένα Μαστοροχώρια του Βοϊου, αφού η κύρια απασχόληση των ανθρώπων ήταν κυρίως η μαστορική. Σήμερα, οι περισσότεροι ασχολούνται με την καστανοπαραγωγή, την κτηνοτροφία και την υλοτομία.
Ο τόπος είχε επίσης πλούσια παράδοση στην ξυλουργική και τη σιδηρουργία και για αυτό λόγο λειτουργεί επισκέψιμο παλιό ξυλουργείο και σιδηρουργείο. Αξιόλογη είναι επίσης η εκκλησία της Αγ. Παρασκευής, χτισμένη από το 1795, καθώς και το κτίριο του παλιού σχολείου, που παρουσιάζουν ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, όπως και η πλειοψηφία όλων των πέτρινων σπιτιών.
Από εδώ ξεκινούν οι δρόμοι που οδηγούν βαθιά στα πιο δυσπρόσιτα σημεία του Βοϊου μέσα σε κρυμμένες κοιλάδες, πυκνά δάση και ψηλές κορυφές. Στις αρχές του Αυγούστου ο Πολιτιστικός Σύλλογος του χωριού Η *Νέα Γενιά* διοργανώνει στο οροπέδιο του Παλιοκριμηνίου την περίφημη *Γιορτή Βουνού* σε μία διαδρομή είναι από τις ωραιότερες μέσα σε οργιώδη βλάστηση από βελανιδιές, οξιές, πεύκα και έλατα. Παλιότερα έθιμα του τόπου που ξαναζωντανεύουν στις μέρες μας, είναι οι *Ψιλιαλιάδες* στις απόκριες, το πανηγύρι της Αγ. Παρασκευής, η κατασκευή του Μπάτζιου και ο παραδοσιακός τρόπος τέλεσης των γάμων.
Το Πολυκάστανο είναι αναμφισβήτητα ένα στολίδι των Καστανοχωρίων που έχει τη δική του ζωή, παρουσιάζοντας τα τελευταία χρόνια σημάδια ανάκαμψης. Αν και μακριά από το Τσοτύλι ο δρόμος που φθάνει εδώ είναι καλός και οι κάτοικοι ιδιαίτερα φιλόξενοι και πρόθυμοι να περιγράψουν με περηφάνια την σπάνια ομορφιά του τόπου τους.

Στοιχεία Οικισμού Πολυκάστανου
Παλιά Ονομασία Κλεπίστι | **Υψόμετρο** 1060 μ. | **Πληθυσμός Απογραφής 2001** 174 |
Αριθμός Κτιρίων 133 | **Απόσταση από Τσοτύλι** 18 χλμ. | **Απόσταση από Κοζάνη** 78 χλμ.

ΤΑ ΧΩΡΙΑ
ΠΟΛΥΚΑΣΤΑΝΟ

ΠΟΤΑΜΙΑ ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ

Ο Ποταμός Πραμόριτσα και τα Πέτρινα Γεφύρια

Η συνομιλία του ψρωτομάστορα με τη φύση...

Ζω με τα ψηλά, τ' αψάτητα βουνά
και τους μιλώ για σένα
Πως έχεις ομορφιά και φρύδια τοξωτά,
σαν ψέτρινα γεφύρια.
Και μ' αψάντησαν
τα γεφύρια χορταριάζουν,
άμοιρη καρδιά, μη ξεγελαστείς
Έντεχνο τραγούδι, ερμηνεύτρια : Μελίνα Κανά

ΠΟΤΑΜΙΑ - ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ
ΠΡΑΜΟΡΙΤΣΑ

Ο ποταμός Πραμόριτσα αποτελεί τον δεύτερο μεγαλύτερο παραπόταμο του Αλιάκμονα μετά το Βενετικό. Τα σπάνια γεωγραφικά χαρακτηριστικά του Βοΐου δημιουργούν έναν ορεινό ποταμό ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Οι πηγές του βρίσκονται ψηλά στον Αηλιά και στο Παλιοκριμήνι. Η λεκάνη από όπου μαζεύει τα νερά του είναι τεράστια και πολύπλοκη. Τα ρέματα που καταλήγουν εδώ είναι δεκάδες, με αποτέλεσμα μετά τη σμίξη του με το ορμητικό Παλιομάγερο να διαμορφώνεται ένας πλούσιος και φαρδύς ποταμός. Τόσο ο Πραμόριτσα, όσο και τα πολλά του ρέματα δημιουργούσαν ένα εμπόδιο κατά τις μετακινήσεις στο παρελθόν, όχι όμως αξεπέραστο…

Σύμβολο του Βοΐου αποτελούν τα πετρόκτιστα γεφύρια, τα οποία στο σύνολό τους έχουν χτιστεί από ντόπιους μαστόρους. Βρίσκονται χτισμένα διάσπαρτα σε σωστά *μελετημένες* θέσεις του ποταμού, σε διαφορετικές περιόδους της Τουρκοκρατίας, δίπλα στους δρόμους και τα μονοπάτια που οδηγούν σε διάφορους οικισμούς, το καθένα με τη δική του ιστορία, θρύλους και ταυτότητα. Μονότοξα, δίτοξα, ή πολύτοξα, ποικίλουν σε μορφή και μέγεθος όσο ο ποταμός γίνεται φαρδύτερος καθώς κατηφορίζει στις χαράδρες του βουνού. Αποτελούν ζωντανά μνημεία της εποχής της ακμάζουσας μετακινούμενης κτηνοτροφίας στη Βόρεια Πίνδο τότε που οι ορεινοί οικισμοί έσφυζαν από ζωή. Οι Δυτικομακεδόνες και οι Ηπειρώτες έμποροι, με παροικίες σε όλη την Κεντρική Ευρώπη, πηγαινοέφερναν εμπορεύματα σε Ελλάδα και Δούναβη και οι χιλιοτραγουδισμένοι κλέφτες παραμόνευαν κοντά στα γεφύρια. Οι καιροί βέβαια άλλαξαν, τα περισσότερα από αυτά πλέον δεν χρησιμοποιούνται, αλλά διατηρούν τη μνήμη ζωντανή. Για τους περισσότερους επισκέπτες αποτελούν σήμερα μια αφορμή για ευχάριστες διαδρομές στη φύση, προσφέροντας παράλληλα μαθήματα αρχιτεκτονικής.

Το Γεφύρι της Τσούκας

Από τη Μόρφη μπορεί κανείς να επισκεφθεί το δίτοξο γεφύρι της Τσούκας επάνω στον ποταμό Πραμόριτσα, χτισμένο σε μια πανέμορφη τοποθεσία. Το γεφύρι παλιά συνέδεε τους οικισμούς της Μόρφης, της Κορυφής, της Χρυσαυγής και της εγκαταλειμμένης σήμερα Τσούκας. Στην περιοχή του βουνού της Τσούκας οι Μορφιώτες είχαν τα χωράφια και τα βοσκοτόπια τους. Επίσης, το γεφύρι παλιότερα αποτελούσε τμήμα της βλαχόστρατας.

Από προφορικές μαρτυρίες είναι γνωστό, ότι χτίστηκε από πληρωμένους τεχνίτες και από τις *Σαββατιάτικες αγγαρείες* των κατοίκων της Μόρφης μεταξύ των ετών 1720 και 1730. Πρόκειται για το παλαιότερο χρονολογημένο γεφύρι του Βοΐου. Η χρηματοδότηση έγινε από τις φορολογίες που επέβαλε το αρματολίκι της περιοχής στα γύρω χωριά, εφόσον είχε ζητηθεί βοήθεια από τους κατοίκους της Μόρφης, μιας και για ένα τόσο πολυδάπανο έργο δεν θα μπορούσε να αντεπεξέλθει στα έξοδα ένα μόνο μικρό χωριό.

ΠΟΤΑΜΙΑ - ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ
ΓΕΦΥΡΙ ΤΣΟΥΚΑΣ

Το θαυμάσιο αυτό έργο έχει πολλές ομοιότητες ως προς την κατασκευή με εκείνο της Σβόλιανης, που βρίσκεται λίγο πιο πάνω. Είναι δίτοξο με μία μεγάλη καμάρα στη Βόρεια όχθη, η οποία εδράζεται με εντυπωσιακό τρόπο σε κατακόρυφο βράχο, μοιάζοντας περισσότερο με φυσική του προέκταση. Έτσι δίνεται στο γεφύρι μια ελαφριά κλίση από Βορρά προς Νότο. Το μήκος του φθάνει τα 27 και το μέγιστο ύψος του τα 7 μέτρα.
Γίνεται εύκολα επισκέψιμο μέσω του σηματοδοτημένου μονοπατιού που συνδέει τη Μόρφη με τη Χρυσαυγή. Αποτελεί επίσης τον τελευταίο σταθμό του μεγάλου μονοπατιού *Το ταξίδι του Ποταμού Πραμόριτσα*, που ξεκινάει από το Μοναστήρι της Αγ. Τριάδας και, μέσω της Αγ. Σωτήρας, καταλήγει στο γεφύρι της Τσούκας.

Η ιδιαιτερότητα των γεφυριών του Βοΐου βρίσκεται στο δυναμισμό της μορφής τους, στην άνεση με την οποία εκτυλίσσονται στο χώρο και το ακροβατικό συχνά αποτέλεσμα που προκύπτει.
Ευανθία Φωτοπούλου

ΠΟΤΑΜΙΑ - ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ
ΠΕΤΡΟΓΕΦΥΡΟ

Το Πετρογέφυρο

Κατηφορίζοντας στη ροή του Πραμόριτσα, αμέσως μετά το γεφύρι της Τσούκας βρίσκεται το *Πετρογέφυρο ή Πετσιανώτικο* γεφύρι. Είναι χτισμένο επάνω στο Λασπόρρεμα, στο σημείο σχεδόν που αυτό ενώνεται με τον μεγάλο ποταμό. Συνέδεε παλιά τους οικισμούς της Μόρφης και της Τριάδας, αλλά και πολλά Καστανοχώρια με το Τσοτύλι. Η ακριβής ημερομηνία κτίσης του δεν είναι εξακριβωμένη, αλλά τοποθετείται κοντά στα 1810.

Ο θρύλος θέλει μια χήρα από τη Μόρφη με τα ορφανά της, τον Πέτρο και τη Γαλάνω, να ξεκινούν γύρω στα 1650 για τη Βιέννη με σκοπό να διεκδικήσουν την περιουσία του πατέρα τους που είχε αποβιώσει. Περνώντας το ρέμα, που εκείνη τη στιγμή είχε μεγάλη ροή, ο Πέτρος παρασύρθηκε και πνίγηκε. Η μητέρα του αργότερα χορήγησε την κατασκευή του γεφυριού και το ονόμασε στη μνήμη του γιού της *Πετρογέφυρο*. Μια άλλη εκδοχή θέλει τον Πέτρο, γιο Διλοφίτη που επέστρεφε από την Κωνσταντινούπολη, να είναι αυτός του οποίου δόθηκε το όνομα στο γεφύρι. Οι διάφορες παραλλαγές του θρύλου δείχνουν, ότι πρέπει να υπάρχει κάποια ιστορική βάση.

Το γεφύρι αποτελείται από ένα τόξο μεγαλύτερο από τα δύο πλαϊνά του σε ύψος, αλλά σχεδόν ίσο σε άνοιγμα. Το ύψος του είναι σχετικά μικρό, κοντά στα 4,50 μέτρα, αλλά το μήκος του ξεπερνάει τα 30, μιας και σε αυτό το σημείο το ρέμα έχει δημιουργήσει μια πλατιά κοίτη.

Παρά την κομψή μορφή του το γεφύρι δεν ήταν αρκετά ανθεκτικό, μιας και εκτός από τα τόξα του, η υπόλοιπη κατασκευή έγινε με ακατέργαστους λίθους χωρίς συνδετικό υλικό. Έτσι, ο χρόνος, αλλά και οι χρυσοθήρες του προκάλεσαν αρκετές φθορές. Χρειάστηκε να επισκευαστεί το 1965 και το 1994. Για να επισκεφθεί κανείς το γεφύρι χρειάζεται να διανύσει μία διαδρομή μισής περίπου ώρας σε σηματοδοτημένο μονοπάτι, είτε από τη Μόρφη, είτε από την Τριάδα.

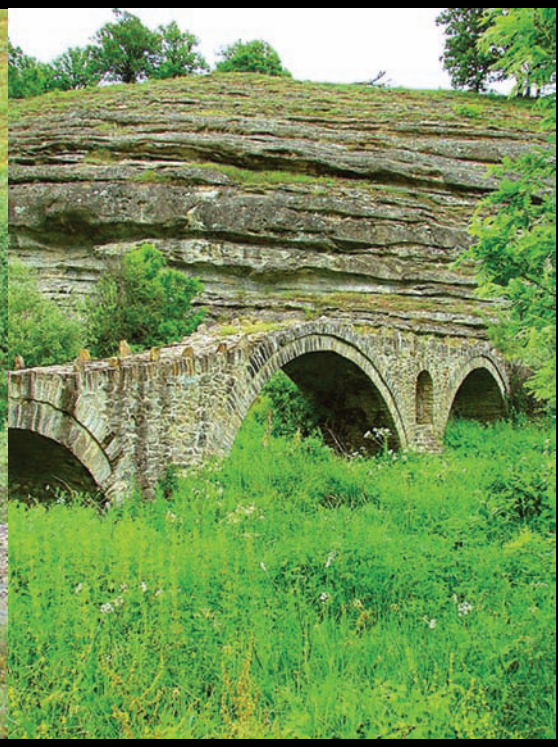

ΠΟΤΑΜΙΑ - ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ
ΠΕΤΡΟΓΕΦΥΡΟ

Το Γεφύρι της Χρυσαυγής

Κάτω από τη Μόρφη ο Πραμόριτσα ενώνεται με το Παλιομάγερο, ένα ρέμα πλούσιο σε νερό που πηγάζει από τον Τάλιαρο και διέρχεται πολύ κοντά στη Χρυσαυγή. Σύμφωνα με την παράδοση, το μονότοξο γεφύρι που βρίσκεται επάνω του κτίστηκε το 1854 με τη χορηγία ενός ληστή, του Νικόλαου Ζάμπρου από το Πολυνέρι Γρεβενών. Ο ληστής είχε τη φήμη του τρομερού και αδίστακτου και αποτελούσε μάστιγα για τα χωριά του Βοΐου και των Γρεβενών. Σε μια καταδίωξή του από τα Τούρκικα αποσπάσματα δεν κατάφερε να περάσει το ρέμα, που εκείνη τη μέρα ήταν πλημμυρισμένο και ζήτησε από τους Χρυσαυγιώτες να τον κρύψουν στα σπίτια τους. Όταν οι Τούρκοι ήρθαν στο χωριό, οι κάτοικοι αρνήθηκαν τα πάντα. Ως αντάλλαγμα ο ληστής υποσχέθηκε να χρηματοδοτήσει το χτίσιμο του γεφυριού και επιθεωρούσε το έργο κρυμμένος στον παρακείμενο νερόμυλο. Αρχιμάστοράς του θεωρείται ο Διλοφίτης Νικόλαος Αναγνώστης Τζιούφας, ο οποίος λέγεται ότι κατασκεύαζε ακόμα και τα εργαλεία του. Τα στηθαία φτιάχτηκαν από τους Χρυσαυγιώτες, Ευθύμιο Ζιούλα και Αθανάσιο Πούλιο αν και μια άλλη παράδοση θέλει τους δύο τελευταίους αποκλειστικούς δημιουργούς ολόκληρης της κατασκευής.

Το γεφύρι είναι εντυπωσιακό λόγω του ύψους του, το οποίο φθάνει τα 9 μέτρα. Στηρίζεται και από τις δύο πλευρές σε βραχώδη πρανή εκεί που η κοίτη του Παλιομάγερου στενεύει αρκετά. Το μήκος του φθάνει τα 25, το πλάτος του τα 3 και το άνοιγμα του τόξου του τα 14,20 μέτρα. Το έτος 1984 έγινε επισκευή του γεφυριού και αποκαταστάθηκαν οι παλιότερες φθορές.

Βρίσκεται σε απόσταση 10 λεπτών κατηφορικής διαδρομής από την πλατεία της Χρυσαυγής επάνω στο μονοπάτι που ένωνε το χωριό με τη Μόρφη και τον Πεντάλοφο. Ο περιβάλλων χώρος έχει διαμορφωθεί κατάλληλα και αποτελεί τόπο αναψυχής. Ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει παράλληλα και τον παλιό νερόμυλο, ο οποίος είναι πρόσφατα ανακαινισμένος. Πίσω από το νερόμυλο υπάρχει μεγάλη δέση, όπου δημιουργείται ένας εντυπωσιακός καταρράκτης.

ΠΟΤΑΜΙΑ - ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ ΧΡΥΣΑΥΓΗΣ

Μικρό Γεφύρι Χρυσαυγής

Στην τοποθεσία *Γιοφύρια*, λίγο πριν την είσοδο στον οικισμό της Χρυσαυγής, βρίσκεται ένα μονότοξο γεφύρι, το αποκαλούμενο *Μικρό Γεφύρι της Χρυσαυγής*. Είναι χτισμένο επάνω στο ρέμα το οποίο στους χάρτες της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού ονομάζεται *Βάθια*. Το ρέμα πηγάζει από τις Νότιες απολήξεις του Βοΐου που βρίσκονται στο Νομό Γρεβενών, κοντά στην Καλλονή. Λίγο πιο κάτω ενώνεται με το Παλιομάγερο για να καταλήξουν τελικά στον Πραμόριτσα. Παλαιότερα το γεφύρι συνέδεε τον οικισμό της Χρυσαυγής με την Κορυφή και έπειτα με το Τσοτύλι. Ένα τμήμα του έχει καλυφθεί από τη νεότερη γέφυρα που βρίσκεται ακριβώς δίπλα. Στο τμήμα αυτό υπήρχε η εγχάρακτη πλάκα της ημερομηνίας κτίσης του, «1795 ΜΙΝΥ ΙΟΥΛΙΟΥ», η οποία τώρα είναι εντοιχισμένη στη νέα γέφυρα για να διασωθεί. Κάτω από τη χρονολογία υπάρχει λιθανάγλυφο με σταυρό και ρόδακα. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο γεφύρι σώζονται ακόμα δύο αρκάδες, δηλαδή οι κάθετες πέτρες που προεξέχουν στις άκρες της στέψης και τοποθετούνταν για να μην τρομάζουν τα ζώα και να το διαβαίνουν άφοβα.

Το ένα άκρο της καμάρας του πατάει επάνω σε βράχο. Το μήκος του φθάνει τα 18 μέτρα και το πλάτος του 2,40 μέτρα. Το άνοιγμα του τόξου φθάνει τα 10 και το μέγιστο ύψος του τα 5,40 μέτρα.

Η περιοχή είναι από τις ωραιότερες του Βοΐου με τα ιδιαίτερα βράχια, τα πλούσια νερά και τα όμορφα μικρά λιβάδια. Είναι άξιο επαίνου το γεγονός, ότι ο κατασκευαστής του νέου δρόμου σεβάστηκε την ιστορία και την πολιτιστική αξία του γεφυριού και δεν προκάλεσε κάποια σοβαρή ζημιά χτίζοντας ακριβώς δίπλα την τσιμεντένια οδική γέφυρα.

Πολύ κοντά στο γεφύρι, στολίδι μοναδικό, στέκει το εικονοστάσι του Αγ. Νικολάου. Στη μία του πλευρά είναι χαραγμένη η Παναγία, κρατώντας το μονογενή της, ενώ στην άλλη η μορφή ενός αγγέλου και στην πρόσοψη ένα λιοντάρι ως πιστός φύλακας.

Αναφέρεται, ότι σε παρακείμενη τοποθεσία επί του ρέματος *Μπαρούχα* υπήρχε άλλο ένα μονότοξο γεφύρι από τον κάλφα Βράγγα, το οποίο δυστυχώς σήμερα δεν σώζεται.

Το Γεφύρι του Κριμηνίου

Το γεφύρι του Κριμηνίου χτίστηκε το έτος 1802 επάνω στον ποταμό Πραμόριτσα. Κατασκευάστηκε για να συνδέσει το Κριμήνι με τη Λούβρη και το Τσοτύλι, κάτι που συνεχίζει να το κάνει εδώ και 210 χρόνια. Από επάνω του διέρχεται ο ασφαλτοστρωμένος δρόμος που συνδέει το Τσοτύλι με το Κριμήνι περίπου δύο χιλιόμετρα πριν το χωριό. Χορηγοί του έργου ήταν ο ιερέας του Κριμηνίου Παπαστέργιος και η παπαδιά του. Είναι πεντάτοξο, αλλά η τελευταία και μικρότερη καμάρα του έχει καλυφθεί από προσχώσεις και δεν είναι ορατή. Η μεγάλη του καμάρα, στο κέντρο της οποίας υπήρχε εντοιχισμένη πέτρα όπου αναγράφονταν η χρονολογία κτίσης του, ανατινάχτηκε στις 3 Σεπτεμβρίου του 1947 και έκτοτε αντικαταστάθηκε με πλάκα από σκυρόδεμα.
Το χτίσιμο ενός γεφυριού εκείνα τα χρόνια θεωρούνταν έργο ιερό. Για αυτό το λόγο, ο δάσκαλος του Κριμηνίου Ν. Μούμος από ευγνωμοσύνη είχε μάθει στα παιδιά του σχολείου να τραγουδούν κάθε βράδυ στο νάρθηκα της εκκλησίας: *Τον Παπαστέργιο με την παπαδιά του και με τα παιδιά του, θεέ συγχώρησέ τους και ανάπαυσέ τους.*
Εδώ κάτω ο ποταμός έχει ημερέψει, το πλάτος του έχει αυξηθεί κατά πολύ και οι όχθες του είναι πλέον λιγότερο απότομες. Το γεφύρι έχει μήκος 45 μέτρα και πλάτος 3,70 μέτρα, μεγαλύτερο από πριν, λόγω της τσιμεντένιας πλάκας που το κάλυψε. Το άνοιγμα του μεγαλύτερου τόξου του φθάνει τα 6,80 μέτρα. Οι υπόλοιπες καμάρες διαδοχικά είναι όλο και πιο μικρές.

ΠΟΤΑΜΙΑ - ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ
ΤΣΟΥΚΑΡΗ

Το Γεφύρι του Τσούκαρη

Το γεφύρι του Τσούκαρη συνέδεε παλιά τον οικισμό του Ροδοχωρίου με το Τσοτύλι και το Ρόκαστρο. Χρησιμοποιείται ακόμα και σήμερα για τη διάβαση αγροτικών μηχανημάτων στην απέναντι όχθη του ποταμού Πραμόριτσα. Χτίστηκε με τη χορηγία του Δημητρίου Τσούκαρη, ενός ξενιτεμένου Ροδοχωρίτη μάστορα στην Κωνσταντινούπολη. Ο λόγος δημιουργίας του γεφυριού, σύμφωνα με το δωρητή, ήταν καθαρά για κοινωφελή σκοπό, μιας και θα εξυπηρετούσε μέχρι και τους κατοίκους των απομακρυσμένων χωριών των Γρεβενών. Υπάρχουν μαρτυρίες, ότι πριν ξεκινήσει η αγορά του Τσοτυλίου παζαριώτες διέρχονταν επί δύο μέρες από την περιοχή με τα ζώα τους. Δεν είναι γνωστή η ακριβής ημερομηνία κτίσης του γεφυριού, αλλά το αναφέρουν ιστορικές μαρτυρίες του 1890. Εκεί σήμερα οδηγεί από την πλατεία του Ροδοχωρίου μια αγροτική οδός μετά από απόσταση δύο περίπου χιλιομέτρων ανάμεσα σε πυκνά δάση δρυός.

Το γεφύρι είχε πέντε καμάρες, από τις οποίες οι δύο μικρότερες ελάχιστα διακρίνονται λόγω της βλάστησης και των προσχώσεων. Η πρώτη καμάρα, στην οποία ήταν εντοιχισμένη και η χρονολογία κτίσης του, κατέρρευσε το 1955 από διάβρωση της βάσης της και έπειτα αντικαταστάθηκε με πλάκα από σκυρόδεμα. Το μήκος του γεφυριού φθάνει τα 40 μέτρα. Από τα 5 τόξα του το δεύτερο είναι το μεγαλύτερο με άνοιγμα 12 και ύψος 7 μέτρα. Το πλάτος του ξεπερνάει για λίγο τα 3 μέτρα. Είναι επιβλητικό στην εμφάνιση, αλλά αθέατο από μακριά λόγω της πυκνής βλάστησης.

Η τοποθεσία έχει την ονομασία *Παλιομονάστηρο*, όπου ενδέχεται να υπήρχε κάστρο. Έχουν αποκαλυφθεί πελώριοι ογκόλιθοι από το τείχος, πολλούς από τους οποίους κατρακύλησαν οι χωρικοί στο ποτάμι για να χτίσουν το γεφύρι.

ΠΟΤΑΜΙΑ - ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ
ΤΣΟΥΚΑΡΗ

ΠΟΤΑΜΙΑ - ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ
ΑΝΘΟΧΩΡΙ

Το Γεφύρι του Ανθοχωρίου

Το γεφύρι του Ανθοχωρίου είναι το μεγαλύτερο του Βοΐου με μήκος που φτάνει τα 49 και πλάτος τα 2,70 μέτρα. Αποτελείται από 4 τόξα, εκ των οποίων το μεγαλύτερο έχει ύψος 9 μέτρα και άνοιγμα 15 μέτρα. Το βορινό ακρόβαθρο στηρίζεται σε βραχώδες και σχεδόν κατακόρυφο πρανές. Το γεφύρι συνέδεε εμπορικά τα Γρεβενά με το Τσοτύλι και αποτελούσε πέρασμα για τα κοπάδια της Πίνδου που ξεχειμώνιαζαν στη Θεσσαλία. Αργότερα, αποτελούσε τμήμα του παλιού χωματόδρομου που ένωνε τις δύο πόλεις, ενώ ο σημερινός ασφαλτοστρωμένος δρόμος το έχει παρακάμψει σχεδόν από δίπλα. Συνηθίζεται να αποκαλείται και *Γεφύρι Τσακνοχωρίου*, όπως ήταν η παλιά ονομασία του Ανθοχωρίου, αλλά και *Γεφύρι Πραμόριτσα*.
Η ακριβής χρονολογία κατασκευής του είναι άγνωστη, όμως σύμφωνα με μαρτυρίες έχει χτιστεί πριν το έτος 1770. Ο θρύλος το θέλει να χτίστηκε με τη χορηγία κάποιου μεγαλοκτηνοτρόφου. Όταν αυτός προσπάθησε να διαβεί με το κοπάδι και την οικογένειά του τον ποταμό, μια απότομη και ορμητική ροή έπνιξε τη μονάκριβη κόρη του. Ο τραγικός πατέρας το θεώρησε σημάδι του Θεού που ήθελε να τον τιμωρήσει για την πλεονεξία του, γιατί η περιουσία του ήταν μεγάλη. Τη νύχτα είδε στον ύπνο του έναν άγγελο, ο οποίος τον πρόσταξε να κατασκευάσει ένα γεφύρι στο σημείο όπου πνίγηκε η κόρη του.
Το γεφύρι επισκευάστηκε για πρώτη φορά το 1937, και μία δεύτερη στη δεκαετία του '70, όταν και χαρακτηρίστηκε ως *Διατηρητέο Μνημείο*. Βρίσκεται σε απόσταση δύο χιλιομέτρων από το Ανθοχώρι, λίγα μέτρα πλησίον της Επαρχιακής οδού που το συνδέει με τα χωριά Παρόχθιο και Κληματάκι.

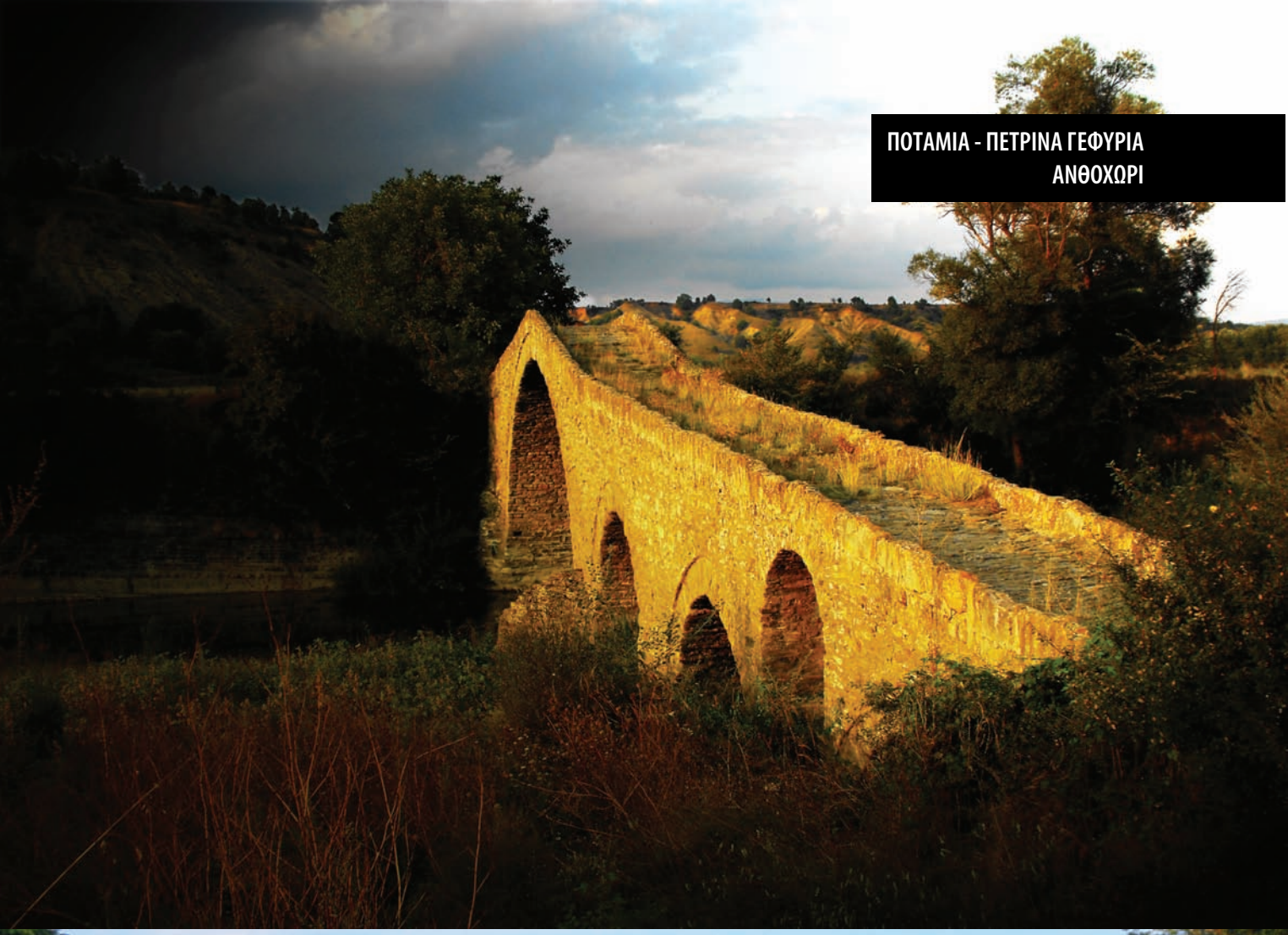

ΠΟΤΑΜΙΑ - ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ ΑΝΘΟΧΩΡΙ

Ο Ποταμός Βέλος και το Γεφύρι του Κοιλαδίου

Από τη λεκάνη που σχηματίζεται μεταξύ των Οντρίων και του Παλιοκριμηνίου πηγάζει ακόμη ένας μεγάλος παραπόταμος του Αλιάκμονα, ο καθάριος Βέλος. Πρόκειται για τον δεύτερο σημαντικότερο ποταμό του Βοΐου, ο οποίος διασχίζει τμήμα της περιοχή των Καστανοχωρίων και ολόκληρη την ημιορεινή ζώνη Τσοτυλίου - Νεάπολης. Σχηματίζεται από την ένωση δύο μεγάλων ρεμάτων, του *Τρανού* ρέματος, που ξεκινάει από τα βουνά της Ζώνης και του ρέματος του *Δάσους*, που πηγάζει κάτω από τον οικισμό της Δάφνης και διέρχεται μέσα από το χωριό Κοιλάδι.

Στο Κοιλάδι, λίγα μέτρα κάτω από την πλατεία του χωριού, το ρέμα, που αλλιώς ονομάζεται και *Τσαβαλεριώτικο*, ενώνει ένα μονότοξο πέτρινο γεφύρι. Το έτος 1905, μετά από πολλές πλημμύρες που παρέσερναν τα μέχρι τότε ξύλινα γεφύρια, οι Βαλαάδες κάτοικοί του αποφάσισαν να χτίσουν εκεί ένα πέτρινο. Το έργο το ανέθεσαν σε Πολυκαστανιώτες μαστόρους, οι οποίοι, φθάνοντας στο Κοιλάδι, άνοιξαν βαθιά θεμέλια στους δυο αντίκρυ βράχους και ζήτησαν από τους κατοίκους να θυσιάσουν ένα ζώο για να στεριώσει το γεφύρι. Οι κάτοικοι πρότειναν αρχικά έναν πετεινό και έπειτα ένα πρόβατο, αλλά οι μάστορες αρνήθηκαν και τα δύο, γιατί επιθυμούσαν το τριμηνήτικο μοσχάρι του χότζα που έβοσκε πιο πέρα. Για να μην αποκαλύψουν τις προθέσεις τους, ζήτησαν να αποφασίσει το ποτάμι ποια θυσία θέλει. Έτσι, περίμεναν μια μέρα που έβρεχε και αφουγκράστηκαν τη βουή του νερού στη χαράδρα. Η βουή ακουγόταν σαν μουγκρητό μόσχου και έτσι οι Βαλαάδες πείστηκαν ότι έπρεπε να θυσιαστεί το μοσχάρι. Το μοσχάρι θυσιάστηκε, ψήθηκε και οι μάστορες το έτρωγαν για δύο ημέρες. Σε μισό περίπου μήνα η κατασκευή του γεφυριού, η οποία αποδείχθηκε ιδιαίτερα ανθεκτική στο πέρασμα του χρόνου, είχε τελειώσει. Για τη στερέωσή του χρησιμοποιήθηκε και ασβέστης από την τοποθεσία *Παλιοκούλια* του Πολυκάστανου.

Το μήκος του φθάνει τα 15 μέτρα και από επάνω του διέρχονται μέχρι και οχήματα, αποτελώντας τμήμα του δρόμου που οδηγεί στην Ανθούσα. Το πλάτος του είναι 2 μέτρα και το ύψος του 6,50 μέτρα. Πατάει σε βραχώδη πρανή και κατά τους θερινούς μήνες η βλάστηση το κατακλύζει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να περνάει απαρατήρητο. Παλιότερα, κοντά στο γεφύρι λειτουργούσε και νερόμυλος.

ΠΟΤΑΜΙΑ - ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ
ΒΕΛΟΣ - ΚΟΙΛΑΔΙ

ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

Το Μοναστήρι της Αγ. Τριάδας Βοΐου

Από τον Αυγερινό μετά από μια ευχάριστη διαδρομή 8 χιλιομέτρων ανάμεσα σε άγρια βουνά και δίπλα σε πολύστροφα ποτάμια, ο επισκέπτης φθάνει στη θέση *Αλώνια*, σε υψόμετρο 1050 μέτρα, όπου βρίσκεται το Μοναστήρι της Αγ. Τριάδας. Είναι χτισμένο μεταξύ των οικισμών Βυθού και Αυγερινού, όμως θεωρείται ότι ανήκει σε ολόκληρο το Βόιο και για αυτό το λόγο αποκαλείται ως η Αγία Τριάδα του Βοΐου, η *Αϊτριαδίτσα*.

Στη σημερινή του θέση κτίστηκε το 1792 κρυμμένο κυριολεκτικά μέσα σε θεριεμένα δάση οξιάς και αγέρωχα καστανοδάση. Είναι πιθανό σε παραπλήσια τοποθεσία να υπήρχε και παλιότερα μοναστήρι τιμώμενο στο όνομα της Αγ. Τριάδας. Ο θρύλος θέλει τον ηγούμενο Νεόφυτο να βλέπει ένα παράξενο όραμα, όπου ένας άνθρωπος του υποδείκνυε να χτίσει ένα μοναστήρι στη συγκεκριμένη τοποθεσία. Την επόμενη νύχτα το όραμα επαναλήφθηκε και την τρίτη φορά ο ίδιος άνθρωπος παρουσιάστηκε και πάλι με αυστηρό ύφος και έδωσε εντολή να αρχίσει αμέσως η ανοικοδόμηση του μοναστηριού και να δώσει σε αυτό το όνομα της Αγίας Τριάδας. Το επόμενο πρωί εμφανίστηκε ένας βοσκός της περιοχής και τους είπε ότι κάθε βράδυ έβλεπε μια λάμψη να βγαίνει από ένα δέντρο. Τότε, όλοι μαζί πήγαν εκεί και στη σχισμή του δέντρου βρήκαν την εικόνα της Αγίας Τριάδας.

Ο ναός χτίστηκε με κάθε μεγαλοπρέπεια από πελεκητή πέτρα και αποτελεί λαμπρό δείγμα της οικοδομικής αρχιτεκτονικής του Βοΐου. Είναι φημισμένος για το μοναδικό Αθωνικού τύπου καθολικό και τις υπέροχες τοιχογραφίες του. Ολόκληρο το οικοδόμημα που τον υποστηρίζει είναι ιδιαίτερα επιβλητικό και έχει τη δυνατότητα φιλοξενίας μέχρι και 100 ατόμων.

Η φήμη του Μοναστηριού και η περιουσία του ήταν μεγάλη. Το όνομά του, γνωστό στη Δυτική Μακεδονία, την Ήπειρο και τη Θεσσαλία, διαδίδονταν με σεβασμό και υπερηφάνεια από τους πολυταξιδεμένους μαστόρους και εμπόρους του Βοΐου. Η προσφορά του στους αγώνες και στην υπόθεση της παιδείας του έθνους υπήρξε σπουδαία. Τότε, διέθετε 50 κελιά, ενώ λειτουργούσε και κρυφό σχολείο. Σήμερα, στυλοβάτης της Μονής είναι ο πάτερ Σεραφείμ από την Ανθούσα, που διακρίνεται για την εργατικότητα και την ευσέβειά του.

Το Μοναστήρι του Αγ. Αθανασίου Ζηκοβίστης

Ένα από τα παλαιότερα μοναστήρια της Δυτικής Μακεδονίας είναι αυτό του Αγ. Αθανασίου Ζηκοβίστης. Η Μονή βρίσκεται Βόρεια της Δαμασκηνιάς, χτισμένη σε υψόμετρο 1000 μέτρων στα όρια των Νομών Κοζάνης και Καστοριάς, κοντά στον οικισμό του Αγίου Ηλία. Δάση από πελώριες βελανιδιές και ήχοι απόλυτης ηρεμίας την περικυκλώνουν. Η ονομασία της προέρχεται από το Καστανοχώρι *Σπήλιος* της Καστοριάς, την παλιά *Ζηκόβιστα*.

Ιδρύθηκε το έτος 1629 και πρόκειται για ένα από τα πιο ενδιαφέροντα μεταβυζαντινά μνημεία. Ο ναός της είναι μονόχωρος με νάρθηκα, θολοσκέπαστος και στηριζόμενος σε 4 μεγάλα τόξα. Σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες, ανακαινίστηκε το 1747 και με βάση την κτητορική του επιγραφή, ο κυρίως ναός ζωγραφίστηκε το 1785, ενώ ο νάρθηκας δύο χρόνια αργότερα. Ζωγράφοι του ναού ήταν ο Χιοναδίτης Μιχαήλ Μιχαήλ και Δημήτριος Μπορμπουτζιώτης, ο οποίος κατάγονταν από το Επταχώρι. Χορηγοί του έργου ήταν ο ηγούμενος Ανανίας και ο Παπαϊάκωβος. Οι εξαιρετικής τέχνης τοιχογραφίες χαρακτηρίζονται για την εκφραστική τους λεπτότητα, τις χρωματικές συνθέσεις και τις πλούσιες παραστάσεις της Αγίας Ιστορίας. Το 1979 έγινε αναπαλαίωση της Μονής και το καθολικό της ανακηρύχτηκε *ως Ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο.*

Η προσφορά του Μοναστηριού στην περίοδο της Τουρκοκρατίας υπήρξε μεγάλη. Εδώ λειτουργούσε Κεντρική Ελληνική Σχολή όπου φοιτούσαν παιδιά των Καστανοχωρίων και εδώ το βράδυ της 6ης Μαΐου συνεδρίασε το σώμα του *Καπετάν Λίτσα* πριν ξεκινήσει τον αγώνα κατά των κομιτατζήδων, οι οποίοι νωρίτερα είχαν πυρπολήσει τα κελιά της Μονής.

Η θέα από εδώ πάνω προς την κοιλάδα του Αλιάκμονα και τη Βόρεια Πίνδο είναι ανυπέρβλητη. Ιδιαίτερη εντύπωση και περιέργεια προκαλούν επίσης οι τεράστιες πέτρες με απολιθώματα που βρίσκονται στο δρόμο λίγο πριν το Μοναστήρι, οι οποίες απαντώνται σε πολλά σημεία των Οντρίων και είναι τοποθετημένες σε συγκεκριμένη διάταξη, μοιάζοντας με ογκόλιθους που μόνο *γίγαντες* θα μπορούσαν να μετακινήσουν.

Τα Παλιομονάστηρα της Ζώνης

Η διαδρομή από τη Ζώνη στο Παλιομονάστηρο, μια από τις πιο απομονωμένες περιοχές του Βοΐου, είναι συναρπαστική. Σε μισή ώρα ένα ευδιάκριτο μονοπάτι, που το μεγαλύτερο κομμάτι του βρίσκεται πάνω σε βράχο, οδηγεί με άνεση και ασφάλεια στον ιστορικό αυτό χώρο. Το τοπίο χαράζει το *Τρανό ρέμα* του Βέλου και τα πυκνοδασωμένα βουνά του Παλιοκριμηνίου. Σε ένα πλάτωμα της κοιλάδας βρίσκεται ο μικρός ναός του Παλιομονάστηρου. Εικάζεται, ότι υπήρξε μετόχι της Μονής των Εισοδίων της Θεοτόκου του Παλιοκριμηνίου. Εξάλλου η θέση του βρίσκεται επάνω στη διάβαση που ακολουθούσαν τα καραβάνια από την Αλβανία και την Ήπειρο, για αυτό και η περιοχή είναι γνωστή ως *Πόρτα της Πίνδου*. Ο μονόχωρος ναός, σύμφωνα με την επιγραφή του, χτίστηκε το έτος 1632 και οι εξαιρετικής τέχνης τοιχογραφίες που σώζονται στο ιερό είναι της ίδιας περιόδου. Ο αγιογράφος είχε εμπνευστεί από την Παλαιολόγεια και την μεταβυζαντινή Ηπειρώτικη εικονογραφία. Όπως σε πολλές περιοχές του Βοΐου, έτσι κι εδώ πάνω, υπάρχει μία τοποθεσία με την ονομασία *Πατσιά*, όπου ο θρύλος θέλει τη σκαλισμένη πατημασιά στο βράχο να είναι αποτύπωμα του αλόγου του Αρχάγγελου Μιχαήλ.

Βορειανατολικά της Ζώνης και σε απόσταση 300 μέτρων βρίσκεται η ανακαινισμένη πέτρινη Μονή των Εισοδίων της Θεοτόκου κάτω ακριβώς από μία κορυφή των Οντρίων. Ο παλιότερος ναός, ο οποίος κατέρρευσε, χρονολογούνταν στα 1750, ενώ οι τοιχογραφίες του, που ζωγραφίστηκαν τον Αύγουστο του 1799, ήταν έργο του Ιωάννη από τη *Ζέρμα*, το σημερινό χωριό Πλαγιά της Κόνιτσας. Η ύπαρξη αυτών των Μοναστηριών δηλώνει το έντονο θρησκευτικό αίσθημα που χαρακτήριζε τους πολυπληθέστατους οικισμούς του ορεινού Βοΐου στους δύσκολους καιρούς που πέρασαν.

ΤΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ

Διαβαίνοντας ... τα Πέτρινα Μονοπάτια

Πολλοί είναι οι χαρακτηρισμοί που θα μπορούσαν να αντιπροσωπεύουν το Βόιο, ως το *Βουνό των Μαστόρων της Πέτρας, το Βουνό των Πέτρινων Οικισμών και των Γεφυριών, ή το Βουνό των Καστανοχωρίων*. Αναμφισβήτητα, το Βόιο θα μπορούσε επίσης να ονομασθεί και ως το *Βουνό των Μονοπατιών*.

Η διάταξη των πετρωμάτων του είναι από τα Ανατολικά προς τα Δυτικά, με αποτέλεσμα η Δυτική πλευρά να αποτελείται από κοιλάδες και γκρεμούς, ενώ η Ανατολική από συνεχόμενα δάση και πιο ήπιες κλίσεις. Τα ιδιαίτερα αυτά γεωγραφικά χαρακτηριστικά της Ανατολικής πλευράς του βουνού, καθώς και το μεγάλο πλήθος των οικισμών της είχαν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη ενός μεγάλου δικτύου μονοπατιών που χρησίμευαν στην επικοινωνία κατά το παρελθόν. Στόχος πολλών από αυτών των διαδρομών ήταν ιδιαίτερα το Τσοτύλι, όπου διοργανώνονταν το ξακουστό παζάρι και για αυτό το λόγο από εδώ ξεκινούσαν και κατέληγαν πολλές στράτες προς όλες τις κατευθύνσεις, οι περίφημες *Παζαρόστρατες*. Από τις στράτες αυτές, εκτός από τους ταξιδιώτες, διακινούνταν ζώα και εμπορεύματα με συνέπεια το πλάτος τους σε πολλά σημεία να είναι μεγάλο και να διατηρείται ακόμη και σήμερα. Η σπουδαιότητά τους ήταν τόσο μεγάλη, ώστε οι κάτοικοι των γύρω χωριών υποχρεώνονταν να εγκαταλείπουν τα Σάββατα τις προσωπικές τους εργασίες με σκοπό να αφιερώνονται στον καθαρισμό των μονοπατιών και στο χτίσιμο των πεζούλων και των καλντεριμιών τους όπου υπήρχαν ιδιαίτερες δυσκολίες στην προσπέλαση. Αρκετά από τα παλιά αυτά κτίσματα σώζονται μέχρι σήμερα, παρουσιάζοντας μεγάλο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Πέρα από την ολοφάνερη πολιτιστική τους αξία, πολλά από τα μονοπάτια διέσχιζαν περιοχές υψηλού αισθητικού και οικολογικού ενδιαφέροντος, με αποτέλεσμα τα εντυπωσιακότερα από αυτά να έχουν σήμερα σηματοδοτηθεί και να είναι απολύτως επισκέψιμα.

Το Ταξίδι του Ποταμού Πραμόριτσα

Ι.Μ. Αγ. Τριάδας - Βυθός - Πεντάλοφος - Αγ. Σωτήρα - Μόρφη - Πετρογέφυρα

Απόσταση : 27,5 km **Μέγιστη Διάρκεια : 9h & 30΄** **Βαθμός Δυσκολίας : Β**

Ιδανική Περίοδος Επίσκεψης : Όλο το έτος

Το *Ταξίδι του Ποταμού Πραμόριτσα* είναι ένα τεράστιο μονοπάτι που ξεκινάει από την Ι.Μ. Αγ. Τριάδας και καταλήγει σε ένα από τα γεφύρια της περιοχής της Μόρφης, επιλέγοντας διαδρομή, είτε προς Τσούκα κι έπειτα Χρυσαυγή, είτε προς το χωριό Τριάδα. Στη μεγάλη του πορεία διέρχεται από 5 πέτρινα γεφύρια, *της Λένως, του Ντέρη, της Σβόλιανης, της Τσούκας, του Πετρογέφυρου* και από άλλα 3 που έχουν πέτρινη βάση. Αναμφισβήτητα, χαρακτηρίζεται ως ένα εντυπωσιακό ορειβατικό μονοπάτι διάσχισης, όμως το πλήθος των ενδιάμεσων σταθμών του δίνουν τη δυνατότητα να χωριστεί σε μικρότερες ευχάριστες περιπατητικές διαδρομές. Ακολουθεί την καθοδική ροή του ποταμού από τα ψιλά βουνά προς τις κοιλάδες του Βοΐου χωρίς να προσφέρεται για αντίστροφη πορεία, εκτός από κάποια τμήματα, όπως την παζαρόστρατα που ενώνει τη Μόρφη με τη γειτονική Αγ. Σωτήρα.

Τριάδα - Μόρφη

Τριάδα - Πετρογέφυρο – Ποταμός Πραμόριτσα - Σκάλα Μόρφης – Μόρφη

Απόσταση : 5,5 km **Μέγιστη Διάρκεια : 1h & 30΄** **Βαθμός Δυσκολίας : Β**

Ιδανική Περίοδος Επίσκεψης : Οκτώβριος - Ιούνιος

Από την πλατεία της Τριάδας ξεκινάει το σηματοδοτημένο μονοπάτι προς το Πετρογέφυρο. Στην ουσία πρόκειται για μία κατηφορική δασική οδό η οποία μετατρέπεται σε μονοπάτι στα τελευταία 200 μέτρα πριν το γεφύρι. Από εκεί η διαδρομή ενώνεται με το μεγάλο μονοπάτι *Το Ταξίδι του Ποταμού Πραμόριτσα*, το οποίο περνάει μέσα από τη Μόρφη. Περίπου 400 μέτρα πριν το γεφύρι δίνεται η δυνατότητα για εκπληκτική θέα προς την κοιλάδα του ποταμού από τους βράχους που προεξέχουν στα δεξιά. Λίγο πιο κάτω, οι όχθες του Πραμόριτσα γίνονται πολύ ομαλές με αποτέλεσμα να διευκολύνουν την επίσκεψη στο ποτάμι, το οποίο σε αυτό το σημείο ρέει με εξαιρετική ηρεμία. Από εδώ υπάρχει δυνατότητα να συνεχιστεί ανηφορικά η διαδρομή μέχρι τη Μόρφη, ανεβαίνοντας από την παλιά παζαρόστρατα όπου σώζεται ακόμη το καλντερίμι.

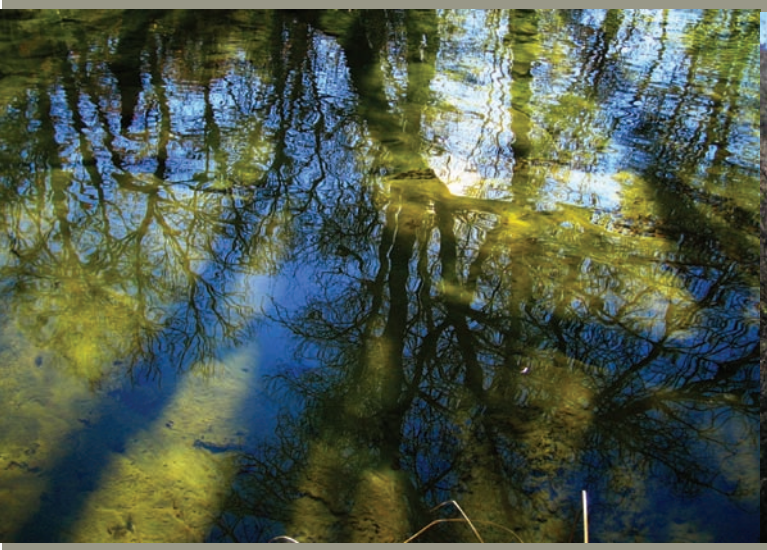

Αυγερινός - Βυθός - Ι.Μ. Αγ. Τριάδας

Αυγερινός - Ράχη - Δρυόδασος – Αγ. Πολύκαρπος - Τεχνητή Λίμνη - Βυθός
Αυγερινός - Ράχη - Δρυόδασος - Γεφύρι Βακούφκο –
Βάθρα Παπακύριλλα - Ι.Μ. Αγ. Τριάδας

Μέγιστη Απόσταση : 8,5 km **Μέγιστη Διάρκεια : 2h & 30'** **Βαθμός Δυσκολίας : Α**
Ιδανική Περίοδος Επίσκεψης : Όλο το έτος

Το σηματοδοτημένο μονοπάτι αποτελεί μια διαδρομή ιδιαίτερης θέας και είναι επισκέψιμο και από τις δύο κατευθύνσεις, προσφέροντας εναλλαγές μεταξύ πυκνών δασών και ανοιχτών περιοχών. Αποτελεί παρακλάδι του Ε6 που συνεχίζει προς το Άργος Ορεστικό. Κατεβαίνει στον ποταμό Πραμόριτσα σε υψόμετρο 870 μέτρων και σκαρφαλώνει το μέγιστο μέχρι τα 1187 μέτρα της κωνικής κορυφής της Ράχης, η οποία προσφέρει πανοραμική θέα προς όλες τις κατευθύνσεις. Καταλήγει στην Επαρχιακή οδό που ενώνει τον Αυγερινό με το Βυθό σε σημείο με εκπληκτική θέα προς την τεχνητή λίμνη. Εναλλακτικά, μετά το δρυόδασος μπορεί να συνεχίσει πορεία προς το γεφύρι *Βακούφκο* και έπειτα προς τη βάθρα κολύμβησης του *Παπακύριλλα*, ώσπου να καταλήξει μετά από 7 km συνολικής πορείας στο Μοναστήρι της Αγ. Τριάδας. Η διαδρομή μπορεί να μετατραπεί σε κυκλική εάν από τον Αγ. Πολύκαρπο ανέβει απευθείας για το Μοναστήρι και επιστρέψει από εκείνο το μονοπάτι στον Αυγερινό ή και το αντίστροφο.

Αυγερινός - Μόρφη - Χρυσαυγή

Αυγερινός - Πετρογέφυρο - Μόρφη - Γεφύρι Τσούκας - Γεφύρια Χρυσαυγής

Απόσταση : 21,5 km **Μέγιστη Διάρκεια : 7h** **Βαθμός Δυσκολίας : Β**

Ιδανική Περίοδος Επίσκεψης : Οκτώβριος - Ιούνιος

Πρόκειται για μια εκπληκτική διαδρομή διάσχισης μέσω επίσκεψης πέτρινων γεφυριών, που κινείται δίπλα στο νερό, όπως και το αντίστοιχο μονοπάτι *Το Ταξίδι του Ποταμού Πραμόριτσα*, το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί το δίδυμο μονοπάτι του. Τα δύο αυτά τεράστια μονοπάτια διασταυρώνονται στη Μόρφη. Η διαδρομή μπορεί να γίνει πιο σύντομη αν μετά το Πετρογέφυρο ακολουθηθεί πορεία προς την Τριάδα ή αν το μονοπάτι καταλήξει στη Μόρφη. Στο σύνολό του διασχίζει και τη Μόρφη, περνάει από το γεφύρι της *Τσούκας*, φτάνει στο πάρκο της Χρυσαυγής, όπου υπάρχει το ομώνυμο γεφύρι και ο νερόμυλος με τον καταρράκτη του και τελειώνει στο μικρό γεφύρι που βρίσκεται στην είσοδο του χωριού. Στη διαδρομή κάτω από την Τριάδα συναντάει το μικρό *Πετσανιώτικο φαράγγι* και λίγο πριν τη Χρυσαυγή μία εντυπωσιακή υπεραιωνόβια βελανιδιά. Γενικότερα, ακολουθεί κατά το πλείστον καθοδική πορεία, διασχίζοντας τις κοιλάδες των ρεμάτων και των ποταμών μέσα από συναρπαστικά τοπία. Αρχικά κατηφορίζει με την πορεία του *Λασπορρέματος*, περνάει τον *Πετσανιώτικο χείμαρρο*, συναντάει δύο φορές τον Πραμόριτσα, διασχίζει τα ρέματα της Τσούκας και τελικά το *Παλιομάγερο*.

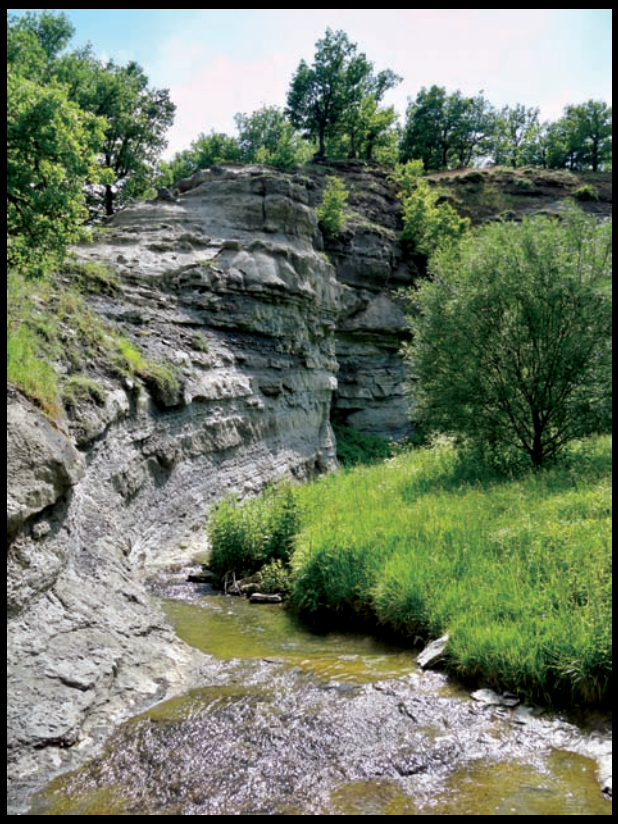

Διάσχιση Βοΐου

Πεντάλοφος - Αηλιάς - Πετρίτσι - Παλιοκριμήνι - Γούπατα - Ν. Κοτύλη

Απόσταση : 33 km **Μέγιστη Διάρκεια : 11h** **Βαθμός Δυσκολίας : Γ**

Ιδανική Περίοδος Επίσκεψης : Απρίλιος - Νοέμβριος

Πρόκειται για ένα από τα μεγαλύτερα και εντυπωσιακότερα μονοπάτια της Ελλάδας, ακολουθώντας στο σύνολό του τη βασική πορεία του Ε6. Διασχίζει ολόκληρη σχεδόν την κορυφογραμμή του κυρίως κορμού του Βοΐου, περνώντας και από τις τρεις ψηλότερες κορυφές του. Η διαδρομή είναι ευχάριστη λόγω της εκπληκτικής θέας που προσφέρει προς τα πελώρια βουνά της Βόρειας Πίνδου, πολύ πλούσια σε βλάστηση και γεμάτη εναλλαγές τοπίων. Το μονοπάτι μπορεί να έχει και ως αφετηρία το οροπέδιο του Παλιοκριμηνίου, ακολουθώντας κατεύθυνση, είτε προς Νέα Κοτύλη (11,5 km), είτε προς Πεντάλοφο (21,5 km). Μέχρι εκεί φτάνει δασική οδός και άλλα μονοπάτια από το Πολυκάστανο. Σε αυτή την περίπτωση η διαδρομή γίνεται σαφώς πιο εύκολη χωρίς να απαιτείται διανυκτέρευση.

Μία συνταγή από το Βόιο

Ο Μπάτζιος

Ο Μπάτζιος είναι ένα παραδοσιακό τυρί άλμης, ημίσκληρο ή σκληρό, που παρασκευάζεται αποκλειστικά στην περιοχή του Βοΐου από γάλα πρόβειο, γίδινο ή μείγμα αυτών, μερικώς αποβουτυρωμένο. Πρόκειται για ένα τυρί με ηλικία κάποιων αιώνων, αφού φτιάχνονταν από τους νομάδες στα βουνά για τις καθημερινές τους ανάγκες και το όνομά του σημαίνει στάνη, ή τυρί που γίνεται στη στάνη. Έχει λευκό χρώμα έως λευκοκίτρινο, με αλμυρή γεύση, υπόξινη και ελαφρώς πικάντικη. Είναι γεννημένο να τηγανιστεί μέσα σε λάδι και τότε η γεύση του αλλάζει, γίνεται νοστιμότερο, τρυφερότερο και εκπέμπει ένα όμορφο άρωμα. Έχει αναγνωριστεί ως *Προϊόν Ονομασίας Προέλευσης*.

Μπάτζιο με αυγά

Υλικά :
4 αυγά
250 γρ. μπάτζιος
Αλάτι
Αλεύρι
Ένα φλιτζάνι του καφέ ελαιόλαδο

Εκτέλεση:
Βάζουμε το λάδι στη φωτιά. Αλευρώνουμε το Μπάτζιο κομμένο σε τεμάχια του ενάμιση εκατοστού και τον ρίχνουμε στο τηγάνι μόλις αρχίσει να καίγεται το λάδι. Τον ροδοκοκκινίζουμε και από τις δύο πλευρές και έπειτα, αφού χτυπήσουμε τα αυγά για ομελέτα προσθέτοντας λίγο αλάτι, τα ρίχνουμε και αυτά στο τηγάνι. Αφού γυρίσουμε την ομελέτα και από τις δύο πλευρές την αφαιρούμε ολόκληρη.

Καλή σας όρεξη!

Θερμές Ευχαριστίες

Στον Αργύρη Παφίλη, για την υποστήριξη σε φωτογραφικό υλικό και την παροχή πληροφοριών.
Στο Εργαστήριο Τεχνολογίας Περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας για την παραχώρηση του χαρτογραφικού υλικού.
Στον Δήμαρχο Τσοτυλίου Γκάση Εμμανουήλ για την εμπιστοσύνη που μας έδειξε και την άμεση συνεργασία του.
Στους υπαλλήλους του Δήμου Τσοτυλίου, για την άμεση εξυπηρέτηση και τη συνεργασία τους.
Σε όλους τους κατοίκους του Δήμου και ειδικότερα στους Προέδρους των Δημοτικών Διαμερισμάτων και των Πολιτιστικών Συλλόγων, για τη ζεστή φιλοξενία, την παροχή πληροφοριών και την ηθική υποστήριξη στην προσπάθειά μας.

Βιβλιογραφία

1) «Η Λούβρη Βοΐου Κοζάνης», Αδαμίδης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 1990
2) «Ιστορικά Δάφνης Βοΐου», Αδαμίδης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 1980
3) «Η Κλεισώρεια Βοΐου Κοζάνης», Αδαμίδης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 1982
4) «Ιστορικά Λικνάδων Βοΐου», Αδαμίδης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 1979
5) «Η Ομαλή και η Γλυκοκερασιά Βοΐου Κοζάνης», Αδαμίδης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 1991
6) «Η Χρυσαυγή Βοΐου Κοζάνης», Αδαμίδης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 1993
7) «Η Αγία Παρασκευή Βοΐου», Αδαμίδης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 1981
8) «Η Βροντή και το Λευκάδι Βοΐου Κοζάνης», Αδαμίδης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 1985
9) «Ροδοχώριον Βοΐου», Γκαβανάς Δημήτριος, Θεσσαλονίκη, 1974
10) «Η Κορυφή Βοΐου», Παπαϊωάννου Λάζαρος, Θεσσαλονίκη, 1973
11) «Ιστορία του Κριμινίου», Παπανικολάου Φώτης, Θεσσαλονίκη, 1959
12 «Η δεκαετία 1940-1950 στη Δυτική Μακεδονία», Εταιρεία Μελετών Άνω Βοΐου, 1998
13) «Στα μονοπάτια των πέτρινων οικισμών», Οικολογική Κίνηση Κοζάνης, Κοζάνη, 2007
14) «Μακεδονικά Γεφύρια», Τσότσος Γ., Θεσσαλονίκη 1997
15) «Οδοιπορικό στα πετρογέφυρα της Δυτικής Μακεδονίας», Παφίλης Αργύρης, Δυτικομακεδονικά Γράμματα, Κοζάνη, 1996
16) «Τα μοναστήρια της Ι. Μητροπόλεως Σισανίου και Σιάτιστας», Μπακαϊμης Αλέξανδρος, Βοϊακή Εστία Θεσσαλονίκης, 1996
17) «Το μοναστήρι της Αγίας Τριάδας στο Βυθό Κοζάνης», Παπαϊωάννου Λάζαρος, Θεσσαλονίκη, 1982
18) «Πέτρινα γεφύρια του Βοΐου», Χαραλαμπίδης Κώστας, Δυτικομανεδονικά Γράμματα, Κοζάνη, 1995
19) «Το Ανθοχώρι του Βοΐου Κοζάνης», Αδαμίδης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 1994
20) «Το Τσοτύλι Κοζάνης», Αδαμίδης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 1992
21) «Ανθούσα : κάτω από τις Φεδριάδες», Χατζηνικολάου Βασίλης, Αθήνα, 1980
22) «Μόρφη, το χωριό μου», Τζωρτζής Βασίλειος, Θεσσαλονίκη, 1970
23) «Ο Νομός Κοζάνης», Σιαμπανόπουλος Κωνσταντίνος, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών Ν. Κοζάνης, Κοζάνη, 1993.
24) «Το παζάρι του Τσοτυλίου», Εταιρεία Μελετών Άνω Βοιου, Τσοτύλι, 2006
25) «Παρασκευάς Μηλιόπουλος, ο ασυμβίβαστος Παραμυθάς του Βοΐου», Μπακαϊμης Αλέξανδρος, Θεσσαλονίκη, 2009
26) «Στα μαστοροχώρια του Βοΐου», Περιοδικό περιηγήσεις, τεύχος 64, εφημερίδα Ημερησία
27) «Το ταξίδι του ποταμού Πραμόριτσα», Παφίλης Αργύρης, Κοζάνη, 2009
28) «Τα ιστορικά γεφύρια στο Βόιο και η αρχιτεκτονική τους», Φωτοπούλου Ευανθία, Θεσσαλονίκη, 1982
29) «Βόϊον – Νότια Ορεστίς, Αρχαιολογική έρευνα και ιστορική τοπογραφία», Καραμήτρου – Μεντεσίδη Γεωργία, Κοζάνη
30) «Οι αρχαιότητες και τα Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά μνημεία του Βοΐου», Βοϊακή Εστία, Θεσσαλονίκη, 2001

Επίλογος

Η φύση που περιβάλλει το Βόιο είναι αυθεντική. Εδώ πνέει ένας αέρας εντελώς φρέσκος, καθαρός και ολοκαίνουριος, σαν κανένα ζωντανό πλάσμα να μην τον έχει αναπνεύσει άλλη φορά κι έρχεται πρωτόφερτος από τα χιονισμένα ψηλά βουνά κάτω από το θόλο των αστεριών.
Σε μέρες μακρινές οι άνθρωποι αυτού του τόπου είχαν αψηφήσει τη μοίρα τους, αφήνοντας πίσω έργα περίτεχνα και ιστορίες θρυλικές. Η δόξα τους πέρασε από πολύ παλιά και πλέον κατοικούν έξω από τους κύκλους αυτού του κόσμου και δε γυρίζουν πίσω.

Ξάπλωσε το όμορφο κεφαλάκι σου,
το σκοτάδι φεύγει,
στον ταξιδιού σου έφτασες το τέρμα.
Κοιμήσου τώρα
και ονειρέψου αυτούς που έζησαν πριν,
μας καλούν από μακρινή ακτή.
Ανοσβήνει η ελπίδα,
σε έναν κόσμο σκοτεινό,
μέσα από σκιές και άσχημες αναμνήσεις,
μην πεις ότι φτάσαμε στο τέλος.
Γιατί θρηνείς,
τί είναι όλα αυτά τα δάκρυα στο πρόσωπό σου,
σύντομα θα καταλάβεις ότι όλοι σου οι φόβοι θα χαθούν.
Ασφαλής στην αγκαλιά μου,
απλώς κοιμάσαι,
τί βλέπεις στον ορίζοντα,
οι άσπροι γλάροι μας καλούν.
Πέρα από τη θάλασσα το χλωμό φεγγάρι ανατέλλει,
τα πλοία ήρθαν να σε πάρουν στην πατρίδα,
και όλα θα γίνουν λαμπερά και κριστάλλινα,
σαν φώτα στο νερό όλες οι ψυχές περνούν.

Μετάφραση των στίχων του τραγουδιού «*Into the west*»
των τίτλων τέλους της ταινίας «*Η Επιστροφή του Βασιλιά*»
της τριλογίας του *Άρχοντα των Δαχτυλιδιών*,
που ερμηνεύει η Annie Lennox.

Χρηματοδότηση : Έργο «Τουριστική Προβολή Δήμου Τσοτυλίου», ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΧΟΛΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΔΗΜΟΥ ΤΣΟΤΥΛΙΟΥ, ΔΗΜΟΣ ΤΣΟΤΥΛΙΟΥ, 2009